

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

De oratore

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

magnificentia, aut de honestate quiddam derogeretur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria: hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissimè necessariam iudicemus. (1) *Affectio*, est quædam ex tempore, aut exnegotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hosteis transire turpe videtur esse: at non illo animo, quo Ulysses transit: & pecuniam in mare deiecere, inutile: at non eo consilio, i quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam *ex tempore*, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quâ diu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur. (2) Laudes autem, & vituperationes ex his locis

sumuntur, qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin distributius tractare quis volet: partitur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est, virtus, cujus de partibus paulò antè dictum est: Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extraneæ, honor, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia & cetera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando, & vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agitur, quam quo pacto his rebus usus sit. nam fortunam quidem & laudare, stultitia; & vituperare, superbia est. Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. (3) Nunc quoniam omne in causâ genus argumentandi ratio tradita est, de inventionem, prima ac maxime parte rhetorica, satis dictum videtur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

M. TULLII CICERONIS

AD

Q. FRATREM,
DIALOGI TRES
DE ORATORE.
DIALOGUS, SEU LIB. I.

Q. MVC. SCAVULA: L. CRASSVS: M. ANTONIVS
P. SVPICIVS: C. COTTA.

Synopsis libri primi de Oratore.

a & Se in suo hoc otio ad scribendum conferre velle, b & quidem de omni ratione dicendi, atque adeò arte scribere, c si interea mirari, quid tam pauci oratores: atque adeò plures imperatores, philosophi, Mathematici, Musici, Grammatici poeta plures sint, quàm oratores. d Idque eo magis feruari, quod eloquentia usus in medio sit positus, summa delectatio, summa præmia. e Causam hanc unam sibi videri, arti oratoria incredibilem magnitudinem & difficultatem. In oratore enim requiri plurimarum rerum scientiam, verborum electionem: & constructionem, leporem, vim movendi, historia, jurisque cognitionem, actionem oratoriam, memoriam. f Ut hac ita fini, se de ea tantum dicendi parte, quæ in forensibus disputationibus versetur, distaret: non ex Græcorum præceptis: sed quæ acceperit à Cotta, quondam in elegantissimorum & ornatissimorum principum Romanorum disputatione in Tusculano tractata, g L. Crassi, Q. Murii Scævula, M. Antonii, C. Cotta, P. Sulpicii. h Scævulam disputationi illius imitum fuisse, ad confedendum invitasse. i Crassum de studio dicendi sermonem intulisse. Nihil præstabilius, nihil tam admirabile, jucundum cognitum atque auditu, potens, magnificum, regium, liberale, munificum, necessarium, jucundius magis, proprium humanitati esse, quàm eloquentiam: Eloquentia una nos præstare bruti: Disperfos homines ab agresti vita ad humanum cultum & civilem deducit: oratori moderatione vel uni versa Reipublica salutem maxime contineri. k Contra Scævulam, prudentium consilii verbes constitutus: non discessit oratione, imò eversus potius: Ceteras disciplinas etiam sine eloquentia posse consistere, putà Pythagoricorum, Democraticorum, Socraticorum, Academicorum, Stoicorum, Peripateticorum, Mathematicorum, Grammaticorum, Musicorum. Munus tantum esse, ut prudentibus disere: stultis etiam vere dicat. l Tum Crassum, Gracium quidem ita videri philosophum, sed eum, si velint ornate dicere, ad oratoris facultatem necessario confugiendum. Itaque oratoris esse quacunque de re, prudenter, compositè, ornate, & memoriter dicere: sed & ornatiùs & melius, quàm illi ipsi, quorum sunt ea artes, aut à quibus, id de quo agitur, verba gratia, à C. Mario de remilitari: à Sexto Pompeio de philosophia didicerit: Ad summam, oratorem non esse qui non sit omnibus in artibus,

400

1. Quæ Aristippus fecit. Pal. Sec. item Græc. δεξείσ, adeo ut suspicer
utramque vocem esse ab interprete.

2. Quæ simili esse in genere. Dicitio esse, non extat in Pal. secund. Guelmiius eam mutabat in ex si.

3. Reipab.

qua libero homine digna perpolitus, in Thom Scavulam, Id vel Apollonio Rhodio, vel Crasso oratori summo, rem autem & veritatem ipsam aliam videri: n. Thom Crassum, eam ita esse & ea omnia studio magis parari posse. o. Thom Antonium, Idem sibi videri, oratorem locupletiorum fore sibi omnibus sic ornatus, sed & difficile factu, & consuetudine populariter dicendi repugnare. At si Menesarcho, Carneade, Menesemo Atheniensibus credatur, aut nullam esse artem dicendi aut sanè à philosophis petendam perq̄stuxyz aa Abhi prima parte disputandi Crasso demandantur. bb Thom Crassus, Dicendi nullam aut peritiam artem sibi videri. cc dd ee ff gg hh Naturam atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam, Per multa esse, qua orator, nisi à natura habeat, non multum à magistro adjuvatur: Natura sine arte quosdam dicendo laudem conferunt: in his Caelum & varium fuisse. Qui opinè dicant in exordiana oratione perurbari & exaltescere ii lkk ll Caput arii esse, dicere, seu decoram mmi nn oo Studium & ardorem amoris ad studium offerri oportere, pp In his ferè artificialia eloquentia doctrina versari, ut intelligamus quod sit oratori officium: qua materia, quot genera causarum: qua oratoria facultatis, qua orationis partes: qua verborum & sententiarum figura. Haec omnia in praecipuo consistere. Sic, esse non eloquentiam ex artificio, sed artificio ex eloquentia Hu exercitationem ad iungendam esse. pp qq in qua linguam ipsam & vocem exercitamus thematicè atque nobis sicut atque propositio: sed & plurimum scribendum esse. Ab his studium collocandum, Vt sententias & verba seligamus, ea q̄ rectè collocemus. Vtiosam esse exercitationem, si qua à summo oratore, vel poeta Latine scripta sunt, aliu verbi Latini conitur reddere: Et tamen summo oratorum Graecarum orationes Latine reddi utile esse. Laborem insumendum in vocu, spiritus, corporis lingua motu & exercitatione: in memoria exercenda: educendam esse dictionem in aciem forensis, legendos esse poetas, historicos, & bonarum artium scriptores: disputandum de omnibus contrariis parces, probabilia elicienda. Perdendum ius civile. Leporem, factas sales adhibendos esse. rr st tt uu xx yy zz aaa Iu qui per se oratores esse volunt, ius civile praevari, & publice cognitionem esse necessariam: eaq̄ ignorata, oratores errare ac labi. bbb ccc ddd eee ff gg hhh Thom Antonium sibi delatus ac susceptis dicendi partibus dixisse, videri sibi, non uno oratoris officio omnium rerum & artium scientiam comprehendere: Oratorem esse qui verbis iucundis, & sententiis ad probandum accommodatis utatur, voce, actione, lepore adjuvatus. Non si ista omnia Perseidi vel Crasso ad fuerint, continuo ceteris oratoribus necessaria: Et tamen se eum oratorem probare, cui iucunda rerum varietas iustis, qui multa aude verit, viderit, animo, legendove percurrerit oratorem esse posse etiam si verum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus non perspexerit: satis esse, si ea de moribus hominum sciat & dicat, qua non abhorrent ab hominum moribus. Natura & usu callidum esse oportere qui sagaciter pervestiget, quid sui civis iure apud quos diciturus, cogent, sentiant, opinentur, existant: quique cuius generis, atque orationis, mentis, sensus: philosophica sibi ad otium seponat Jurisconsultus sine eloquentia: eloquentem ius in controversiis impiorum ignorare posse: eloquentes iuriscōs, saepe obtulisse. Viros bonos iure civili non fieri. Oratorem sine iuris scientia causis satisfacere posse: satis videri si Jurisperitum seu pragmaticum aliquem habeat, à quo ius metetur: subsidium sententia male collocari à Crasso in iuris civili cognitione, cum in pecunia magnitudine, & otio constitutus possit Oratorem, historias, prudentiam iuris publici, antiquitates: & exempla ab eorum rerum pertinere petere: si interea quod à Crasso dictum esset, Oratori omnia legenda & audienda, probare, si modo id quis sponte facere velit: sed & exercitationum praecipua à Crasso tradita sibi placere. At illud non aequè Oratorem in suo genere esse oportere, quasi quandam Roscium: sed & illud, prava citius in oratore, quam in historibus deprehendi. Igitur Oratorem eum sibi videri: qui accommodatè ad persuadendum dicat, qui modestè & dicit ea tantum qua in usu civitatis vulgari & forensi videntur, quique perfectos oratores imitandos sibi proponant, iiii kkk ll mmm Huius ita perorati in diem sequentem de arte oratoria disputatio omnium consensu rejicitur.

ES

OGITANTI mihi saepenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent qui optima i. republica, cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florent, eum vitæ cursum tenere poterunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. 2. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore iustum, & prope ab omnibus concessum arbitrarer, 3. si infinitus forensium rerum labor. 4. & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum graves communitum temporum, tum varii nostri casus, sefellere. nam qui locus, quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo 6. maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interque nos recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinae veteris: & consulatu

devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post consulatum obiectimus iis fluctibus qui per nos 7. à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel caussa amicorum, vel resp. tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti, nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere tepotest, neque voluntate. (b.) Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memorie non sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi saepe dixisti; 8. quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisque consecutus sumus; aliquid isdem de rebus politius à nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnumquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quod ego 9. prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem

3. **R**epublicas cum & honoribus, &c.) Pall. aliquot, item Memmianus, quomodo, unus & alter quomodo; quod & in Francisci Pithæi libro quem excussit Gualelmus.
 2. **A**c fuit tempus illud, cum mihi.) Pal. non agnoscat tempus illud. Pithæanus præter duas illas voces omittit & terram. Palat. non us conveniobar cum edic. Veneta anni CCCC LXXVII, habebatque, Ac nunc quidem quoque mihi, quomodo tamen nulli præterea codd. nostri. Meo iudicio, probum videtur, Ac fuit cum mihi, &c.
 3. **S**i infinitus forensium, &c.) Lambinus syllaba priore expuncta obtruncat nobis, hinc, sed contra, omnes Pal. novem.
 4. **E**t ambitionis occupatio.) Horomannus lib. II. observ. cap. 5. emendat, ut amb. quomodo item placebat Gualelmio, abstant tamen omnes mss. de quibus Pal. prim. & sec. item præterea Pith. & Memm. casus non decessu.

5. **P**lenissimæ fore.) Pal. prim. sec. item Mem. & Pith. denique C. à Gualelmio collatur, pleniss.
 6. **M**aximæ moles molestiarum.) Adferevi vocem moles, quod extaret in illa veteri editione, firmareque eam Pal. tert. sepe. nonus.
 7. **A** communi peste depulsi.) Haud aliter Pall. omnes, non video tamen quid sibi velit vocabulum pestis nescio an reponendum prore depulsi, aut simile quid, sed potius eorum eradicanum est, ut volebat Lambinus.
 8. **Q**uoniam quæ pueris.) Hæc est scriptura Pall. novem. Lambinus contentus sequi Victorium qui publicavit, quidam pueris.
 9. **P**rudentissimorum hominum artibus.) Ita Pal. prim. secund. duo Memmiani & Pithæanus, & rectè; solet enim nosse opponere prudentiam oratorum loquacitati sabularum. vulgata. studiorum hominum.

2. kls

ru autem illam ab elegantia doctrinae segregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam. (c) Ac mihi quidem praeditos intuenti, quaerendam esse visum est, quid esset, cur 1 plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles existissent. Nam quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope maximarum. Quis enim est, qui si clarorum hominum scientiam, rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate praestantissimos pane innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos profectis possimus? Jam vero 2 consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare tempus, possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam majorum existere, cum boni per diu nulli, vix autem singulis aetatibus, solum tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quae reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandum putet: 3 convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, 4 quamque multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas iudicabit. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreantem quandam, & quasi parentem eam, quam Philosophiam Graeci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint: qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, 5 quaecumque possent, vel scientia pervestigatione, vel differendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exsisterint, ut nemo se se studuisse ei scientiae vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio litterarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus, se deditit, quin omnem illarum artium partem infinitam vim, & materiam, 6 scientiae cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc video esse dicturus, ex omnibus iis, qui in haec artium studiis liberalissimis sunt, doctrinamque versati, minimam copiam peritiorum egregiorum existisse: atque in hoc ipso numero, in quo peritior exoritur aliquis excellens, ii diligenter & ex nostrorum, & ex Graecorum copia comparare velles, multo tamen pauciores oratores, quam poëtae boni reperirentur. (d) Quod hoc etiam mirabilis debet videri, quia ceterarum artium studia ferè reconditis, atque abditis & fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more & sermone versatur: ut in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disjunctam: in dicendo autem vitium

vel maximum est à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorre. Ac ne illud quidem verè dici potest, 7 aut plures ceteris artibus intervere, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut praemiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Graciam, quae 8 semper eloquentiae princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinam inventrices Athenas, 9 in quibus summa dicendi vis & inventa est, & perfecta: in hac ipsa civitate profecto nulla unquam vehementius, quam eloquentiae studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium confutro diturnitas, otium confirmavit, nemo se se laudis cupidus adolefens non sibi ad dicendum studio omni eritendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod praecipuum artis esse arbitrantur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, conseqebantur. Post autem, auditis oratoribus Graecis, cognati que eorum litteris, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam studio assecutus esset, adjungere ius frequens, qui omnium magistrorum praecipua superaret. Erant autem hic studio maxima, quae nunc quoque sunt, 10 proposita praemia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenta verò (ut multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum, multum ceteris hominibus omnium gentium praesiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria aetatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? (e) Sed mirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum. 11 Quis enim aliud in maxima dicentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingenii, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiae propositis praemiis, esse causam putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio, conformanda non solum electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus per noscendi, quod omnis vis ratione dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut ledendis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiaeque, & eruditio libero digna, celerritasque & brevitatis & respondendi, & laessendi, subtili vastitate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda praeterea est omnis antiquitas exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis sententia 12 negligenda est. Nam quid ego de aliis ipsa plura dicam? quae motu corporis, quae gestu, quae vultu, quae vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quae sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars, & teena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatone elaborent, quis ignorat, quam pauci

1. Plures in omnibus rebus. Ita Memmiani duo, Pich. & C. praefer Pal. prim. ac sec. vulgata, omnibus artibus minus rectè. imitatur enim enim in re summam excellentiam.
 2. Consilio & sapientia. Pall. priores numero ac bonitate istud praesent: posteriores sententia, quod placuit Vouvertio, quod & bonus Senator leocantia regat tempus. & privatorum controversias consilio dirimat.
 3. Convertat animum ad ea ipsa. Graec. circumspiciatque. Non illud modo habent Pall. nostri, sed & olim impressi, in quibus, Graec. ea ipsa. Graec. circumspiciat, quae in te, Graec.
 4. Quot viri multi & quanta. Sic Pall. quart. sext. sept. oct. rotundius sane vulgato videtur par. facillime; quod & egerat fide unius ml. Lambinus.
 5. Quaecumque possent, vel. Graec. Pal. plerique & tres Gallicani à Guelmiano excussit, item editio princeps, hic scriptum habent. Vulgata est, vel. quod iactantius fuerit quam verus; retinendam tamen pu-

cabat Guelmianus.
 6. Scientia cogitatione. Non secus trias Gallicanorum, nec non Pall. priores duo publici, sententia & cogitatione, minus nervele.
 7. Aut plures ceteris artibus intervere. Si fides habenda Pall. melioribus, ut & Pithaeano, abijcenda venit dictio artibus.
 8. Semper eloquentiae princeps esse. Graec. Memmii scriptus eloquentia.
 9. In quibus summa dicendi vis. Graec. Guelmianus putabat esse à libe. ita Petron. in summa civitatis, sed sic tamen rursus loquitur noster libro 1. de Oratore cap. 57. circa finem.
 10. Proposita praemia. Pall. & Gallicani expostis quod vel ideo revocandum, aut utrumque expungendum, facis enim erat, praemia.
 11. Quis enim aliud. Graec. Tofanus, Pich. Memm. item Pall. prim. ac secund. Quis enim quis aliud.
 12. Negligenda est. Lioer Langii, concludenda est.

pauca sint, fuerintque quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inventis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiã si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis florentia constet, quibus in singulis elaborare permagnam est, hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia Ne mo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Et enim ex rerum cognitione efforescat, & redantet oportet oratio; 1. quæ nisi subest, res ab oratore præcepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & panè puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere *nescire*, quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, 2. quæcumque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur, (f) sed quia non dubito, quin hoc pleisique immensum, infinitumque videatur, & quod homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioque abundantis, partitionem quandam artium fecisse video, neque in univerto genere singulis elaborasse, sed leposulisse à ceteris dictionibus, eam partem dicendi, quæ in forenſibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum versaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complecti in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæſita, & multum disputata, summorum hominum prope contentus est tributum; repetamque non ab incunabilis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quandam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepit in noſſorum hominum, eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices & doctores reliquerunt: sed cum illa *potant*, in promptuque sit omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatus explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem, Græcis anteponam, (g) Cui igitur vehementius invehere in causam principum consul Philippus, Diuſque tribunatus pro lenatus auctoritate susceptus, infringi jam, debilitarique videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem, locer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in repub. locus, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolecentes & Diui maxime familiares, & in quibus *magnam tuam spem* majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de tempori

bus illis, deque universa republica, quam obcausam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non *impendere* illi tanto ante vidissent. Eo autem omni sermone confectio, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti ac cubuissent, tolleretur, omnis illa superioris tristitia sermonis: eaque esset in homine jucunditas, & 4. tantus in Josando lepos, ut 4. dies inter eos curæ fuisse, videretur, convivium Tusculanum. (h) Postero autem die, cum illi majores natu satis quiescent, 5. & in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scavolam duobus spatiis, tribusve factis, dixisse. Cur non imitatur Crasse, Socratem illum, qui est in Thædro Platonis? nam hæc tua platanus admonuit; quæ non minus & ad opacandum hunc locum patulus est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates: quæ mihi videtur non tam ipsa aquila, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: 7. & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abiceret in herbam, atque ita illa, quæ philolphi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus cerè concedi est æquius. (i) Tum Crassum, Immo, verò commoſius etiam: pulvinusque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, confedisſe dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermone quemdam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorſus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non *aqualibus* suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur: Neque verò mihi quidquam inquit *præstabilis* videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cæcus, mentris allicere, voluntates impellere quò velit: unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam *admirabile*, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam *jucundum* cognitum, atque auditu, sapiensibus sententiis, gravibusque verbis ornata, oratio, & polita? aut tam *potens*, tamque magnificum, quàm populi motus, judicium religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid tam portu *regium*, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculosis, retinere homines in civitate? Quid autem tam *neccssarium*, quàm tenere semper arma, quibus vel rectus ipse esse possit, vel 8. provocare integros, vel te ulscii lacessitus? Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditare, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem *Qvis* hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime

1. Quæ nisi subest res ab oratore, &c.] Pall. idem, nec non Pith. & Memmii unus, quæ nisi sit ab oratore.

2. Quæcumque sit proposita.] Gallicani illi duo *propos*, quod placuit Gulelimo: nec ab horum ab eo ipse, nisi alterum invenissim in omnibus Pall.

3. *Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus*.] Pall. duo illi priores *leguntur*: neque alter Gallicani duo, facitque pro eo superius illud cap. 5. *Acceſſit eodem operari lepos quidam*.

4. *Dicitur autem cum ipso Crasso adolecentes & Diui maxime familiares*.] Non possum probare interpretationem Lambini, eo quod si *propter*, dicitur transactam in rebus severis. ut solet ubi agitur in curia, convivium autem fuisse pro jocunditate loci otioque.

5. *Et in ambulationem ventum esse: dicebat, tum Scavolam*.] Ita Pall.

duo. Lambinus id recepit quidem, sed delevit *dicere*, quod tamen in miss. omnibus, vulgata, omisso *et*, habebat, in amb. *verum esse dicebat*, tum Scavolam.

6. *Ad opacandum hunc locum*.] Pith. & Memmii unus, *placidum* & quod tale putabat Gulelimus, ut in id inquiri posse poterat. Palatinus adhaereſcunt vulgato, nisi quod quidam *occupatum*; uti *occupatum*.

7. *Et quæ illa*.] Sic tres Gallicani & duo Pall. item editio princeps, *sequentes, sed quæ illa, &c.*

8. *Properare integros*.] Sic Pall. meliores à manu prima, & Gallicani duo, & videtur heic locum suum habere debere, ideoque eſſe hæcenus vulgatum *improperos*, vocem nihil, heic præferim.

ximè bestiis præsent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut verò jam ad illa summa veniamus, *Quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere? ac, ne plura, quæ sunt panè innumerabilia, confecer, comprehendam brevi, sic enim statuo, perfecti oratoris moderazione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ resp. salutem maximè contineri. Quomobrem pergitte, ut facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. (k) Tum Scævola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de hujus generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere: Unum, quod ab oratoribus civitates & ab initio constitutas, & sæpe conservatas esse dixisti alterum, quod, remoto foro, concione, iudicii, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, moenibusque secessisse? aut verò reliquas utilitates, aut institutendis, aut conservandis civitatibus non à sapientibus, & fortibus viris, sed à ditertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille aut pastores, & convenas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? In ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. numquod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua, perfectam, L. Bruti esse cernimus, sed deinceps omnia nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim deiramenta publicis rebus, quam ad iudicium per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse T. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & gravis, haud quaquam eloquens, & sæpe alias, & maximè censor, saluti reipub. fuit, atque is non accurata quadam orationis copia, sed *matu*, atque *verbo* libertinos in urbanas tribus transiit: quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At verò ejus filii diferti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ prædiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, *et vitatum*, eloquentia, & rempublicam dissipaverunt. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipub. salute præsumus, quid? hæc jura civilia quæ jam pridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, nam aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo; divinum hominem in dicendo, & M. A-*

milius Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est. Quod verò in extrema oratione, quasi tuo jure sumisti, oratorum 3 in omnibus sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, 4 multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu confertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temerè irruisses. Agerent enim tecum lege primium Pythagorei omnes, atque Democratici, 5 ceterique in suo genere Physici, 6 vindicarentque ornati homines in dicendo & graves, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi perturbationibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: & cum universi in te imperum fecissent, tum singulari familia litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, 7 id te ipsum scire negaret. Scitè verò nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjuncta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quam omnibus dicendi magistros scripsisse ostenderent. Mistos facio Mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis 8 ne minima quidem societate contingitur. Quomobrem ista tanta, tamque multa, profutenda, Crasse, non censeo, satis id est magnum, 9 quod potes præstare, ut in iudiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat ratio: denique ut prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris, hoc amplius siquid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. (l) Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & disceptari solete, audivi enim summos homines cum quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illi terebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant, erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum, vigebar auditor Panaetii illius tui Mnesarchus: 10 & Peripatetici Critolaus, & Diodes, multi etiam præterea præclari in philosophia, & nobiles, à quibus omnibus unà panè repelli voce oratorem à gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantum in iudicia, & concinnulas, tanquam in aliquod pistrinum, detruendi, & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiar, neque harum disputationum inventori, & principi longè omnium in dicendo gravissimo, & eloquentissimo, Platoni, cujus tum Athenis

1. Ad hunc humanum cultum, &c. deducere.] Pall. sec. item Gallicani in hunc, & quæ bonum.

2. Rempublicam dissipaverunt.] Ita Pall. novem, sed enim Pichætanus, disperserunt: forlun disperserunt, annotatum Gallicano.

3. In omni sermone disputatione.] Lambinus ex nescio quibus miss. reposuit in omni sermone, sed nolendus Palatinis, Gallicanisque.

4. Multaque præfessum.] Haud aliter quousque Pall. aliquot meliores nihilominus, præfessum, quomodo in culis ante Lambinum.

5. Ceterique in suo genere Physici.] Sic quidem pr. & alii Pall. verum sec. tert. quart. quiv. sext. sept. item Pich. non agnoscunt illud generis, quod placet, quintus ad oram habebat, iure suas, quomodo edidit Lambinus, ex Langii, ut suspicor, ml.

6. Physici vindicarentque ornati homines in dicendis, &c.] Pal. pr. ac sec. spernunt, quæ ornati homines, est ad oram primo vindicarent ornati omnes, &c. quod malle.

7. Id te ipsum scire negaret.] Pal. pr. & Memmii membranaceus, antea cui ipsam negare exeret.

8. Ne minima quidem societate contingitur.] Est à Pall. neque divertit Tolanus aut Pith. sicque etiam editio Victorii, vulgata, contingitur.

9. Quod potes præstare.] Obtrudunt nobis miss. palam, possit neque ab eo abhorreere possum.

10. Et Peripatetici Critolaus & Diodes.] Pall. duo potiores, item tres Galliciani, Critolai Diodesque, quod ob angustias temporis non examino, alii faciunt licet.

Athenis cum Carneade diligentius legi Gorgiam: quo in libro, hoc maxime admirabat Platōnem; quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia jamdiu torquet *Graculus* homines, contentiones cupidiores, quam veritatis. Nam si quis hunc statim esse oratorem, qui tantummodò in iure, aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. NEQUE ENIM sine multa pertractatione omnium rerum, neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, 2. ac moribus, in his ipsis rebus satis callidè versari, & peritè potest, qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectè tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositè, ornate, copiose eloqui: quare idipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? DICENDI ENIM virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exsare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus: materies illa, fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis, divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus his, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæc res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa, propria est hujus unius rationis, de qua loquimur, & quarimus. Etenim videmus, iisdem de rebus sejunctè quosdam, & exilliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse, neque ob eam rem philosophia non satisfecisse, quòd non habuerit hanc dicendi 3. in arte aliena facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hæc dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profectò, quod si, qui bene dicunt, afferunt proprium; compositam orationem, & ornatum, & artificio quodam, & exploitation distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita: aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tanquam clientis causam, didicerit, dicit melius, & ornatis, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui *historici* vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolore incitandis, vel ab hisce iisdem peremotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? 4. quæ nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut efflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volent, perficere non poterit. Atqui

totus hic locus; philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare: tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, scævola, totum sit à me, nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuo ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque ceteros libros, artis istius nomine, hos rhetoricos & inscribant, & appellent. Etenim cum illi in dicendo incidere loci (quod per sæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communitivum, de hominum, de gentium jure, de acquire, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinet. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendis orti causa, differant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi 7 tenui quodam, exanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis cum Athenis diserebam. Cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermone interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus. Jam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de v. Aigalibus: de jure civium generatim in ordines, & ratesque descripto, dicant vel Græci, si volent, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scripsisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII, tabulas percripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, antequam hoc genere & Ser. Galba, & Socero tuo C. Laelio, quos constat dicendi gloria præfuisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed ORATOREM plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè, copioseque dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorum consentitur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia; num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis, num in senatu de omni reipub. genere dici sine summa rerum civilium cognitione, & prudentia: num ad moveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima pervestigatione eorum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis, explicantur. Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus, equidem non dubitabo, quod sentio dicere, physica ista ipsa, quæ paullo ante

1. In oratoribus irridendis. Pal. sec. & Pich. respuit pronomen in. & sic alibi locutum annotavit Gubelmus; nominem lib. iv. ad Atticum Epistolam.

2. Ac moribus. Rectè etiam præcessit morum, quod repositi fide membranarum omnium, cum prius fuisset nota, prius enim figurat consuetudinem in generis publicam; illud verò privati consuetudinem in dolo.

3. In arte aliena scientiam. Sic Gubelmus ex Gallicanis. nam Pall. ait, ex arte alienam facultatem, quomodo olim erant, aut in arte alienam facultatem.

4. Quæ nisi qui naturas, &c.] Passeratij conjecturam recepit Lambinus, quare nisi, non necessario, certe invidiosum.

5. Philosopharum proprius videtur. Haud aliter olim euss ac noster, quibus præterea est, Atque, Vulgata. Atque hic locus, philosophorum parator proprius.

6. De communitivum, de hominum. Lambinus heic frustra fluctuat, nam jure communitivum, est publicum hominum est privatam, Gubiel.

7. Tenui quodam exanguique sermone. Est à Pal. sec. & Charraco Memmij libro, nam alii aliquot ex sanguis plures, & exiguis quomodo vulgata.

antè & mathematica, & ceterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. *Illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confluendum est facultatem.* Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius, artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic Marco Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque vero Asclepiades is, quo nos medico, amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod orationem, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, *omnibus in eo, quod scirent, satis esse eloquentes.* Illud verius, *NEQUE QUOMQUAM* in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optinere sciat, ignarusque sit faciendæ, ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quam ob rem si quis universam, & propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res incidit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Si cuiusquam nimis infinitum videtur, quod ita posui, *quæcumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi. tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum ex sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à C. MARIO affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario præne ipse ille scire videatur. Sin de iure civili: tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, & peritissimum in his ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin qua res incidit, in qua de *natura*, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit visum, (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quamcumque rem à quoque cognoverit, de eo multo dicat ornarius, quam ille ipse, unde cognovit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores: quo illa relinquamus, idque largiamur inertæ nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modo eorum ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, *hominem* ignatum astrologiæ, ornatissimus, atque optimis versibus Aratum, de cælo, stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poetica quadam facultate, non rustica, scripisse præclarè: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam causam, tempusque cognovit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris addiditior paulo, verborum autem licentia liberior, multis

verò ornandi generibus socius, ac præne par: in hoc quiddam certe prope idem, nullis terminis circumscribitur, aut definitur jus suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, quæ velit. 2. Namque illud quare Scævola, negasti re fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem *perfectum* esse debere? Nunquam micherucle hoc dicerem, si eum quem fingo, me ipsum esse arbitrarer, sed, ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, *NEMINEM ESSE* in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque existat, utrum simus earum rudes, an didicerimus: *us, qui pila ludunt*, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palastræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palastram, an nesciant: & qui aliqui fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hæc ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriæ ceteræ non adhibeantur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenii artibus instructus accesserit. (m) Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius. Id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorsueres, atque oratori propria traderes. 3. Hæc, cum ego prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ à Panatio acceperam, contulissim: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit, multa que non tam graviter dixit, quam faceret, tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contempneres, sed ut omnes, comites ac ministris oratoris esse diceret: quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adjunxerit, non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore, sed is, si quis esset, aut si etiam umquam fuisset, aut verò si esse posset, tu esses unus profectò, qui & meo iudicio, & omnium, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil quæst, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es: videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat. (n) Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quam ad cognoscendum venimus, quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipsa antè conficit, quam possimus aliquid de rebus tantis *suspiciari*. Quid si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam 4. studium illud discendi acerrimum defuit: quid centes, si ad alicujus ingenium vel majus illa quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum? (o) Tum antonio, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile

1. Quam ipse ille scire videatur.) Pall. & Gall. illa, nihilo pejus; si non melius.

2. Neque illud quare Scævola.) Tosani liber à Suftrido excussus. Non quod illud, Qu. Scævola totum rectius.

3. Hæc cum ego prætor, &c.) Memmi duo mss. item Pall. & Pichza-

nus, Quæ cum ego, &c. non damnum.

4. In illud illud discendi acerrimum, &c.] Sic plerique & Palatinis, neque fecit libri quos evoluit Suftridus noiter, quomodo dudum coniecerat Hotomanus.

facile est factu, praesertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate, & graviter aut de naturarum, aut de humanis rebus loquantur. Nigidum quoddam genus est verborum, & latum: sed palatralia magis, & olei, quam hujus civilis turbae, ac fori. Namque egomet, qui sero, ac leviter Graecas litteras attigissem, tamen cum pro consule in Ciliciam proficiscens Athenae venissem, compluribus tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisse, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, 2 pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeris, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esse, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem: & qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque ipsas esse inter se aequales, & pares. ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longæque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades verò multo uberius iisdem de rebus loquebatur, non quod aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrii Academiae; adversarij semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Disputabant contra disertis homines, Athenienses; & in rebus, causisque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Roma fuit, Menedemus, hospes meus: qui cum diceret. **ESSE QUANDAM** prudentiam, quæ versaretur in perspicendis rationibus constituendarum, & 3 regendarum rerum publicarum, 4 excitabat homo promptus, ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omnis enim partis illius ipsius prudentiæ, petendas esse à philosophia dicebat, neque ea, quæ statuerentur in rebus, de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, 5 usquam in eorum inveniri libellis. Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quæ rebat, cur de proemijs, & de epilogis, & de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, 6 littera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modò eos illius experteis

esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac viam nosse. **CAPUT** enim esse arbitrabatur oratoris, 7 ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem ipse optaret, videretur, id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognoveret iis, qui diceret, quomodo hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia reclusa, atque abdita, quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabar refellere, memoriter enim multa ex orationibus Demosthenes præclare scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicium, vel populi, in eandem partem dicendo *permoveandi*, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret illi sine philosophia quemquam scire posse. Huic respondebat, non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed si illi hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset: non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse querendum. Sape etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, *nullum artem esse dicendi*: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, 9 ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & adversarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quod *consuetudo*, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur, nam primùm quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores, & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissent, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebar. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse, in altero autem me illud; ab eo aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem verò negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenebant, & audirentur ab iis, quibus non scientia esse tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callidè aut copiosè dicere 10 Quibus dicere

1. *Propter navigandi difficultatem.* Tosani liber, *vacillatorem*, quod te mbrarium videri non debet.

2. *Pro se quisque, ut poterat, de officio.* J Editio vetustior, *pro se qua quisque poterat*, neque aliter Pall. prioris. nam tot. & Memm. *pro se quisque poterat*. Gulielmius putabat sufficere, *pro se quisque, de officio, &c.* omisso intermedium.

3. *Regendarum rerum publ.* J Logie *regendarum* Gulielmius, sed præter mi.

4. *Excitabat homo promptus.* J Hotomanus lib. II. Obsery. cap. 6. conjiciebat *excipiebatur*; quod arripuit Lambinus, forte *excitabat*, inquit Gulielmius, sed non opus erat aliquid mutare.

5. *Usquam in eorum libellis.* J Per contemptum ita dicuntur Rhetorum scripta infra cap. XXIII. neque aliter Pal. pr. sec. Memmiani, Pithæanus, vulgati prius, in eorum libris.

6. *Littera nulla in eorum libris inveniretur.* J Apertum ferè glossemata in *perum libris*; corè & relectur, nihil defectus sententiæ.

7. *Ut & ipsis apud quos, &c.* Arbitratur aliquid deesse Gulielmius, aut certe legendum, & ut ipsis.

8. *Ex orationibus Demosthenis.* J Pith. liber, *Demosthenis*; ut & infra libro II. cap. 23. *scilicet fuisse Demosthenis*; antiquè, ut & allucibi *periti* pro *periti*.

9. *Ut & blandiri & suppliciter insinuare iis, à quibus.* J Sic nulli mihi præter ferè Palat. prim. in quo tamen, *subtiliter*, quod & in uno Memmiano, nisi quod ibi *insinuari*, ac alter, & *suppliciter & subtiliter* hic à quo quid esset petendum. Pith. habet, & *suppliciter quibus*, omisso aliis, quomodo item penè Pall. ceteri, in quibus, ut & *blandiri suppliciter iis à quibus, &c.* quod & in editione principe, neque displicet nimis.

10. *Quibus dicere Carneades, &c.* J Lambinus edidit: *Quibus adhibere Carn. solebat*, quod est conjectaneum Hotomani. Gulielmius malebat: *è quibus dicere Carneades*; scilicet copiosè & callidè dicentibus.

dicere Carnades solebat, ingenium tuum, Crasse vehementer admirans, me sibi persasilem in audiendo, te per pugnacem in disputando esse visum. Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & invito excidit, & pervenit in manus hominum, *Disertos me cognosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acutè, atque dilucidè apud mediocribus homines ex communi quadam hominum opinione dicere, eloquentem verò, qui mirabilis, & magnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omneisque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis qui ante, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimus amissione, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguro conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, & scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus: qui jure non solum *disertus*, sed etiam *eloquens* dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paullum huic aliquid poterit addere. (p) Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cotta, sed valde optanti utriusque nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delabere minni. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus; ut verò penitus in eam ipsam torius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pane intimum veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestram, Crassi verò etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui & de vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu Antoni (verè loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & per sæpe me, quæ soles in dicendo *observare*, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, dare nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habeo, Crasse, huic palatru, & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium antepo nam. (r) Tum ille. Immo verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissimè negasse, tute paullò ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio resistisimo, atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum,*

aptumque cognossem, sed mehercule istius disputationis *insipientia*, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, *insitita*. (s) Tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicatis, dimiserimus. (t) De his, credo, rebus, inquit, Crassus, & in cretionibus scribi solet, *QUIBUS SCIAM, POTERO QUÆ*. (u) Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet (x) Jam verò ista conditione, dum mihi liceat, negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini. (y) & Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otiosa & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quæstionculam, de qua meo arbitratu loquar, poritis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irritasse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assédissent, ex magna hominum frequentia *dicere*, juberent, siquis quid quæreret? quod primum ferunt Leontium fecisse Gordiam: qui per magnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea verò vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia quæ dicti possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te Cotta, arbitraret, aut te, Sulpici, de iis rebus audire vellet, adduxisset huc Græcum aliquem, qui non istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factum est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique capidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps. (z) Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staseam, quem Peripateticum narxas? gerendus est tibi mos adolecentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis castellanam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimum, atque eloquentissimum, atque ex eo, qui non in libello, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, sit consilio, linguæque princeps, cuius vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam icscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putavi *deum*, tum verò tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo 7 excellentis ingenii adolecentes cupiunt accedere. (aa) Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam dicere. Ac primum illud quoniam auctoritatem tuam negligere, scævola, fas mihi esse non puto? respondeo; mihi dicendi aut nullam artem, aut pertentum videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam si ars

ita

1. Antiquam ad discendum. Ita legendum indicavit Hotomanus lib. II. Obl. cap. 6. confirmatque Palat. tert. quartus, forte & sequentes, sed non libuit ulterius consulere, cum haberem testimonium dicituram.
2. Scribens unquam dediderit. Sic Pal. prim. etiam sec. sed is, dederit, quod in Gallicanis. vulgata amplius, scribendumque majore opera dediderit, superbae.
3. De vi ac ratione dicendi. Foris, via, inquit Goulielmus.
4. Quæ quæ in arte traduntur insitita. Haud aliter Pith. & Memm. unus. nam. Pal. pr. traduntur, I. ennd. traduntur. Verum alteri Memmiano a est, in arte, rectè, nam tradere artis verbum est, ut liquet ex cap. 28. infra. item libro II. cap. 12. initio.
5. Ut in cretionibus scribi solet. Et quidem à conjectura Francisci Duareni, lib. II. Disput. Anniverfat. cap. 42. sed cui proxime acco-

dunt mss. nostri. nam est in Pal. pr. sec. certioribus, in tert. quart. sext. sept. cretionibus. Pith. cretionibus. vulgata præfert conditionibus, cui insitens Rob. Titus. fingebat conditionibus lib. VIII. Locat. controversii cap. 2. sed in consideratè.)
6. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit. (u.) Verus editio, Atque, inquit Sulp. hoc ostendit quod modo Anon. quod & in nonnullis mss. sed variante licet, ostendit meliorem. tamen Pall. habent tantum, Atque, inquit hoc ostendit quomodo 3. neque aliter Memmii liber 3. nam Suffrid. nostri codd. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te de quod modo, forsan non malè; hæc tamen, dum deinde expurgantur, quid sentias quærimus.
7. Ex theatris ingenii adolescenter. Pall. pr. sec. Pith. Memmii duo, u-

ita

ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus
 peius perceptis, plaeque cognitis, atque ab opinionibus at-
 biturio seunctis, scientiaque comprehensis: non mihi vi-
 detur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, & ad vulga-
 rem, popularemque sensum accommodata omnia genera
 hujus forentis nostrae dictionis. Sin autem ea, quae obser-
 ra sunt in usu, ac ratione dicendi, haec ab hominibus cali-
 dis, ac peritis animadverta, ac notata, verbis designata,
 generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri
 potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si mi-
 nus illa subtili definitione, ac hac vulgari opinione, ars
 esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quaedam similitu-
 do, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum
 est, alia quaedam ad consequendam eloquentiam esse ma-
 jora. (bb) Tum Antonius vehementer se assentire Crasso
 dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent,
 qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursum
 eam totam, sicut plerique Philosophi facerent repudiet.
 Sed exitimo, inquit, gratum te his Crasse, facturum, si
 illa exposueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipsam
 artem posse prodesse. (cc) Dicam equidem quoniam instituti,
 peramque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferat:
 quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister, at-
 que artifex, sed quasi unus est togatorum numero, atque
 ex forenti usu homo mediocritis, neque omnino rudis vi-
 deatur, non ipse aliquid a me promississe, sed fortuito in ser-
 monem vestrum incidisse. Equidem, cum peterem magi-
 stratus, solebam in prefando dimittere a me Scrvola-
 ham, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum, 2 id erat
 petere blandius: quod nisi ineptus fieret, bene non posset
 fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo
 praesente ego ineptus esse minime vellem: quem quidem
 nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna
 constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo di-
 cere, cum id ipsum dicere, nunquam sit non ineptum, nisi
 cum est necessarium. (dd) Perge vero, Crasse, inquit Muci-
 us, istam enim culpam, quam vereris, ego praestabo. (ee)
 Sic igitur censeo, inquit Crassus, naturam primam, atque
 ingenium ad dicendum vim asserere maximam: neque vero
 istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus
 artis, rationem dicendi, & viam, sed naturam defuisse.
 Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus esse
 debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum,
 ommandumque sint uberes, & ad memoria firmi, atque
 diuturni. & si quis est, qui haec putat arte accipi posse,
 quod falsum est (praesertim enim se res habeat, si haec ac-
 cendi, aut commoveri arte possint: inseri quidem, & dona-
 ri ab arte non possunt 3 omnia: sunt enim illa dona na-
 tura) 3 quid de illis dicit, quae certe cum ipso homine
 nascuntur? linguae solutio, vocis sonus, latera, vires, con-
 formatio quaedam, & figura totius oris, & corporis? Ne-
 que haec ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque
 enim ignoro, & QUAE NONA sint fieri meliora posse do-
 strina, & quae non optima, aliquo modo acui tamen, &
 corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes,
 aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti,
 atque agrestes, ut, etiam si ingenii, atque arte valeant, ta-
 men in oratorum numerum venire non possint. Sunt au-
 tem quidam ita natura muneribus in iisdem rebus habi-
 les, ita orati, ut non nati, sed ab aliquo deo sibi esse vi-
 deantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, sul-

cipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum,
 maximis de rebus, magno in conventu hominum, audi-
 endum. ADHUC enim ferè nemo, quin acutius, atque a-
 crius vitia in dicente, quam recta videat. ita quicquid est,
 in quo offenditur, id etiam illa, quae laudanda sunt, ob-
 ruit. Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines
 adolescentis, siquid naturale forte non habeant, omni-
 no à dicendi studio deterream. Quis enim non videat C.
 Caelio, aequali meo, magno honori fuisse, homini novo,
 illa ipsam, quamcumque assèqui potuerit, in dicendo
 mediocritatem? quis vestrum aequali meum, Q. Va-
 rium, vastum hominem, atque fœdum, non intelligit illa
 ipsa facultate, quamcumque habuit, magnam esse in civi-
 tate gratiam consecutam? Sed quia de oratore quæri-
 mus, fingendus est nobis oratione nostra, detrahis omni-
 bus vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque
 enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si haec tur-
 ba, & barbaria forentis dar locum vel vitiosissimis orato-
 ribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittimus. Ita-
 que in iis artibus in quibus non utilitas quæritur neces-
 sario, sed animi libera quaedam oblectatio, quam diligenter,
 & quam propè fastidiose iudicamus? Nulla enim litis,
 neque controversia sunt, quae cogant homines, sicut in fo-
 ro non bonos oratores, item in theatro actores malos per-
 peti. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti
 illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis
 esse videatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac, si quæri-
 tis, planè, quid sententiam, enuntiabo apud homines fa-
 miliarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum pu-
 tavi. Mihi etiam quicquid optimè dicunt, quicquid id facilli-
 me, atque ornatissimè facere possunt, tamen nisi timidè
 ad dicendum accedunt, & in ordianda oratione perturban-
 tur, penè impudenter videntur, tametsi id accidere non pos-
 test. UT ENIM quisque optime dicit, ita maximè dicen-
 di difficultatem, varioque eventus orationis, expecta-
 tionemque hominum pertimescit. Qui verò nihil potest
 dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum
 auribus efficere, atque edere, is mihi, etiam si commove-
 tur in dicendo, tamen impudens videtur. NON ENIM pu-
 tendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentie
 nomen effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod
 in plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed
 etiam poena dignum puto. Equidem & in vobis animad-
 vertere soleo, & in incipio firmissimè experior, ut exalbes-
 cam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus
 artibus contremiscam. Adolescentulus verò sic initio ac-
 culationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium
 Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit,
 simul ac me fractum, ac 4 debilitatum metu viderit.
 (ff) Hic, omnes assenti, significare inter sese, & colloqui
 ceperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui
 tamen 5 non modo non obesset ejus orationi, sed etiam
 probitatis commendatione prodesset. (gg) Tum Anto-
 nius; Saepè, ut dicitis inquit, animadverti, Crasse, & te, & cæ-
 teros summos oratores, quamquam tibi par, mea senten-
 tia, nemo umquam fuit, in dicendi exordio permoveri.
 Cujus quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset,
 cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maximè is
 pertimesceret, has causas inveniebam duas: Unam, quod
 intelligerent ii, quos usus, ac natura docuisset, nonnum-
 quam summis oratoribus non satis ex sententia 6 eventum
 dicendi

1. Se assentire Crasso.] Guilielmus ita reposuit ex Pith. & duobus
 Memmianis, eratque item in Pal. pr. sec. non assentiri.

2. Id erat petere blandius.] Voces has duodecim circumsepit an-
 teis Guilielmus tanquam libratorum. & poterant abesse.

3. Omnia sunt enim illa dona natura.] Videndum ne isthaec omnia sint
 à gloria, ceperuntur tamen in mss. nostris.

4. Quod de illis dicit.] Pall. Plures, editioque princeps, dicent, non
 male.

5. Debilitatum metu viderit.] Pighius legit ex mss. viderit, estque melius
 altero.

6. Non modo non obesset.] Palat. pr. ac sec. item Pith. non agnos-
 cunt illud, non modo. Memmiani vero alterum non respiciunt, & vero
 utraque lectio habet quo se defendat; videaturque non modo adiectum
 à librariis.

7. Eventum dicendi prodesse.] Guilielmus putabat sine exitu senten-
 tia exteiminari posse, eventum dicendi, & verum est.

dicendi procedere. ita non injuria, quotiescumque dicerent, id quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: ceterarum hominum artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit inquit, hodie agere Roscius; aut Cruditor fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadvertit, stultitiæ peccatum videtur. *STULTITIA* autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse, quo etiam gravius iudicium in dicendo subimus, quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. & qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum, cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est; aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multum à magistro adjuvaretur: valde tibi asferior, inque eo vel maximè probavi summum illum, doctorem Alabandensem Apollonium, qui cum *mercede* doceret, tamen non patiebatur, eos, quos iudicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque, & ad quemcumque artem putabat esse aptum ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim ceteris artificibus percipiendis, tantummodò similem esse hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quaeritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba propè poetarum, memoria jurisconsultorum, vox tragicorum, gestus panè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfectò oratore inveniri potest, quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui, & levi, quanto plus adhibeatur diligentia, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quò non essent quidam probabiles, sed quia si aliquid modò esset vitii id ferre ipse non posset. *NIHIL EST* tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem hujus histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omneis moveat, atque delectet? Itaque hoc jam diu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere *Roscium* diceretur. Hanc ego ab solutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim volo ignoscere, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. (ii) Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire? (kk) Tum ille, Ego verò, inquit, quòd in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possentis, *evacuandos* accommodavi orationem meam; & quamquam in utroque vestram summum esse ingenium,

studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solem Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorum, aut suaviorem mihi videor audisse, quæ, quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè & scienter utantur. & ut ne dedeant. Id enim est maximè vitandum, & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut unus *paterfamilias*, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, caput esse artis, *Dixerit*: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur. (ll) Minime verò, inquit, Cotta, nunc enim te jam extorem necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est, istud, quod tu in dicendo potes, neque enim sumus nimis avidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quaerimus (ut ne plus nos assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ à natura expectanda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse *assumendum* putes? (mm) Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit Cotta, nisi studium, & ardorem quemdam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu experis, nemo usquam assequatur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò *STVDIA* nihil profunt perveniendi aliquo, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, led de hac mea, quantulumcumque est, facultate quaeritis, exponam vobis quamdam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. (nn) Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque *precibus* umquam, nec *insidando*, nec *speculando* assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi causa, non modò videre mihi, sed ex ejus scriptore, & lectore Diphi suscipari liceat; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. (oo) Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tamte hæc admiraturum, quæ dixerò, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse, Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principid illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non nego me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse: Primum, *oratoris officium* esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem, aut de infinita rei quaestione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata. In utraque autem re, quidquid in controversiam veniat, in eò quaeri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut, etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Existere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguit quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, ut à sententiâ scriptum diffideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint à communi quaestione sejunctæ, partim in *iudiciis* versari, partim in *deliberationibus*: esse etiam genus tertium

x. *Ad quemcumque artem.* Ita Palatini posteriores; priores eadem *quæque*. P. Manucius & Lambinus maluerunt, ad quem

quemque artem quomodo & antiquissima editio, sed minus placet.

tum, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus ponetur: ceterosque esse locos, quibus in iudiciis uteremur, in quibus æquitas quaritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consiliū daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque partibus distributa, ut dederet reperire primum, quid diceret, deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio 1. dispensare, atque componere: tum ea denique vestire, atque ornare oratione: post memoria sapere: ad extremum agere cum dignitate, & venustate: etiam illa cognorari, & acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controversiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmamanda, atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure, & Latine loquamur: deinde ut plane & dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore; singularumque rerum præcepta cognovam. Quintam, quæ maxime propria essent nature, tamen his ipsis artibus adhiberi videram. nam de actione, & de memoria quædam brevia; sed magna cum exercitatione præcepta guttaem. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar, habet enim quædam quasi ad commonendam oratorē, quod quoque referat, & quo intuens, ab eo, quodcumque sibi propulerit, minus abert. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentia laudem sit adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse. sic esse non eloquentiam ex artificio, sed *erisicium ex eloquentia nature*: quod tamen, ut antè dixi, non ejicio. Est enim etiam in minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non liberare. 2. Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est: quamquam vos quidem jam pridem editis in cursu: sed iis, qui 3. ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari. (pp) Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quarimus. (qq) Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causa aliqua posita, consimili causam earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodatè: sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, & vere excercerent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur, in quo fallit eos, quod audire sunt, dicendo, homines, ut dicant, efficere solere. Verè enim etiam istud dicitur, PERVERSE DICERE, HOMINES, PERVERSE DICENDO, FACILLIME CONSEQUI. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subito sæpe dicere, tamen illud utilius summo spatio ad cogitandum, paratis, atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (4. ut verè dicam) minimè facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam pluri-

miam scribere, STILVS OPTIMVS, ET PRÆSTANTISSIMVS DICENDI EFFECTOR, AC MAGISTER: neque injuria, nam si subitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit: hanc ipsam profecto assidua ac diligens scriptura superabit. omnes enim sive artis sunt loci, sive ingenii cuiusdam atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se, & occurrunt: omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cuiusque generis, maxime illustria, sub *acumen sili* subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quicquam, nisi diu, multumque scripturari, etiam si vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc afferit facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato navigio 5. cum *remiges* inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsique remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parum tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata. 6. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitacionem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut veribus propositis, quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, *verbis aliis* quam maxime possem lectis pronuntialem, sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæque essent ornatisima, atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Græchus, si ejus orationem mihi fortè proposuissent ita, si istidem verbis uterer, nihil prodesse: si alius, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuecerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem. quibus lectis hoc assequerbar, ut, cum ea, quæ legerem Græcè, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodò essent idonea. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, ipsius linguæ motus, & exercitaciones, non tam artis indigent, quam *laboris*: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, pravitateque veniamus. Exercenda est etiam *memoria*, ediscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis, & aliènis. Atque in ea exercitacione non sanè mihi displicet adhibere, si consueveris, etiam istam locorum, simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde *dictio* est ex hac domestica exercitacione, & *umbratili*, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castrà, atque aciem forenses. subeundus usus omnium, & periclitanda vires ingenii: & illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ

G 2

cogno.

1. Dispensare atque componere.] Sic Pall. omnes & primitus equi. vulgata ex uno dispensare.

2. Ea exercitatio quædam.] Pall. nihil variant, nisi quod unus indicet, alias legi, quidem Lambinus excudit, præterea exercitatio quædam Gulielmus pusebat legendum, & exercitatio, & P. Manutius publicavit, quæ exercitatio quædam, &c.

3. Ingridiuntur in stadium, &c.] Haud aliter Lambini liber scriptus, si non fallit, nam sane Pall. omnes, ad stadiam.

4. Ut verè dicam.] Memmii liber alter *verum*, quod præposuerim priori scripturæ.

5. Cum remiges inhibuerunt.] Hæc est lectio omnium Pall. Lambinus reponit *inhibuerunt*.

6. In quædam autem concitationibus.] Non abire hac scriptura editio vetus, & Pall. nostri. post eam, *agitacionibus*. P. Manutius eisdem *commentacionibus*.

4. Elicien-

ac doctores & legendi, & pervolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes, & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, elicendum, atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipiendæ antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: 2 libandus etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos: quo tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, quemcūque patrem familiæ arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondiisset. (17) Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quamquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi vellent, ab eo peroratum: (18) Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Crasso requiratis? (19) Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus verborum fuit: & sic *evolavit* oratio, ut ejus vim, atque incitationem adspexerim; vestigia, ingressumque vix viderim, & tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus constructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quadam involucria, atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque planè 4 nosse, ac vidisse. (20) Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum villamque venisses? si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim 6 si esset familiaris: similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi *per transennam* prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. (21) Ego vero, inquit Cotta, à te peto, Scævola (me enim, & hunc Sulpicium, impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan *puerorum elementa* videantur, exquirere.) 7 sed tu hoc nobis da, Scævola, & perface, ut Crassus hæc, quæ coarctavit, & peranguste referit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. (22) Ego mehercule, inquit Mucius, ante vestra magis hoc causa volebam, quàm mea. Neque enim tantope

re hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantoque ejus in causis oratione delector: nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contingit, & ne gravere *exadificare* id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video: quam vehementer probo. (23) Enimvero inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, actus auribus. (24) An tu, inquit ille, si de istis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, 10 de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitentur, & reprimuntur, de historia, de antiquitate, de administratione reip. denique de nostro ipso jure civili? 11 hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris vero instrumento tam lautam suppellectilem numquam videram, (25) Potes igitur, inquit Crassus, 12 ut alia omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cum in campum properaret & ridens, & stomachans Scævola, cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso pratore contenderet, ut ei, quem defendebat, *CAUSA CADERE* liceret: Cui, autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusat, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, *solertia adversarij*, liberaretur? (26) Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed 13 ne forquidem dignos putarim. (27) Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, 14 sed juris civilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiserat? quod cum impetrasset causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod erat in actione: neque *intelligebat*, si ita esset actum, litem adversarium perditurum. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, 15 ut illi, unde peteretur, vetus atque ulstrata exceptio daretur, *CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET*? quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut si ille infitator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quàm esset coepa deberi, petitor rursus cum peteret, 16 exceptione excluderetur, QVOD EA RES

I IN

1. Elicitandum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, &c. Palat. sext. & octavo. atque dicendum jus. terr. quine. sept. elicendum atque perdiscendum jus civile, &c. Pall. prim. & secund. item Pith. & Memm. non migrat à vulgato, quàm quod preferunt, eligendum.
2. Libandus etiam ex, &c. Hanc lectionem amplectuntur Pall. numero octo: unus solum habuit *liberandus*, quod Lambinus invenit in quatuor mss.
3. *Cassus* & *recandus*. Reposuit Lambinus *estrada*, libris, ut inquit, omnibus reclamantibus, veritate ipsa flagitante: à quo seorsum *legio* una cum Gulielmio.
4. *Nos* & *vidisse*. Pith. M. mm. Pall. pr. *vididisse*. probo, dicta enim *vidida*, quod nimis accurate quid intueatur. &c. Gulielmius putabat tamen primitus fuisse *vididisse*.
5. *Domum plenam ornamentorum villamque*. Est à Pal. prim. nam editio prima *et villam*, sequentes illam, sed male; omnes enim scripti *villam* aut *villam*.
6. *si esset familiaris: similiter nunc petis*. Hand secus Pall. aliquot & Pith. pr. us impressi, *esse*, & *petes*.
7. *si in hoc nobis da, Scævola, & perface*. &c. Pal. pr. ac secund. item Memm. & Pith. *sed in hac nobis viciam Scævola perface*, &c. neque displicet. sic. & supra cap. 21. *ante nobis hanc veniam, et ea qua sensit*, &c.
8. *Ne gratia exadificare opus*. Ita Pall. duo priores, & Gallicanis; nisi quod ii omnes *exadificari*, vulgatum, *ne gratia exadificare id opus*.

9. *An tu, inquit ille, &c.* Lambinus, *An tu? inquit ille, quod & in Pal. sepe. nam octo. Quin tu, inquit*.
10. *De naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitentur & reprimuntur*. Pro istis omnibus solum est in Memmiano & Palat. prim. ac. sec. *de naturis, quomodo hominum mentes & incitentur & reprimuntur*. & forsitan cetera sunt à libris.
11. *Hanc enim ego omnem, &c.* Sic ferè Pall. ac enim Memm. *hanc ego ad omnem, &c.* forte, *hanc ego ante omnem*, inquit Gulielmius. est in Pal. oct. *hanc enim ego omnem omnem, &c.*
12. *Ut alia omittam innumerabilia, & ad ipsum*. Ita duo Pall. prim. & unus Memmianus. nam alter & Pith. *ut ad ipsum*. recepta lectio, *ut alia omittam quæ innum. & ut ad ipsum*.
13. *Ne forquidem dignos putarim*. Mss. & edici interferunt *vix*. quod admitti posse putabat Gulielmius.
14. *Juris civilis prudentia*. Pal. pr. sec. Tos. Pith. Memm. *scientia*, quod forsitan heic convenientius.
15. *Ut illi unde peteretur*. Iidem libri *illud*: statim etiam pro *vix* atque *ulstrata exceptio daretur*, habet Pith. *proventus atque exceptio daretur*. Memm. & Pal. pr. *tempus atque exceptio daretur*. Tos. *locus atque exceptio daretur*. Explicat locum istum Horoman. tit. de exceptionibus in Institutionibus Justinianeis. item eod. loci Cujacius.
16. *Exceptione exclud.* Sic pall. duo, & Memm. ac Pith. vulgata, *ne exceptio*.

I IN

IN IUDICIUM ANTEA VENISSET. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, agris medeat, afflictos excitet; hunc in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Craffum illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc ferendum & laudandum puto; 2. quod cum P. Scævola frater esset solitus ei per sepe dicere, NE QUÆ ILLVM in iure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus est consecutus:) neque se ante causas eorum tractare, atque agere coepisse, quam *jus civile* didicisset. Quid verò ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, & quantum illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admittor: 4. sed tamen idem hoc semper *jus civile* contemnit, verum, quoniam latentia, atque opinionis mex voluissis esse patricios, nihil occultabo, & quoad potero vobis exponam, quid de quaque re lentiam. Antonii incredibilis quædam, & prope singularis, & divina vis ingenii videtur etiam hæc scientia juris *nudata* sit, & posse se facile ceteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus; ceteros verò non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærare in iure, ac prætorum tribunalibus, iudicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure cæteretur, jacere se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumlusionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, 6. testamentorum raptorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum: 7. quare denique civis, an peregrinus: servus, an liber quipiã sit, ignoret, insignis est *impudentiæ*. Illa verò deridenda arrogantia est. IN MINORIBVS navigiis rudem esse se confiteri; quinqueremeis, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiari adversarii stipulatiuncula; cum obignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi ullam causam majorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum sealmorum naviculam in porta everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit. Quid si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus cæteratur de iure civili: quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audeat accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam il

lius *militis*? de cuius morte, cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, cum miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam testamento exheres filius, & Nempe in ea causa quaesitum est de iure civili, POSSETNE paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem neque exheredem scripsisset nominatim? Quid, quæ de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri iudicarent? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem nominis hereditatem, gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de tota stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in centumviri iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa *jus applicationis*, obsecrum iane, & ignotum, patefactum in iudicio, atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in iure versata defensio est? Cum enim Marius Gravidianus a deis Auratæ vendidisset, neque servire quamdam earum ædium partem in mancipii lege dixisset: defendebamus, quidquid tuisset *incommodi* in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum a deis L. Fufio venderet: in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fufius autem simulatque edificari ceptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quod, & cui-cumque particulæ calis officeretur, quamvis esset *procul*, mutari lumina putabat. Quid verò? clarissima M. Curii causa, 10. M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scævola, 11. aequalis, & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentisque acutissimus, & oratione maximè limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque NISI POSTHUMVS, & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, 12. heredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum, & natus, & mortuum, heres institutus: 13. ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, SI FILIVS non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres, Num destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exen-

G 3 plis,

1. In iudicium ante venisset. Vulgata intrusit negatvam. sed abest omnino Pall. duobus, item Memm. & Pith. videatur Horomanus lib. VIII. observ. cap. 3.

2. Quod cum P. Scævola frater esset. Sic quidem etiam Pall. pr. & Pith. ac Memm. sed reliqui, Scævola, præter Pal. sec. in quo tantum, quod cum P. Scævola esset. adeo ut non videatur negligendum Tosani collegi liber, in quo. ut monuit Sufsidus noster, quod cum P. Scævola superesset, &c. de quo consulatur Gulielmius lib. II. verisimilium cap. 4.

3. Quantum illa tempora, &c. ferre maximam potuit. Pal. pr. sec. quædam, item maxime, quomodo & Pith. Memm. placuitque Gulielmio; qui præterea è Tolano revocabat, *efferre*.

4. Sed tamen idem hæc semper ius, &c. Legendum potius arbitrabatur hæc Gulielmius, quam, ut contra mss. traiponeremus cum Lambino, idem semper hoc ius.

5. Possit se facili ceteris armis, &c. Pronomen istud inferendum autumabat Gulielmius; extorque dicitur in mss. Pall. posterioribus omnibus; item in editione princeps.

6. Testamentorum raptorum. Delevi quod sequitur in vulgatis, aut raptorum, quod non exarctat in Memm. aut Pith. solumque haberet Pal. sec. *testamentorum raptorum*. primus vero è Tolano, alterque Memmii;

testamentorum raptorum aut raptorum; ut appareat appositum à scribis prælectione variante.

7. Quare denique. Gallicani & Pall. duo priores, quare demum. Lambinus abiecit, quare.

8. Nempe in ea causa. Dicitio Nempe, non apparet in Pall. duobus, aut totidem Gallicanis; & respicit ceret glossam.

9. Cui-cumque particulæ calis officeretur, quamvis &c. Editio prima interterget; officeretur via, quod & in aliquo Palatinis, sed syllaba minus; si enim officeret via. Camerarius illud via mutabat in illa, ut applicaretur particulæ. at Pal. pr. habet, officeret, *sua quævis*; ut locutissimum putarem ad hærescere lectioni receptæ quæ & remanet in pluribus Pall.

10. M. que Coponii. Ita Pall. posteriores, at pr. M. que Ceji. sec. & Memm. M. que Copii. Pith. M. que Copi. Memmianus alter chartaceus, & M. Quinti Caponii.

11. Aequalis & collega meus. Pall. priores, & Gall. collega meus.

12. Heredem eum esse posse. Sic Pall. priores. nam posteriores inserta negativa, esse non posse, quod ait Camerarius exulare in Victorianos, defendique posse ratione Linguæ Græcæ quæ duæ negativæ affirmant; si videtur.

13. Ego voluntatem defenderem, &c. Consulatur & hæc Camerarius.

Sibus, XII. tabulis contineri videbitis: sive quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) hocce habet fontis omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur, ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, & capta splendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenius disputationibus, sed auctoritate, necque legum domitas habere libidinis, coërcere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus, abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio: BIBLIOTHECAS meretricule omnium philosophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fontis, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac, si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, & tanta natura, ut Ithacam illam, in asperissimis saxulis, tanquam nidulum, & affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem infamati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet, vel quia est patria, parens omnium nostrarum, vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quam fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione juris læticiam, & voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac panè ridiculum: de quo multa solet in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam: ceteris omnibus, & maximè Grecis, anteponeo. His ego de causis dixeram, Scavola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam. Jam verò ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præstant, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos *πρωθυμῶν* vocantur: sic in nostra civitate contra amplissimum quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus à summo poeta est.

Egreg. est cordatus homo, catus. Aluis Sextus:
multique præterea, qui cum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, persequerentur, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent. Senectuti verò celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensium; sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod ferè jam tempus adventat) deficere cœpissent, ista ab loquutione domum meam vindicaret. Quid est enim præclarium, quam honoribus, & reipub. muneribus perfunctum senem, posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicit ille Pythius Apolloni, se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui cives consilium expectant,
Suarum rerum inerti? quos ego mea ope ex
Inerti certis, compesque consili
Dimitto, ut ne res remora trahent turbidas.

Est enim sine dubio domus jurisconsulti, torius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua, & vestibulum, quod in ejus infirmissima validudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac sum-

morum hominum splendore celebratur. Jam verò illi non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis, atque judiciis de promenda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut antè diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublice ratio ac scientia, tamquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in rep. subiecta esse debent. Non enim caudicium nescio quem, neque proclamatores, aut tabulam hoc sermone nostro conquirimus; sed eum virum, qui primum sit ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret; tamen nomine oratoris putatur, ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam caduco, quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocentis possit dicendo subijcere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii præsidio, innocentiam judiciorum præna liberare: idemque laugentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & causa postuler, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam brevi, vehementer errat: neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem, vobis, quoniam ita voluistis, fontis, unde hauriretur, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda: non ut ipse dux essem (quod & infinitum est, & non necessarium), sed ut commonstrarem tantum viam, & ut fieri solet, dignum ad fontis intenderem. (see) Mihi verò, inquit Mucius, satis, superque abs te videtur istorum studii, si modo sunt studiosi, esse factum. nam, ut Socratem illum solitum ajunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis: (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallet se esse quam bonos viros iis reliquam faciem esse doctrinam) sic ego intelligo, si hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis: facillimè vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta. Nobis verò, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisque ea, quæ valde breviter à te, Crasse, de ipsa arte percurta sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse, confiterere, ea si paullo latius dixeris, expletis omnem expectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum: sed *vis* earum rerum, rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestre potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ, perimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc prouit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jam dudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videretur, inquit Sulpicius, nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. (ff) Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus quas à te queri vides, sentias, (ggg) Deprehensum equidem me, inquit Anto-

G 4

nius.

nius, planè video, atque sentio, non solum quod ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio, neque enim sum de arte dicturus, quam numquam didici, sed de mea consuetudine: ipsaque illa quæ in comm. narium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisque tractata: quæ si vobis, hominibus cruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatore, qui ex me ea quaeritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatore, cum vobis non meo iudicio, sed vestro studio inductus non gravatè respondero. Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni. nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impulsisse. *(bbb)* Ego verò, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se disenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligent. Nam, si forte quaeretur, quæ esset *ars imperatoris*, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de com meatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem: uterque exemplis Africanorum, & Maximorum, Epaminondam, atque Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quaeremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam, ulum & scientiam & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus *utilitas reip.* pararetur, augeturque, teneret: iisque uteretur: hunc reip. rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & T. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumera bilis alios cum ex nostra civitate, tum ex ceteris. Sin autem quaeretur, quisnam *juriconsultus* verè nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinibus ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus esset: & ex eo genere Sex. Atilium, M. Manilium, P. Mucium nominarem, atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quaeratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. *Philosophi* denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia panè proficitur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem benè vivendi rationem tenere, & perfecti, nomine hoc appelletur. *Oratorem* autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo. Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed

ingenii sui finibus immensis panè, describere, nam & *delectatum* regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cum sapissimè tibi senatus breviter, impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. verò Scæurus, quem non longè fuit apud se esse audio, vir regendæ reip. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis, & consilii sui vindicari à te. Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas: jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram *vultu ipso*, aspectuque conterreat: qui quamquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque verò, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuracione civitatis egregius, & aliquam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ, atque sejunctæ, neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. N. Q. V. 1. N. M. est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus, ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia, nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumerit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, 2 & duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optimè fecerit: eademque ratione dicantur, & quos 3 *Φυσικὸς* Græci nominant, iidem poëta, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne *philosophi* quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam, philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet, omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas aliam non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, SIT BONT ORATORIS multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percussisse: neque ea, ut sua, possedisse; sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque vero istis *tragœdiis* tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quod ita dixisti, neminem posse eorum mentis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restringere, cum eo maximè vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio, hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas *itates* videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim umquam orator magnus, & gravis, cum iratum

1. Aliquam scientiam & rudi copia est consecutus. Lambinus, illam scientiam, sed præter nos, in quibus tamen, aliquam scientiam dicendi copiam esse consecutus.

2. Et duodecim scriptis. Non aliter etiam Pall. nostri. ut & in suis repererat P. Victorius, egregieque tuerit libro 7. Var. Lectionum cap. 50. 3. Φυσικὸς. Πυθικός.

fratrum aduersariis iudicem facere vellet, haesitavit ob eam causam quod nesciret, quid esset iracundia, fervore mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteris animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quae a philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in iudicium mentibus concitent, scelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitae propius accedere, permediocriter, ac potius levis motus debere esse dicunt. Orator autem omnia haec, quae putantur in communi vitae consuetudine, mala ac molesta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora verbis facit: Itemque ea, quae vulgo expectanda, atque optabilia videntur, dicendo aspicit, atque ornatur, neque vult ita *sapienter inter fluitos videri*, uti, qui audent, aut illum ineptum, aut Graeculum putent: aut etiam si valde probent ingenium oratoris, sapientiam admittentur, se esse fluitos moleste ferant: sed ita 3 peragrat per animos hominum, ita sensus, mentisque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an haec inter se jungi, copularique possint: an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variasque rationes. Sed aliud quiddam, longe aliud, Crasse, quaerimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet *venas* cuiusque generis, aetatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid ager, aut erit acturus, mentis, sensusque degustet, philosophorum autem libros reservet sibi ad huiusmodi Tusculani requiem, atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de iustitia & fide, mutuetur à Platone, qui, cum haec exprimenda verbis arbitraretur, *novam* quandam finxit in libris civitatem: usque eò illa, quae dicenda de iustitia putabat, à vitae consuetudine, & à civitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis, atque in civitatibus: quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceret in maxima concione tuorum civium, quae dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIS, ERIPITE NOS EX FAVCIBUS EORVM, QVORVM CRVDELITAS NOSRO SANGVINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE, NISI VOBIS VNIVERSIS, QVIBVS ET POSVIMVS ET DEBEMVS. Omitto miseras, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis est: non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeat sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: servire verò non modò te, sed universum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, *servire*, istis auctoribus, quorum tu praecepta oratoris facilitate complecteris? quae & semper, & sola libera est, quaeque *VTIAM*, si corpora capta sunt armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus, atque omnium rerum imperantiam libertatem tenere debeat. Quae verò addidisti, non modò senatum servire posse populo, sed etiam debere, quis philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens probare possit? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quaedam habebas tradidisset? Itaque haec cum à te *divinitus* & ego di-

cta arbitraret, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiae deditus, non modò parum commode, sed etiam turpiter & flagitiose dicta esse dicebat. Idemque Ser. Galbam, quem hominem 2 probe nosse, & commeminisse se dicebat, pergraviter reprehendere solebat, quòd is, x. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato Galba gravis atque acer inimicus, asperè apud populum & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicii Galli, propinqui sui Q. pupillum filium ipse pane in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi *recordatione*, & memoria factum populo moveret, & duos filios suos parvos, tutela populi commendasset, ac se, tanquam in prociactu vestimentum faceret, sine libra, atque tabulis populum Rom. tutorem instituire dixisset illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragediis liberatum ferebat, quòd item apud Catonem scriptum esse video, nisi *pueris & laetymis* usus esset, poenas cum daturum fuisse. Haec Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit, nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis innocentia: cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior, non modò *supplex* iudicibus esse noluit, sed ne ornatus quidem, autherius causam dici sua 3 quam simplex oratio veritatis ferebat. Paulum huic Cotta tribuit partium, disertissimo adolescenti, fororis suae filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Qu. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè. Quid sit tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paullo antè dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex inimicis mentibus evellisset *vis orationis* tuae: nunc talis vir amissus est, dū causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur, nemo ingemuit, nemo in clamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo temp. imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit, credo, ne stois renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed *magister*, aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, ediceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non in vitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, *ut, si mihi* calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri: fortem, & virilem non videri: Ergo ille quoque damnatus est: neque solum *primis sententis*, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absolventem, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, 4 quasi poenae affirmatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi affirmatorem commoverit se maximè confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, *se se meruisse*, ut amplissimis honoribus, & praemiis decoraretur, & ut ei vi-

G 5

ctos

1. Peragrat per animos hominum.] Lambinus expunxit, per, non necessarium, & nolentibus mss.

2. Probe nosse & commeminasse.] In Pall. nostris non invenio nosse & abluque chartaceo Memmii. nam alter membranaceus heic erat mutulus, ut & Pichaeinus.

3. Quum simplex oratio veritatis ferebat.] Ita Pall. omnes, nisi quod res-

cio abesse veritatis. retro vulgati, ratio, praeter edd. antiquas.
4. Quasi poenae affirmatio.] ex sententia, cum iudicibus, &c.] Lambinus: reposito, haec sententia sed praeter libros itricos, qui nihil variant, nisi quod, poena ea affirmatio & sententia. unus, poena definitio. editio pr. habet, quasi poenae, ea affirmatio & sententia cum iudicibus.

A. Camp

Atus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur: qui hodie apud Græcos maximus haberetur. Cujus responso sic iudices exarserunt, ut capitis absolutus esset, (quod me hercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quoniam modo istos philosophos ferre possimus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam *ob culpam*, nisi propter dicendi inscientiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse, atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris, tum, quum dicebas, videbam. Primum Scævola te dedidisti, quem, omnes amare meritissimè pro ejus eximia suavitate debemus: cuius artem 2 cum in dotatam esse, atque incomitatum, & incomitam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ, laborisque consumpseras, cum ejus studii tibi & honoris, & magister esset domi, veritas es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanè tanta, quantum tu illam esse vis, etenim sine controversia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives 3 ei studio etiam hodie præstant: sed vide, Crasse, ne, dum novo, & *ut sine ornatu* velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam, concessio, & tradito spoliis, atque denudes. Nam, si ita diceres, qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum, præclaras duas artes constitueres, atque inter se pareis, & ejusdem socias dignitatis nunc verò iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quarimus, fateris esse posse, fuisseque plurimum: oratorem negas, nisi illam scientiam assumerit, esse posse. ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi legulejus quidam cautus, & acutus, præco actionum, 4 *causæ* formularum, *aut* *epyllabarium*. Sed qui sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentia tanquam ancillulam, pedisequamque adjuuxisti. Quod verò *impudentiam* admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parva nescient, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare audent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis cõmuni fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ cõmunionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis 5 erectum cieri oporteat, nesciat, idem hercundæ familiæ causam agere nõ possit. Nam, quod maxime centumvirales causas in jure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatisimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii, quæ abs te nõ per est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissentio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non *suo officio*, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia,

sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natus, etiam consulatus, Ser. Galba asseclaretur, quod Crassi filium C. filio suo despondisset, accessisset ad Crassum consulendi causa quendam rusticam: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo *verum magis*, quam ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsitique, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspensio, inquit, animo, & occupato, Crassum tibi respondisse video, deinde ipsum Crassum manu prehendit: Et heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tam ille *silens*, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nõ dubium esse posse. Galba autem alludens variè, & copiosè, multas similitudines asserre, multaque *pro æquitate* contra jus dicere; atque illum, cum disserendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galba nullo modo) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii, fratris sui libris, & in Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse: ac tamen concessisse Galbæ, disputationem sibi probabilem, & propè veram videri. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in iudicium vocari nõ solent. NUM QVIS eo testamento, quod patris familiaris ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impudens oratori omnem hanc partem 1 juris in controversia ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos non esse difficile oratori, ejus partem, quam cumque defendat, auctorem aliquem invenire: à quo cum *amenuas hasias* acceperit, ipse eas oratoris faceret, viribusque torquebit. Nisi verò (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævola) tu libellis, aut præceptis fecerit tui causam M. Curii defendidisti: nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis faceris pellexisti, cum & illud *nimum acumen* illuderes, & admirare ingenium Scævola, qui excogitasset: *nasæ prius oportere, quam emori*: eumque multa colligeres ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modo acutè, sed etiam ridiculè ac facete: ubi si verba, non rem sequeremur, confici nõ possent. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac latitix fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, summa festivitate, & venustate cõjuncta profuit. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quæ legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisse imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut *SCRIPTVM* plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistratos exercentur omnes, cum in ejusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere doentur. Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendidisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem

1. Con indicatam esse atque incomitam, &c. Quidam docti putant hinc alienam, atque incomitam, sed in nime est. respicit enim ad mulieres, quibus comites & pedisequæ; ut vel notum ex Amphitruone Plauti.

2. Et studio etiam hodie præstant. Retulit Lambinus habuisse in f. deos amplius, si studio etiam propter præstant, & etiam hodie præstant. Et ita quidem editi à P. Victorio, neque multo lectus prima impressio: sed nihil eorum præferunt exemplaria Palatina septem. primus enim liber ac secundus hinc & que, ut Gallicani, mutilantur.

3. Causæ formularum, &c. Editio vetustissima *causæ*, quod & in Pal. quinto, sexto, octo nono, item uno Memmiano, sed prius hæret in ceteris Pall. tert. quart. sept. viderique apud. Bernardus Martinus emendabat e in f. *causæ formularum*; qui consulatur libro xv. Var. cap. 3. Gulielmus maluit, præd. ad iuniorum *causæ formularum*, &c.

4. *Est non ceteri*. Castigatio debita P. Victorio, qui videatur libro xxxv. Var. lectio capite 1. alludensque eodem membrana Pall.

5. *Juris incomitam esse*. Est à conjectura Lambini. Pall. enim omnes & prius vulgati, *juris in controversia*.

tem contulisses, tu vero vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, partem ejus, ut soles, dicendo à mortuis excitasses: statuisse ante oculos: complexus esset filium, sensusque cum centumviris commendasset: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset, ut totum illud: UXI LINGVA NVN CVPASSET, non in XII. tab. quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam quod *inertiam* acculas adolescentiam, qui istam artē primum facillimam non edificant: quæ quàm sit facilis illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ira subnixi ambulat: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artē facilem esse dicis, quam concedis adhuc artē omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artē didicerit, ut hanc artē efficere possit, tum esse illam artē futuram: deinde, quod sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere pariuntur, nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teuerum Pacuvii malit, quàm Manilianas venalium vendendorum leges edificere. Tum autem quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere, non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consensisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & proxima proposita sint virtutibus & supplicia vitii: equidem putabam, V I R V T E M hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, 2. quàm sit bellum cavere malum, scire possumus. Deme autem ipso, cui unitu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me umquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, utquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse antichæm custodi generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine, nec hebetem, nec rudem, Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res ruiticas vel fructus causâ, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Karchaginensis sunt libri perdiscendi? an hac *communis intelligentia* contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili præsertim, cum in causis, & in negotiis, & in foro conterantur, satis instruiti esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque advenæ esse videamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare: quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita desuerunt. An vero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si 3. de tabulis, & præscriptionibus controversa est, contortas res, & sæpe difficileis necessariorum perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum re-

sponsa cognoscenda sunt veremur, ne ea, si ac ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur *prodest* oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeatur esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industria in plura studia dilatare nolumus. Quis neget esse oratori in hoc oratorio motu, statumque, Rostri gestum, & venustatem? tamen nemo suaferit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo hiltionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm *vox*? tamen me auctore nemo dicendi studiosus 4. Græcorum more, & tragædorum voci serviet, qui & annos compluteis sedentes declamant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensum excitant, eandemque, cum egerint, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, & quasi quodam modo colligunt, hoc nos si facere velimus, antequam condemnemur, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perscribitur, 5. Pæanem, aut munitionem citamus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet, ac tantum in utroque assequi possumus, quantum, in hac *actis* quotidiani muneris, spatii nobis datur, quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summam percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest: jure utilitas, ad quamque causam quamvis repente vel à peritis, vel de libri depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, & cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paullo antè dictum est, *pragmatici* vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum *authoritate* leges, & jura testata esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei Pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicit senectutem à solitudine vindicari juris civilis scientia, fortasse etiam *peccunia* magnitudine, sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quaerimus, quamquam quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Rostri dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cætus remissiores esse facturum, Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse fallit, quàm multa sint, & quam varia genera dicendi, 7. & quod haud sciam, an tu primus ostenderit, qui jamdiu multo dicit remissius, & lenius, quàm solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis, & 8. contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, nunquam, ut Ser Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod si jam hoc facere non poteris, aut noles: veteris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si à *linguisti* hominibus nocolatur,

1. Manilianas venalium, etc. Y Securus sum auctoritatem Antonii Augustini, afferentis ita nomen istud scribi in Pandectis Florentinis. Vulgatur quidem passim Manilianas, sed alterum reperi in Pal. quint. & sepe, nam est habebat Manilianas 3. sextus Manilianas 3. tert. quart. nonus Manilianas: quod & in Mammiano 3. quibus proxime editio prima, Mammilianas.

2. Quam sit bellum cavere malum. Forte male, annotatum ad oram Lambini Guelmiius id cancellavit, adscriptoque, malum civilem.

3. De tabulis & præscriptionibus. Id est, sint ne præscripæ tabule temporum decurru, male Lambinus, qui supposuit perscriptibus.

4. Græcorum more, & tragædorum voci serviet, etc. Lambinus fide, trium pal. delivit & male, certe comparat in Pall. omnibus, præterquam in

sepe, ubi exstat au.

5. Pæanem aut munitionem. Haud multum divercunt ab hac lectioe Pall. Turnebus conjecit *minurionem*, stabilique libro 1. Advers. cap. 12. Aliis placet *nomurionem*.

6. Cum ipse sint peritissimi. Nihil discrepat mss. nostris. Lambinus substituit *impristissimi*, ita tamen ut hujus mutationis nullam faciat mentionem in Notis.

7. Et quod haud sciam, etc. Lambini editionibus inolevit sphaema typographicum, aut sciam: quod ferri non potest.

8. Contentio probatur. Pall. plures probatur, nescio utram dicam potius.

volatur, à ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultam veniant, multitudinem esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. SVBIDIVM enim bellissimum existimo esse senectuti, orium. Reliqua verò etiam si adjuvant, historiam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, si quando opus erit, à viro optimo. & istis rebus instructissimo, i familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur, sed mehercule non ita multum spatis mihi datur, si modo ea facere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere te visus es huic ætati: sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè necessarias. Nam & subita ad præpositas causas exercitationes, & accurate, & meditatæ commentationes, ac *stilius* ille tuus, quem tu verè dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocri contentione est, vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostram quasi quendam esse Roscium: dixisti que, non tam ea, 2. quæ recte essent, probari, quam quæ prava sunt, fastidiosi adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video, tenet enim *res ipsa*, atque causa, at *A. Sopolm*, 3. si paulum irrauserit, explodi. *A quibus* enim nihil præter voluptatem aurium queritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ergo, ut ad primum illud revertar; sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accomodatè ad persuadendum possit dicere, is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi: remotisque ceteris studiis, quamvis ea sunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, nocteis & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo

tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut *primè impedimenta nature* diligentia, industriaque superarit: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est affectus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriae proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuebat: neque ingrediens arduo, sed inambulans, atque ad celsum ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cetera quæ collegisti ex variis, & diversis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere sejuncta esse arbitror. (iii) Hæc cum Antonius dixisset: sanè dubitare visus est Sulpicius, & Coctus, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. (kkk) Tum Crassus Operarum nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud scio an aliter sentias, & utare tua illa iusticia ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo umquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præcipuum audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subtelis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cum censebam, oratorem, præsertim in *nostra re publica*, nullius ornamentis experte esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quaesita sunt: sed opinor, secundum hunc diem, satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat; & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. (lll) Placuit sic omnibus. (mmm) Tum Scævola, Sanè, inquit, 4. vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio; libenter audirem Antonium, & cum exurgeret, simul aridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. TVLLI

1. Familiari meo Longino. Ita restitue ex alio Tullii loco Nicol. Græchius. vulgo erat Longi, quod & in Pall. aut Longe.
 2. Quæ recte essent probari & quam quæ prava sunt fastidiosi adhærescere. Pall. omnes respiciunt illa intermedia, probari quam quæ prava sunt. adscriptumque octavo aliter legi, essent, quam quæ fastidiosi adhærescere. voluit forte fastidiosi. existit tamen vulgata in editione prima.
 3. Si paulum irrauserit. Hac facie citatur à Prisciano, existatque in

Pall. octavo. ceteri adhærent serè vulgato irrauserit.
 4. Vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse Lælio. Haud secus omnes Palatin. recepta enim lectio constituisse. sed verè Lipsius noster libro v. Quæst. Epistol. 17. monuit agnosceret se heic manum malam: quare adhibito scalpello restituit, constituissem in Tusculanum hodie Lælio; ut cetera sint à Scholiaste.

M. TULLII CICERONIS
DE
ORATORE,
LIBER SECUNDUS.

CRASSVS, CATVLVS, C. IVL. CAESAR,
Antonius, Sulpitius, Cotta.

Synopsis libri secundi de Oratore.

a ad o Antonius suscepto dicendi onere. p q r i Artificium sive studium dicendi nullum esse posse ait, nisi o accesserit. Rems
secunditate declarari esse, arte mediocrem cum ars sit rerum que sciuntur, oratoris autem actio opinione continetur: cum & apud eos
qui sciunt, & ab eis ipsi qui nesciunt, dicatur. i Et tamen precepta quadam peracuta dicendi dari posse ad pertractandos animos homi-
num & commovendas eorum voluntates. Ea si simul collecta sint, magnam quandam artem aut quasi artem efficere, ut qui ea fuerit
affectus, perfectus sit orator, qui nihil neque praclarus, neque iucundus, plenus, subtilis. Oratorem illum versari in consiliis rerum
maximarum dandi, in irutandis hominum animis, moderandis, cohortandis, dehortandis, in vituperio, laude, accusatione, consolatione,
historia cognitione. Ceterarum artium homines ornatus sua dicere, siquid ab hac arte didicerint. Oratorem sine eloquentia munus suum
praestare, aut nomen suum obtinere non posse: tamen si sine eloquentia cetera artes possint, u x y Materiam oratoris questionem esse vel
infinitam seu generalem: & finitam, seu certam. Hoc genus questionis ultimum versari vel in lite ordinanda (hinc iudiciale genus
causa) aut in consilio dandi (hinc deliberativum) in laude (unde demonstrativum) quod consistit, minus necessarium esse. z aa Ex
superioribus enim facile peti posse. bb cc aequè ut si de testimonio. dd ee mandato aliquo sit dicendum, si oburgandum, cohortan-
dum. ff gg hh ii kk aut historia scribenda (ll mm nn oo pp qq quo loco hic ab Antonio de historia legibus, & scriptoribus cum
Latinis, tum & Graecis quadam interseruntur) Infinitum genus causa non rectè à multis explicari. rr II Iudiciale genus causa omnium
esse difficultimum, tt uu Graecis id causa genus minus bene tractasse. Nam de infinito genere causa nulla dant precepta. Ac licet
rectè quinque quasi membra eloquentia faciant, (Inventionem, Dispositionem, Elocutionem, Memoriam, Pronunciationem) ut & quinque,
sex, septemve orationis partes (Exordium, Narrationem, Partitionem, Confirmationem, Digressionem, Conclusionem) que tamen precepta
principiorum & narrationum esse voluerint, eadem suam & aliarum quoque partium, quum omnibus partibus benevolentem, attentum & di-
cilem auditorem facere oporteat, versimiliter & aperte & breviter sit dicendum. Hoc utilis tradit, ut orator futurus primum tinctus sit
literis, & optima ab optimis discat, ut quid deceat in omnibus sequatur, ut valeat viribus, spiritu, lingua. Imò ut sit vir bonus (In perfe-
ctu enim oratoribus superiora requirit, ut & mediocri permitenda qua velit: Absurdum oratorem, ad aliud studium transferendum esse)
Eum qui perfectus orator esse velit d. bere, srum d. scendi ludum putare: sed & magistrum, quem imitetur, optimum eligere, & cum
optimis se exercere (xx yy Tam ipsi possit accedere, ut nullius imitatione sibi proposita quidam laudem, sed cum periculo obtineant) ad
INVENTIONEM hac que sequuntur pertinere causa genus ei vel ab initio spectandum esse. Questionem facti institutione: Qualitatis,
futuri perspicacia: Nominis definitione: scripti controversias perspicacitate tolli atque expelli. Causa genere cognita, Probationis oratoris
querendas esse, quarum qua contra rem sunt, collocanda tantum: qua in re insita, etiam inveniendae, & ex sui quasi locis eruenda. zz aaa
bbb ccc ad ddd Vm oratoris, in auditore conciliando, docendo, movendo totam possum esse, qua orationis lenitatem, acumen, vimque
desiderent. Argumentis fidem fieri, qua ex locis sruerunda acumine, ratione, diligentia. Acumen ingeni primas: diligentiam secun-
das obtinere. ecc fff ggg Artem non esse essentandam. hhhh Locorum altos ex sua vi & natura: altos foris assumi. Vel mediocri
esse ingeni iudicare, quod argumentorum genus cuique causarum generi conveniat. Argumenta ita reperta rectè atque ordine tractari oportere.
Inventis que ad docendum auditorem efficiant, querenda esse que ad conciliandum, iii kkk ll mmm & movendum. Nemi-
nem sive oratorem sive historiam, sive poetam movere, nisi ipse primum sit. Animos conciliari concitatione, & commendatione. nnn ooo
Motus non passim adhibendos, sed si causa postulet. Amorem enim, odium, iram: Item, Latitiam, molestiam, Invidiam, misericor-
diam aliter atque aliter excitari. Refutationem ex iisdem locis, quibus confirmatio petatur, quari. Jocos & facetias plerumque ad-
moveri oportere. ppp ad zzz Iatitiam aliam aequaliter susam in omni sermone (qua & cavallatio) alteram acutam & brevem,
qua & dicacitas. aaaa Tum Julius sermons suscepto, de Risu disputans, in risu quinque potissimum quari, quid & unde risus, cuius se
risum movere, & au oratoris: quatenus movendus, & qua ejus genera. Facetias in re aut dicto seu verbo consistere, easq; variè tradere
posse. In verbis sunt ridicula, ne cum aliud expectamus, aliud dicitur, cum ab adversario verbum exceptum, in eundem insigimus: cum
paronomasia utimur: versum aliquem vel proverbium interponimus, verba immutamus vel invertemus. In rebus vero factia oritur, si
rem ipsam ridiculam aptissime ponemus, si apolo. historia, similitudine, imagine, ridiculi utimur: si obcuritate adhibita alium purge-
mus: si quod distulabimus, si horsto verbo rem vitiosam appellabimus: si ex adversarij oratione aliud exceperimus, quam ille veli: si
videri intelligere volumus, quod ipsi intelligimus, siquid profitemur, in quo ridiculi sit suspicio. Huc pertinent stomachosa, submorosa, len-
ta, sulticia salsa reprobata, conyctata salsa: si videntur discrepantia, si reprehendemus quasi errantem: si admonebimus, aut consilia
dabimus, siquid adversario vel res contentanem dicemus siquid rapimus prater expectationem, si id faceret adversario concedemus fa-
cile quod nobis denavit, si sententia adhibita ridiculum quid dicamus, si posse, qua fieri non possunt, optabimus: si lenè percontantibus
aliud respondimus. Huc referri expectationes, adurbationes, minationes & similia. bbbb ad gggg Tum Antonius receptis dicendi
partibus, itaque ad inventionem pertinent explicari, DISPOSITIONIS precepta afferens, monet initio cogitandum esse, quid primum
sit dicendum, ac quidem de Exordio, Narratione, Partitione, Confirmatione, Refutatione, Conclusionem. Hac in genere
causarum

causarum Judiciali, & Deliberatio spectans. Laudatvum occupari in testimoniis & funeribus. Laudari habet, genus, formam, virtus, opes, divitias, & cetera quae a fortuna, vel virtute corporis, moribus, animi, hhhh iiii His explicatis de MEMORIA disputat. kkkkk ad illi ac tandem disputationis finis imponitur atq; quae ad ELOCUTIONEM & PRONUNCIATIONEM pertinent, in librum sequentem rejecta.

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinae quam quantum prima illa puerili institutione potuisset. M. autem Antonium omnino omnino eruditiois expertem, atque ignavum fuisse; erantque multi, qui, i quamquam ita se rem habere arbitrantur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi a doctrina detererent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus praedicarent, ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone, patruo, solebamus, quod de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra mater, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui tam Antonio in Ciliciam profectus una decesserat; multa nobis de eius studio, doctrinaeque saepe narravit: cumque nos cum consobrino nostro, Aculeonis filio, & ea disceremus, quae Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud saepe intelleximus, (cum essemus ejusmodi: quod vel pueri sentire poteramus) illum & Graece sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quamquam saepe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimum hominum sermonibus, dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius inuentis aetatis mex pariebat *puer*, multa ex eo saepe quaesivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quae quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa *dispicere*, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferebat. Antonius autem probabiliorum hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino *dispicere* nullaquam putaretur; atque ita se uterque graviores fore, si alter contemneret, alter ne nosse quidem Graecos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus instituta scriptio, ac temporis, *NE MINUS* eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere unquam, & praestare potuisse. Etenim ceterae ferè artes se ipsa per se tuerentur singulae: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis sepra teneatur. Omnia, quaecumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profiteretur, aut eloquentiae nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Graecia, quae semper haec *summa* duxit, multos & ingenius, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae in tantam pru-

dentiam pertinerent, tantaeque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris: vel ut illa opinio, quae semper fuisse tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: vel ut ea, quae existimarem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, *custodirem litteris*, si ullo modo assequi, complecti que potuissem: vel mehercule etiam, ut laudem eorum jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque a *silentio* vindicarem. Nam si ex scriptis cognosceri ipsi ius potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putarem laborandum: sed cum alter non multum, (quod quidem exstaret,) & id ipsum adolescentens; alter nihil admodum scripti reliquisset; debet hoc a me tantis hominum ingenis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Servio Galba, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi *ingere*, siquid velim, nullius memoria jam resellente: sed edo haec iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, saepe audierunt: ut duos summos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus aucto illi oratores cogniti sint, vivorum & praesentium, memoria teste, commendemus. Nec vero te carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu *agrestis* putas, insequor ut erudiam: (Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatus esse?) sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere, siue, ut ille patet eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore, a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti, siue, ut ipse jocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed praed in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, *sejunitatem* bonarum artium, possit illudi. Nihil enim, mihi quidem videtur in Crasso, & Antonii sermone esse praeteritum, quod quisquam summis ingenis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosceri, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum: ulum autem, per nos, percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omnia nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus. (b) Postero igitur die, quam illa erant acta, hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Quintus Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventus suspicari sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent. Quid vos tandem? Crassus, numquidnam, inquit, novi? (c) Nihil sanè, inquit Catulus, etenim vides esse ludos. sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vespere venisset Caesar de Tusculano suo, dixit mihi, a se Scavolam hinc euntem esse conventum: ex quo *mira* quaedam se audisse dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de

1. *Quemquam ita se rem habere arbitrantur.* Retinui omnium Pall. scripturam; invenitque ita procul dubio etiam in suis Victoris; utpote cum sic expresserit in editione sua, primitus cusi, *quamquam non ita se*, quod secuti Manutius ac Lambinus, ita & quoque

chartaceus est. Memmii, sed non placet.

2. *Cum essent e. i. i. i. i.* Lambinus totum istud delat. regit ac egregie Guilielmus Hezei transpositis ultimam mutabat in domi.

de eloquentia cum Antonio discessisse, & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. Ita frater exoravit meipsum, non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus; ut huc secum venissem. Scævola enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatare. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribuis; si familiarius, utique nostrum, nos quidem, nisi fortè molesti intervenimus, venisse delectat. (d) Tum Crassus, equidem, quæcumque causa vos huc attulisset, latrare, cum apud me viderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen verè dicam: quævis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. Ego enim, ut quemadmodum sentio, loquar (e) numquam mihi minus, quam hesternò die, placui: magis adeò id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit: qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportuno, quòd, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venisistis. (e) Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione, audiendi, ut, si tibi mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Suspicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videantur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suavitatis aliquid impartias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo, neque committam, ut, dum verare tu ne sis ineptus, me esse iudices. (f) Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximam semper putavi. quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomine habere ductum, quòd non sit apurus, idque in sermonis nostri consuetudine perlatè pater. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se offendant, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinuus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulatè est eruditissima illa Græcorum natio, itaque quòd vim huius mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt, ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an ulla sit major, 2 quàm, ut illi solent, quocumque in loco, quocumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissimi disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti & reculantes, heri coacti sumus. (g) Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se *meulant* auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri, num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & palæstra, & tot lucis sessiones, gymnasia-

stiorum, & Græcorum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptatè nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis *nullam vitam* esse dicamus? (h) Omnia ista, inquit, Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis invenisse arbitror. Nam & incultas multis antè gymnasia inventa sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores *discum* audire, quàm philosophum, malunt: qui simul ut inirepuit, in media oratione de maximis rebus, & gravissimis disputantem philosophum omnes 3 unctiois causa relinquant ita levissimam delectationem gravissimam, ut ipsi ferunt, utilitari anteponunt. Otium autem quòd dicis esse, assentior, verum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sape ex socero meo audivi, cum is diceret, socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter 4 *reputare* esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam è vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos, ut umbilicos 5 ad Cajetam, & ad Laurentum legere consueisse, & ad omnem animi remissionem, ludumque descendere. Sic enim se res habet, ut quemadmodum volucris videmus procreationis, atque utilitatis suæ causa 6 fingere & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac liberè solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiant, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque labore. Itaque illud, quòd ego in causa Curiana Scævola dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, *MIHI ENIM LIBER* esse non videtur, qui non aliquando nihil agit, in qua permaneo, Catule, sententia, meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam, quòd addidisti tertium, vos eos esse, qui *vitam insuam* sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo 7 doctus, & perurbanus, dicere solebat, *ea qua scriberet*, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quòd alteri nihil intelligerent, & alteri plus fortasse, quam ipse de se: quo etiam scripsit, *Persium non curio legere*: (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus.) *Lælium, Decimum volo*, quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos, malo enim non intelligi orationem meam quàm reprehendi. (i) Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navasse operam, quòd huc venerim

1. Ita frater exoravit me ipsum. &c.] Pal. Ita me frater exoravit, ne ipsi quidem, &c. probem, si ipse motetur in ipsum.
2. Quam, ut illi solent, &c.] Ita editio Victorii, cui accedunt omnes Pal. præter quartum, in quo, *quam, quod illi solent*, vulgata, *quam illorum qui solent*, &c.
3. Unctiois causa relinquant.] Explicat P. Faber lib. II. Agonist. c. 4.
4. Reputare.] Nihil auctulandum libris Lambini; natum enim illud *reputare* à vitiosa scriptura, *reputare* quæ in Pal. pr. & Memmiano.
5. Ad Cajetam & Laurentum.] R. Victorius & Manutius Laurentum, vultior omnis editio Laurentum, quod item in plerisque Pal. nam tert. Laurentum, quart. Laurentum. Memmii membranaceus Laurentum, quod ecurus fuit Lambinus, nostrum firmatur Valenti Maximi libro VIII.

cap. 8. ubi videntur Pighii nostri Notæ.

6. Fingere & construere nidos.] Pithæanus amboque Gallicani *effragis* quod & in Pal. pr. & tert. qui præterea *construere*; alterum tamen restat in ceteris omnibus.

7. Delius & perurbanus.] Memm. membranaceo & Pith. item Pal. pr. non adest, *delius* &c. poteramusque eo carere. sed neque iidem postea agnoscunt, ea qua scriberent, meo animo recte.

8. Alteri plus fortasse quam ipse de se: quo etiam scripsit.] Memmii membr. alteri aliud. Pith. alteri autem. Pal. pr. alteri aliter; quod ultimum placet, rescribendamque certe eorundem fide, item Memmii præterea chartacci, atque editionis primæ: *quam ipse: de quo etiam scripsit*, nam quæ Lambinus adhuc atrexit, in nullo sunt exemplari sergeo.

rim, nam hæc ipsa recensio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjudicanda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia differat, quemque jamdudum Corra, & Sulpicius expectant? (l) Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere pariar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis impetraro. (l) Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. (m) Tum, cum ille dubitaret, & quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utraque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. (n) Hic Catulus arripit: & simul præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram: & hic apud quem eram futurus, sine mea sententia tam faciliè promissit. (o) Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: (p) & ille, Audite, inquit, hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & Græcis literis eruditum, & eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit: cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium, sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse, docere vos, discipuli, id, quod ipse non didicit, quid de omni genere dicendi sentiam. (q) Hic posteaquam arriserunt, (r) Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocri. *Artem enim, earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modò ut Crassus contra medicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re aliàs aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, eam audiat, (s) Nos verò, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usus. Exortus es enim non gloriote magis, ut tu putas, à veritate, quam à nescio, qua dignitate. (t) Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quadam datri peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates, Hujus rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non est dubium, quin, si quis animadvertit, quid sit, quare alii melius, quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plantat artem, at quasi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in caulis: ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, & possem vobis exponere: Sed de me video: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit: tamen nihil esse perfectò oratore præclarius. nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus & moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen ar-*

tificiose verborum conclusionem aptius? qui actor & imitanda, quam orator in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acuta, crebraque jucundior? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rorum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, graviterque debeat. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicita sententia: ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatus, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis merorem levare mitius consolando? *Historia verò testis temporum, lux veritatis, vita memoriz, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus: aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars proficitur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium: sed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium sunt, si modò eas cognovit, (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatus illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod nulli, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingenis, eò multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur: sed, quid ejusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes alia sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si disertè sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit. (u) Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cutus orationis tuæ, patiæ tamen mihi que ignoscere. Non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummio: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudem, debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, disertè dicere, idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliit, hominemque reddidit, nam heferno sermone, unius cujusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quandam humanitatis, & atque inurbanum. & Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor, debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.*

1. Quod ad fratrem promiserat? Miror cur locutionem istam vexit Lambinus, restantem in omnibus Pall. editionibus.

2. Ad excipiendas eorum voluntates? Nihil mucò, Pal. tamen pr. excipiendas. Pich. & Memm. membr. excludit eorum voluntates.

3. Possum vobis exponere. Idem tres passim vobis exponere, quemadmodum. & sic ita exclamant, propter excitationem aut quod tamen in Pall. alia.

4. Moderata orationis pronuntiatione dulcior. Tripla eadem, moderata orationis dulcior, ut apparet libris aliis aliisque aliis exemplaribus. Pal.

tert. habuit à manu primas moderata orationis dulcior, sine verbo altero. 5. In imitanda, quam orator in suscipienda. Tres illi utranque omittunt præpositionem, secutusque id est Lambinus.

6. Atque inurbanum. Sic Pall. septem, Pich. & Memmii chart. et ejusdem membr. item Pal. pr. habent illud Lambinianorum codicum, urbanum, quod ultimum retinet Gualcimius, adducitque illud Varrois lib. 1. de re rust. cap. 2. recentibus urbanum.

ere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique cum *muni* velimus esse prepositum. Nam Crassus heri, cum vos Catule, & Caesar, non adfectis, posuit brevier in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera questionum esse, in quibus eloquentia versaretur: unum infinitum, alterum certum. *Infini-* tum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quaereretur, hoc modo: Expeteadane esset eloquentia: experetadine honores. *Certum* autem, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quaereretur: cuiusmodi sunt quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur. Ea mihi videtur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & a Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, ad iunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. (7) Quidnam? inquit Catulus. an *laudationes*? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata: cui primum *muleri* hunc honorem in nostra civitate tribunum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse revocanda: Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? potius enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis lux, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, *QUÆ NATURA*, aut fortunadarentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo & quo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pari vinci, non posse: qui laudabit quæmpiam, intelliget, exponenda sibi esse *fortuna bona*. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virtutum, ingenii, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quæmpiam: & qui vituperare, contraria. (aa) Cui igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est, facilius, eo de numero quoque est excerpendum. (bb) Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem, & turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illo tribuno plebis pro republica restituissem, quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui, diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Nam igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, qua si in arte tradere? (cc) Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. (dd) Quid si (quod sæpe summus viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut populum

aliquem à senatu? num quia genere orationis in hujusmodi causis accuratius est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? (ee) Minime verò, inquit Catulus, non enim deerit homini disertò in ejusmodi rebus facultas, ex ceteris rebus, & causis comparata. (ff) Ergo item, inquit illa, quæ sæpe disertè agenda sunt, & quæ ego paullo antè, (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus disertè, quàm quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res ista præcepta non quaerunt. (gg) Planè, inquit Catulus, assentior. (hh) Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti homines in dicendo putas esse historiam scribere? 3 (ii) Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore satis est non esse mendacem. (kk) Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scripturarum, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confessio: cujus rei, memoriaque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, esse rebarque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, si qui etiam nunc *Annales maximi* nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, alique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim hæc ista sunt importata) & dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse, *brevitatem*. Paullulum se erexit, & addidit historiam majorem sonum vocis vitiosius, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. (ll) Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione; & tractu orationis leni, & æquabili perpulvit illud opus: sed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores. (mm) Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est, Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à causis forensibus, cum ad ceteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græcè scripta intelligere possum, magnopere delectet. Et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia facile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum propè numerum *sententiarum* numero consequatur: ita potè verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas didicerunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à republica remotus, atque, id quod *optimo* cuique Athenis accedere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc concitatus est

H

Syracu-

1. In lite ordinanda.] Ita Pall. præter prim. & Pith. & Memm. membr. qui *crassa*. Gulielmus emendabat *crassa*.

2. Sapienter caruisse.] Lambinus quidem *patienter*, sed nolentibus

miss. neque necessario, quidquid dicat.

3. Si ut Græci: Cæ.] Est à Pall. nostris posterioribus, admittitque item Victorius. nam priores, sicut Cæ. ut vulgata.

Syracusanus Philistus, qui cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo praestantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsus, se ad historiam contulerunt: causas omnino numquam attigerunt. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; & hic quidem rhetorico parè more: ille autem superior, leniore quodam sono est usus: & qui illum imperum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum, longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa, compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem (m) Hæc cum ille dixisset: Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominavit? quàm scienter? quàm propriè de uno quoque dixit? (oo) Id mehercule, inquit Catulus, admirabar, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. (pp) Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos altos, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor; aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum i cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc tuxtaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt, à vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, DECEPTVS IN VITIS librorum, quod sunt ferè inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute de iustitia, de honestate, de voluptate, verbum profus nullum intelligo: ita sunt angustissimi, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnind, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere, cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an summe orationis, & varietate maximè neq; tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorū præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, PRIMAM esse historię legem, nequid falsi dicere audeat? deinde nequid verè non audeat? nequa suspicio gratiæ sit in scribendo? nequa s' multatis? Hæc scilicet fundamenta, nota sunt omnibus. Ista autem exedificatio, posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primùm, deinde acta, postea eventus expectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de eventu dicatur, ut causa

explicentur omnes, vel casus, vel sapientię, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gesta, sed etiam, qui fama, ac nomine excellant, de cuiusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis, solum atque tractum & cum lenitate quadam æquabili profuens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, 2 præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut etiam Crassius ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: Unum de certa definitaque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur. addat, si quis volet, etiam laudationis; Alterum, quod appellat omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæ cumque res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit 3 solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat hoc onere suscepto recusare. Denique ei, qui proficitur esse suum, non solum de iis controversiis, quæ temporibus, 4 & personis notæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus: sed etiam de generum in finitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum 5 oratori volumus adjungere vagani, & liberam, & latè patentem, ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis: honestis, aut turpibus: utilibus, aut inutilibus: de virtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori patemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent, ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certè, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui iura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, & simpliciter & splendide, 6 sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, nequa sit admiratio, si tot, tantarumque rerum 7 nulla à me præcepta ponentur; sic statuo, ut in ceteris artibus cum tradita sunt cuiusque artis difficilissima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sunt, tradi non necesse est: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, & posse eum cum iulis vel formæ, vel ætatis, etiam si non didicerit, pingere: neque esse periculum, qui leonem, aut taurum, pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: N E Q V A

E S T

1. *Contu quas colorari.* Mire dictum, nihil tamen variant Pall. nisi quod primus præferat *canum*; quintus verò totum istud omiserit; habeatque sentio *varietatem meam illorum. Sed ut Græcè.* quod examinant Ciceronis amatores. nam plura sanè ei adficta sunt, quam vulgus putet. Sic supra, ubi est, *studiosius legerim*, est in libris nostris *legere*, est *legere* est *legere* ut suspicet ferè, duas eas voces additas à librorum manu.

2. *Præcepta, admonita.* Lambinus publicavit, *monita*, veram retinent alteram omnes membranæ. Gulielmus coniciebat, *aut monita*, non ineptè.

3. *Solis magnitudo.* Pal. pr. sec. item Memmii membranæ accu. ac Pith. *solis plenitudo.*

4. *Personæ notæ sunt.* Sic Lambinus, libris ut ait rectamantibus non sequor.

5. *Oratori volumus adjungere.* Pal. pr. *oratoris esse volumus, adjungere nos.* & verè illud *adjuvamus*, exstat item in Pal. sec. & Pith. nam Memm. membranæ *adjungamus.*

6. *Sine ulla serie disputationum, Græcè.* Quinque hæc voces non conspiciuntur in Pall. duobus illis, aut alterutro Gallicano.

7. *Nulla à me præcepta ponentur.* Quadriga eadem, *patentur.*

8. *Posse eum cum iulis.* Lambini lectio, quam libris acceptam fert; non comparat in Gallicanis Gulielmi, aut Palat. meis novem.

omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur: sed qui primarum, & ceterarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommodè persequuntur: 1. similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua itatendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingeat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si hæc nunquam separatim facere didicisset. (99) Tum Catalus: Præclare mihi vidèris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, 2. quid etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum, cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pelis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quæ prætermittis, relinquuntur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. (100) Non est ita, inquit Antonius. dicam enim tibi Catule, non tam doctus, quàm (id quod est majus) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque in exercitatio, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in causarum contentione magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoris iudicatur, ubi adest armatus adversarius, qui sit & ferendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut deducendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo sæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est; qui tanquam machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad læticiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum, accedat oportet *actio* varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena varietatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit: non sanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora facere discat, laborabit. (101) Tum Catalus: Quo ista majora, ac mirabilia fecisti, eo me major expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tantà vis comparetur, non quò mea quidem jam interstiti (neque enim aras id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum, vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi per vulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam ullum iudicium adspexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cum Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venisset exsul: proque eo, quò d ejus nomen

erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus, ut eum, quem dixi, si vellet audiret: cumque se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho iudicaret. hic Pœnus, non optime Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui masis, 4. quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule injuria. Quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur, quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. (102) Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multis jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostram quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt, faciliè omnes perpetior, & perfero, nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus pariter, dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm philosophum illum Hannibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, peridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & inquisitionem. Causam appellant, rem positam in disceptatione rerum, & controversia: Quæstionem autem, 4. rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi miram silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriam mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim *exordiri* ita ut eum, qui audias, benevolam nobis faciam, & docilem, & attentum: Deinde rem *narrare*, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevitas: Post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi *perorationem* collocant: alii jubent, antequàm peroretur, ornandi, aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. sunt enim connèctè distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non pertè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benevolam iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem; non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum verò, crebriò tota actione excitandis mentibus iudicem, non prima denuntiatione efficere possumus.

H 2

Jam

1. Similiter arbitror.] Memmii chartaceo abest *arbitror*, Gulielmo volente.

2. Quid iam si non, &c.) Ita mss. omnes & editio Victorii, imò etiam p. m. tus casti: ne id, cum Lambino, Roberto forte Stephano impertimus.

3. Quam Phormio deliraret.) Pall. duo & Pich. item Memm. *deliraret*, neque ab eo abhorruisse videtur Gulielmus.

4. Rem positam in infinita dubitatione.] Stant ab hac lectione Pall. posteriores, primus habet, *rem positam in infinita diversis dubitatione*, secund. *rem positam in infinitam diversis dubitatione*, quomodo & Pich. nam Memmianus *in infinitam diversis dubitatione*. Lambinus exhibuit nobis in disceptatione finita rem controversarum, unde id sumserit, ne meminisset quidem verbulo.

x. Tin-

Jam vero narrationem quod habent verisimilem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent, quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, artificiosum esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, ejusmodi de ipso jure civili hesternodie Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt: non idem sentio tanta hæc in re, tamque immodica posse fieri. Sin autem qui arbitrantur: deducendi sunt ad eos, qui hæc docent, omnia jam explicata, & perpolitata assequantur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videat, quid velint ad laudandumne, an ad pugnandum arma sunt sumturi. Aliud enim pugna, & acies: aliud ludus, campusque nostrer desiderat. Atamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatorii, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præliens, & acutus idem atque versutus in victos viros efficit, non difficilis arte conjuncta. Quare ego tibi oratorem sic jam instituiam, si potero, ut quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi *1. molis litteris*: audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summum pervenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vit quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo, tantum ego in excellenti oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamentum universæ civitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit, molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transeat, ad monebo. nam neque is, qui optime potest, deterendus ullo modo est: cohortatione nostra; neque is qui aliquid potest, deterendus: quod alterum, *2. divinitus* mihi ejusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime possit, vel facere quod non pessime facias, *3. humanitati*. tertium vero illud clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu, Catule, *2. de quodam declamatore* dixisti, ista citia sua quam plurimos testis domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos ulus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, primum in causa parvula adolescentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus: oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii) & verbis effervecentibus, & paullo nimium redundantibus, (quod erat ætatis) non sum aspernatus. Volo enim se *4. efferat in adolescenti fecunditas*, nam facilius, sicut in vitibus, *3. revocantur* ea, quæ se se nimium profuderunt, quam si nihil va-

let materies, nova sarmenta cultura excitantur, ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. NON ENIM POTEST in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutus. Vidit statim indolem, neque dimisit tempus, & cum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum, quod ite arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratia scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit C. Norbanum, defendente me, non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus cum Crassi magnificentum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, *4. studio*, atque imitatione incidisset, atque ita dicere consueisset, ut tota mente Crassum, atque omni animo inueneretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonestremus, quem imitemur, atque ita, ut, quæ maxime excellent in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac panè vitiosa, consuectantur imitando. Nihil est facilius, quam amicum imitari: licet illi, aut istum, aut motum. Si vero etiam vitiose aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, & furit in rep. Fulvius, nec vos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur: oris prævitatem & verborum latitudinem imitatur, sed tamen ille nec deligere seivit, cujus potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quod enim causa cunctis est, cur *5. acies* extulerint singula singula prope genera dicendi: quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare: quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quæ in Græcis: ex quorum scriptis, cujusque a tatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi sunt, quorum quidem scripta videntur, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate *6. Phrydæ*, subtilis, acuti, breves, sententis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi antiquis sibi proponerent ad *7. imitandum*. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lytiæ, multa Lytiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus, omnes etiam tum retinebant illum & Pericli succum, sed crant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus è ludo, tanquam ex equo Trojano, *7. meri principes* exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustrès esse voluerunt. Itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philisti, Naucratis, multique alii naturis differunt: voluntate autem *8. similes* sunt, & inter sese magistris, & illi, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, & schines, Dinarchus, alique complures, etiam

1. *Molis litteris*] Contra Budæum isthæc explicat P. Victorius libro x. Var lect. cap. 18.

2. *De quodam declamatore*] Palat. sec. terr. quart. & segg. ut & Memm. chart. clamatore; quod notandum putabat Gulielmus.

3. *Revocantur ea*] Ridiculae Lambinus conjicit *resistantur*, *revocantur* enim quæ se nimium profuderunt. Virgilius: *In quacuque vocat arces, hæc prælia sequuntur*. Gulielmus.

4. *Efferat in adolescenti fecunditas*] Hæc est lectio Pall. item Pith. & Memm. notorum, non intendit, quod ex necio quibus mss. eruisse se adferit Lambinus.

5. *Furit in rep. Fulvius*] Aldus Nepos expressit *Fulvius*, quod item in Pall. plerisque, restat tamen alterum in quibus ac sepr. nam pr. & sec.

illud exemplum omiserit.

6. *Pericli iucium*] Vulgo *Pericli*, sed alteram videtur in Pall. ferè omnibus, & Gallicanis, Gulielmi duobus, denique editionibus exolevis adnotavitque sic legi in vetustioribus membranis Rivius; cujus Calligationes consulenda.

7. *Meri principes*] Produxit istud primum P. Victorius, qui videatur libro xviii. cap. 6. sicque erat ad oram Pal. quartæ, cum nihil ejus loco haberet, nam alius *numerari principes*.

8. *Similes sunt*] *inter sese magistris*.] Restitui hunc locum è Pall. duobus & totidem Gallicanis, neque recedebant ceteri nostri mss. aut antiquior editi, quam quod repereret illud & etiam, ante *magistri*.

Inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit. Posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & evanuit: alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem ajunt sororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi: intelligemus, 1. ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se simileis plerique esse vellet. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volent, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur, quod si hic nosker Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset presfior. in qua nunc interdem, ut in herbis rusticis solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. (m) Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum sciri potuisse arbitror. (xx) Tum ille: Quid verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt, sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantum id cumque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & sumpsit natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti recte potest, Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quemdam, & salem: alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis, Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam, mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, suam quamdam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviro 2 pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum, atque licum (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc ei primum præcipimus, quascumque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscatur. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim cause ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adscendere: adscendit: hosteis repulit: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa dicenda præcipiunt, hæc est enim in ludo, causarum fere formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, pacta conventiona, stipulationes, cognationes, a finitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia, susce-

pris rebus: vel perfidia, receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissime dicere. ita dum inertis vituperationem, quæ major est, contemunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut nequis alius adsit, quo liberius loquatur, & agere adversarii causam, ut ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessisset, treis personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, judicis: Qui locus est talis, ut plus habeat adjuvanti, quam incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali, quam boni, reperio: id totum abjudico, 3 atque rejicio. Ita assequor, ut 4 alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt. sed certè iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, sive ex crimine causa constet, ut facinoris: sive ex controversia, ut hereditatis, sive ex deliberatione, ut belli: sive ex persona, ut laudis: sive ex disputatione, ut de ratione vivendi: in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, queratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque insitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ne possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione sejungere. de sicariis, de veneficiis, de peculatu, insitiationi necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controversia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, tardo etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem res non, sit, necne, sed qualis sit, queritur: ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat: sed id jure pro salute patriæ, factum esse dicebat, ut eidem Carboni tribuno pleb. alia tum mente tempus, capeffenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, responderet, jure casum videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Jam quid vocetur, queritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo majestatem immutatam negabam: ex quo verbo lege Apuleja tota illa causa pendeat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt: ut verbum illud, quod causam facit, 5 lucidè, breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet, alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: ut, cum queritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimat, ut neque absit quidquam, neque superfit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensio verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur è manibus: de-

H 3

inde

1. De hoste Alabandensem.) Pall. priores & Gall. ut etiam, quod placuit Galileio, etiam pro aditu: nisi malimus dividere. Et sem.
2. Pro fratribus Cossis.) Ita Pall. posteriores: ar primas Roffis sec. consilii. Memm. membr. Roffis. Pich. Cossis.
3. Atque ejus.) Et à Gallicanis & Pall. nam recepta lectio rejicit. sic & supra lib. 1. cap. 32. M. habemus item ejus, quod Lambinus, in vicis nisi mutavit in rejicit.
4. Alio tempore cogitem quid dicam.) Pall. duo & Gallicani, quarum

quod, & fere præterlorim quod statim sequatur, ad cogitandum: supra etiam ubi exstat, consuetudinem in cogitatu, & idem libri habent, vel sciunt, vel sumant incognitas: ultimam non spreverim.

5. Lucidè breviterque definiat.) Vulgata amplius breviterque uterque definit, quæ vox jure displicuit P. Manutio. nec est in Palat. prioribus aut totidem Gallicanis, & secundus interim nosfer habebat. breviterque definitur, ut volebat idem litterarum columnen egregium.

Inde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene, puerilem: tum in sensum, & in mentem iudicis inuolare non potest. ante enim præterlabitur, quam percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio; in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quæ defunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis siquid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut ferendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguum. Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt. nusquam enim tam quaeritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum à facti controversia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controversiam cadere possunt: quid fiat, factum, futurumve sit: aut quale sit, aut quomodo nominetur, nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, *recte factum sit*, totum in eo est, quod quale sit quaerimus. Sed jam ad institutum revertar meum. Cum igitur, accepto causa genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quam, quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quaestionis, & iudicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut *probemus* vera esse ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum, ad quemcumque causam postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies; una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur: ut tabulæ, testimonia, pacta conventa, quaestiones, leges, senatusconsulta, res iudicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem à causa, atque à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera seuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etiam si ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen & *TARDI* ingenii est, ususque nostri, à capite, quod velimus, arcescere, & unde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similitum rerum esse debet. nam pro tabulis & contra tabulas; pro testimoniis & contra testes; pro quaestionibus & contra quaestio-

nes; & item de ceteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus hominibus, causis; quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oportet. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocri, ex exercitationis autem maxime: artem quidem, & præcepta duntaxat hæcenus requirunt, ut certis dicendi luminibus orientur. itaque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitamque, desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quaerenda sunt in causis, primum, quid: deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocri, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, eâ, quæ dicenda sunt, ornato, copiose, varietate dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpolitam, atque consciam: quantum consequar, vos iudicabit: quibus ex loeis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilietur animi, & doceantur, & moveantur, hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, præterit est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostris mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens *assidendi* suspicionem) neminem esse oratorem paullo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, siquid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniiis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infecerit. Atque ego is, qui sum, quantumcumque sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso, & vesticendum, & ornandum. (y) Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut institui. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procreavit, & eduxerit, non non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem, & ejus diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditionis, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe *impetus* populi non injustos esse: quos præstare nemo possit? multas etiam & republica seditiones sæpe esse factas, ut, cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex lectu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse constatam? potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam

1. Quæ non reperiuntur ab oratore. 2. Locum sanavi ex Pal. pr. ac feci. Item Memm. uno & Pith. vulgati in hunc diem, ab *oratore* perhibetur: nisi quod delitio p. *ama* perhibetur, quæ scriptura semitam. monstrat ad

verum. non est quidem recepta lectio barbaræ: sed cum paullo post iterum sequatur illud *perhibetur*, hec sine locum habere non debet.

lingulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. (27) Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, exilimabimus non potuisse potius, quam à Crasso dici maluisse. (28) Hic Crassus: Quintu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sunt in causis, reperiantur? quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa de prome nobis, unde afferas quæ sæpissimè tractas, semperque divinitus, (29) Depromam equidem, inquit Antoni, & quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Mox totius orationis, & idem ipse in dicendo facultatis, quam modò Crassus in coelum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitate orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat, nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam ad iudicandum sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducat, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem huius generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem, disputatio ducitur. Næquam enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi litteræ sunt cogitatione conquiendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratorum prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione, cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subactio mihi ingenio opus est, ut agere non semel arato, sed novato, & iterato, quo meliores factus possit, & grandiores edere. Subactio autem, est usus, auditio, lectio, litteræ. Ac primum naturam causæ videat, quæ numquam latet: factumne sit, quærat, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quæ perspecto, statim occurrat naturali quædam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic jubent querere: interfecit Opimius Gracchum, quid fecit causam? quod *reipublica causa*, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. Ad id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, *lienterne ex senatusconsulto, ser-*

vandæ reipub. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita, sed illa querenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in iudicium venit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mitemus, non quòd hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quid sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atque impositum. Constituant enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de universo genere quærat; alterum, & quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, *NUM PONA* videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa, interemerit cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione quærat. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, *CEPERITNE* contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quod sumtuosus, de luxuria; quod alieni appetens, de avaritia; quod seditiosus, de turbulentis, & malis civibus: quod à multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò à tempore, atque homine ad communis rerum, & generum summas revolvuntur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter, animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium, cum de facto quærat: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita. *QUA* verò, cum de facto non ambigitur, quærantur, qualia sint: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustra. Nam si *Mancini causam* in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dederit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, videaturne ei, quem paterpatratus dederit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. 2. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditi redarguam, quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet, tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etià sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut *genera rerum* discernere, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici. Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur: quot homines, tot causæ, sin ad generum universas quæstiones referuntur: ita modicæ & paucæ sunt, ut omnes eas, diligentes, & memores, & sobrii oratores percurfas animo, & propè decantatas habere debeant; nisi forte existimatis, à Manio Curio causam di-

H 4

dicisse

1. Quæ personis certis, &c. Quæ hæc mutat additque Lambinus, non comparant in Pall. nostris: neque adeo in Pith. aut Memmianis, quos excolit Gulielmuis.

2. Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, extra,

[&c.] Memmii membr. item Pal. pr. loc. præterea aut hominis vita aut dignitas, extra, &c. tertius præterea mutavit à manu secunda in personis, hæc facie, affert persona humani aut dignitas indignitas. ceteri tamen stant à vulgato.

dicisse L. Crassum; & ea re multa attulisse, quamobrem postumo non nato Curium tamen heredem Coponii esse oporteret, Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causam vim, ac naturam nomen Coponii, ac Curii, pertinuit, in genere erat universo rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quaestio, cum scriptum ita sit, Si MIHI FILIUS GENITVS, ISQVE PRIVS MORITVR & cetera, TVM VT MIHI ILLE SIT HERES: Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse. Perpetui juris, & univerti generis quaestio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontem desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè refertur, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati à jure cognoscendo, voluntatem discendi simul eum spe perdiscendi abjiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. (ccc) Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel aprè describere, vel ornate illustrare possit. (ddd) Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subfelliis 1 in otium, (ut cogitat) soliumque contulerit. (eee) Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse, à judiciis, causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licet, neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neq; id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quoddam sese spoliata putabit. (fff) Nam hercle, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: & 2 istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scævolarum, 3 & ceterorum beatorum otio concedamus. (ggg) Arrisit hic Crassus leniter, & Pertexæ modo, inquit, Antoni, quod exorsus es, me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. (hhh) Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sua esse, quæ in dubium vocantur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiam orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornataque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Ex, vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea, res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quaeritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit; tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ

quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerant, studio adhibito & usu, pertractata esse possunt, sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, sive consuetudinis, nosse regiones, 4 intra quas venere & pervestigas quod quaeras, ubi eum locum omnem cogitatione speris: si modo usum rerum percallieris, nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen IESVM INGENIUM diligentia etiam ex tarditate incitat, diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet, hæc præcipuè colenda est nobis: hæc semper adhibenda; hæc nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attentè audiamus atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulante facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaullulum loci reliquum est arti, ars demonstrat tantum, ubi quaeras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua, sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore, completar uno verbo, quo sæpe jam usus sumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui, ut opinor (sed in hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res propofita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. (iii) Tum Catulus: Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaere re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiro, proposuit quoddam locos, ex quibus 5 omnis argumenti via, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, quæ in causis utimur, inveniretur: à quo quidem homine jam dudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim re operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaramus. (kkk) Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule, semper ego existimavi, jucundiores, & probatiorum huic populo orationem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret, atque ego idem existimavi, Prævidis esse, non hominis, cum tantas res Græci suscipere, profiterentur, agerent, seseque & vivendi re: obcurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturus pollicerentur, non admoveere autem, & si palam audire eos non auderes, ne m-

1. In otium solvitur. Redintegravi istud sive Pal. prim. sec. & Pith. firmatque ipse nosse infra cap 55, sub finem. item lib. xxi. cap 34. ipso modo.

2. Istam oscitantem & dormitantem. Voces duæ posteriores non sunt in Pal. pr. sec. aut Memm. ac Pith. nec desiderentur.

3. Et ceterorum beatorum, &c. Dicit beatorum, non est in dictis Galliarum; unde Gallicanus conjiciebat, Ceterorum, sed enim hæret in omnibus Pall.

4. Intra quas venire & pervestigas quod quaeras. Mirè hic me locus torit, ob diversitatem lectionum, quæ in mss. sed veni demum ad cu-

bilis veris, docti Palat. quarti ac septimi; in quibus potidem iteris suis quod hinc exhibeo: neque ab hac octavis, nisi quod is vultus, vulgata in hunc diem, intra quæ venire debuit, ut pervestigas quod quaeras. Itaque præ altera nostra, metaphor. in enim venatorum omnibus modis pro m' Tullius, ut vel sequentia orientant.

5. Omnis argumenti via. Lambinus reposuit ex duobus mss. argumentandi ratio, quod nos exhibetur, erat in Pall. pr. sec. Pith. & Memmii memmianaceo, recentia lectio, omnis argumentandi.

6. Quam putaramus. In Pal. sec. ac cert. nam pr. & Gallicani, putarentur, quæ mutabat in putarentur Gallicanus.

nueres apud tuos civis auctoritatem tuam, subaufcultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrent, attendere, itaque feci, Catale, & istorum omnium summam causas, & genera ipsa gustavi. (III) Valde hercule, inquit Catalus, timide, tanquam ad aliquem libidinis fopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam & relecta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, enim erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompiliam, regem nostrum, fuisse pythagoreum ferunt: quia iunioris permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras: quo citam major vir habendus est, cum illam sapientiam constitutendam civitatis duobus prope seculis ante cognovit, quam eam Græci natam esse senerunt, & certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui SECVM eruditissimos homines ex Græcia palam semper haberunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Atheniensis & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quod, cum ad senarum legatos de suis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem, itaque eos, dum Romæ essent, & a se, & ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophia, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. (IV) Minime inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potius, ut Neoptolemum apud Ennium, paucis, Nam omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse, ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiosum, & suspensionem artificii apud eos, qui res judicant, oratori adversariam esse arbitror, imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis finem. Sed, ut eò revocetur, unde hæc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene differendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco Δις-επιπλοῦ appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inveniat, sed tantum est, quo modo judicetur. Nam & omne, quod eloquimur, si sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum: & si conjunctè sit elatum, & adjecta sint alia, judicent, recte adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acumimbus, & multa querendo, reperunt non modo ea, quæ jam non possunt ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorta, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, & genus sermonis aserit non liquidum, non fufum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum, quod si quid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non auribus statim, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis mota nimium est in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, à cuius

inventis tibi ego videor non longè aberrare, atque inter hanc Aristotelem, cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quadam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi vilium est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque adpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant. Illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitaverunt in hac unaratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioque majore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probavit: nullam oppugnavit, quam non evertit. Sed hoc majus est quiddam, quam ab his, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis uno opere eandem undem diem noctemque tudentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices in infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo jam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur: illuc cum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquila teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commoustrer, & ea brevitet illustret, verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi, atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum aut res, quæ sit tota, queratur, aut pars ejus, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Ex natura autem, cum ea, quæ sunt foris, neque in hærent in rei natura, colliguntur. Si res tota queritur, definitioe universa vis explicanda est, sic: SI MAJESTAS est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam imminuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit. Sin pars: partitio, hoc modo: AVT SENATVI parendum de salute reipub. fuit, aut aliud consilium instituentium, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum: suum, arrogans, utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo, SI CONSULEST, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci, nam & conjuncta quærenus: & genera, & parteis generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & majora paria, minora quæremus. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: SI PIETATI summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: SI MAGISTRATUS in populi Rom. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subjecta generi: SI OMNES, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem, SI FERAE partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine, SI BARBARORVM est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in gene-

H 5

nere

1. Sic in id aut esse di. amur.] Ita Pall. posteriores. Victori editio, si in id aut esse, quomodo editio prima & Pal. pi. & Memm. membranæ. cæus. probabitur Camerarius.

2. Aurificis statim.] Ita Pal. sec. quart. quint. sext. sept. oct. ne quis id putet cum Camerario non inveniri libris in verustioribus, sed sic

quoque Gallicanus Memmii ac Pithici. aurificis tamen restabat in Pall. ceteris & Memmii chartaceo.

3. Infantibus pueris.] Memmii membr. pueris; quod sperendum non putat Gallicanus; utpote usurpatum Lucilio, ipem etiam ex eodem adnotat, commisit autem & commisit.

vero & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & factæ narrationes sæpe ponenda. Jam ex contrario: *Si Gracchus nefarie, præclare Opimius.* Ex consequentibus, *Si ex ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimum defendisti, Carbo idcirco te isti bonum civem putabunt, simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod Pub. Africani necis socius fuisti, & quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper à bonis dissensisti.* Ex causis autem rerum sic: *AVARITIAM* si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de caulis: *Si ararii copias & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vestigalibus servamus, Majora autem, & minor, & paria comparabimus, sic.* Ex majore: *Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:*

hic parva consuetudinis

Causa hujus mortem fert iam familiariter:

Quid si ipse amasset? quid mihi huc faciet patri?

Ex pari sic: *EST* *ENVISUM* & eripere contra rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: *Hoc verum est: dixit enim Qu. Lutatius. Hoc falsum est: habita enim questio est. Hoc sequi necesse est: recito enim tabulas, de quo genere toto paullo ante dixi. Hæc, ut brevissimè dici poterunt, ita à me dicta sunt. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: 2 sic has ego argumentorum notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua, cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conveniat, non est artis exquisita præscribere, sed est mediocri ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si verò assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit: nihil profectò præterea ad dicendum requirit. Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere, 3 relinquere aliàs, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: sicuti quid simile dicas, prius ut simile*

confirmes: deinde 4 quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut oculos, nequis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctos ipsa percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut *saveat* oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm judicio, aut consilio, regatur, *PLURA ENIM* multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut latitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua perturbatione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. (mm) Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare, quod te dicis intendere, (oo) Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper *deus* videri soles. (ppp) Vide quare: hinc in isto genere, inquit, Catule, deus, non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere video, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam *ignotum hominem*, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisivisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per te comprobanda posuisssem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de uno dictum: cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione querendum. Valeat igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus, & item improbari adversariorum, animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator, *Conciliantur* autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acrius, ut *mentis*, & coactus facere videare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demisorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde 5 benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellit, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio queritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos, *Reos* autem appello, non eos modò, qui arguantur, sed omnes, quorum de re disceptatur, sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religio-

1. *Quod eam legem, &c.*] Pighius in Fastis ad annum Verò, Cond. DCXXXII. putat ante hæc aliquid omisum ignavia librorum; quod vel prodcat discrepantia mss. quorum hi, *quod legem*; illi *quidem legem*. Memmiano verò abest illud *quod eam*, putat inquam fuisse prius, *quod t. Gracchi dum ex auctoritate repetenda per seditionem tribunitia præstatâ fuisset*, vel simile quid. idem aut, mss. suum supra habuisse, *hic Crassus*, erat enim præsens: infra verò, *semper à bonis dissensisti*, quod utrumque probat. eam ego prius, nam si abeundum à vulgato *dissensisti*, malim *di* *si* *si* cum Memmiano ac Pithæano.

2. *Ut hæc ego argumentorum notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua, &c.*] Pal. oct. non habent *ubi*, sed *erit*, quod & in primo. Isidis præterea scriptis: *erit notas, quærenti demonstrant; ubi sint.*

& verò Pal. secund. item Pith. non agnoscit, *quæ illa mihi*; ut verisimile sit restituendum *aut hori*: *si hæc argumentorum notas quærenti demonstrant ubi sint: reliqua, &c.*

3. *Relinquere aliàs, alioque transire.*] Pal. pr. sec. *alioque transire*; ut suspicer repetendam dictionem præcedentem *relinquere aliàs alioque transire*.

4. *Quod agitur adjungat.*] Annotavit Gulielmius forte legendum, *quod de agitur*, non absurdè.

5. *Benevolentiam conciliant.*] Pith. item Pal. pr. ac sec. *conciliant*, unde putabat Gulielmius geminata litera reponendum *conciliant* sed præstat credere si mutatum incitiam liberos: *con-*

fos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter, 1 & cum sensu tractatum, ut saepe plus, quam causa, valeat. Tantum autem efficiat sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi *more* oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, 2 facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quae alio quodam genere mentis iudicium *permovet*, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invidiant, aut salivum velint, aut meruant, 3 aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut latentur, aut moereant, aut misereantur, aut punire velint, aut 4 ad eos motus abducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud operandum est oratori, ut aliquam per motionem animorum *sua sponte* ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. **FACILIS** est enim currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut *medico* diligent, priusquam conetur agere obhibere medicinam, 4 non solum morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem 5 cum aggredior accipitem causam, & gravem ad animos iudicum pertractandos, omnimode in ea cogitatione, curaque versor, ut odorem quam sagacissimè possim, quid sentiant, quid existimant, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, & ut antè dixi, sua sponte, quo impellimus, inelinant, atque propendunt: accipio quòd datur, & ad id, unde aliquis status offenditur, vela do. Sin est integer, quietusque iudex: plus est operis, sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quae rectè à bono poeta dicta est 6 flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modò 7 inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem, & repugnantem, ut *imperator* bonus ac fortis, capere possit. Haec sunt illa, quae me ludens Crassus modò flagitabat, quae à me divinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Cajique Norbani, nonnullisque aliis, quasi praecarè acta, laudaret: quae ineberecule ego, Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo. tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum, tam integræ sententiae, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucosque puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere videaris. **NEQUE** fieri potest, ut debeat is, qui audit, ut oderit, ut invidiat, ut pertimescat aliquid, ut ad flentem, misericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti videantur. Quòd si *stultus* aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum,

major ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego quid tibi Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos *mentiar*. non ineberecule umquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui: quin ipse in commovendis iudicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoveerem. **NEQUE** enim facile est perlicere, ut irascatur, cui tu velis, iudex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio antè viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collatione denique ostenderit. **UT** enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quae, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quae possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac, ne fortè hoc magnum, ac mirabile esse videatur, homines toties irasci, toties dolore, toties omni animi motu, concitari, praesertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis, ipsa enim natura orationis ejus, quae suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quamquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt majora multo, *fides*, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabula? tamen in hoc genere saepe ipse vidi cum ex persona mihi ardere oculi hominis histronis viderentur 4 spondalia illa dicentis,

„Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?”

„Neque paternum ad spectum es veritus?”

Nunquam illum ad spectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad mirabilem sonum voce,

„Quomodo etate exalta indigem?”

„Liberum lacerasi, orbasi, exstincti: neque fratris necus,”

„Neque geniti ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?”

flens ac lugens dicere videbatur. Quae si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat, quid? Paeuvium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Saepè enim audivi, **POSTAMBONUM** neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris.

Quare

1. Et cum sensu tractatum. Nihil mutari Palacini; neque necesse est aliquid ad adici, ut volebat Lambinus.

2. Facilitatemque significanti. Sic Pal. sec. neque abie primus nisi quod is, significati. erat etiam nostram in Memniano membr. nam Pith. facilitatem significanti sine copula, vulgata, significati que significandi: Aldus Nepos publicavit, facultatemque significandi.

3. Aut spernant, aut cupiant. Lambiniana, aut spernent. quod in Pal. quarto, quinto octavo.

4. Ad motus abducantur. Editio prima & Victoriana, adducuntur. MII nostris deducantur, aut deducant.

5. Non solum morbus ut, cui mederi volet. Prioris tres voces restant tantummodo in Pal. prim. in sec. Pith. & Memn. membr. quatuor. Non habent, inquam, cui mederi volet. & verò non requiram si abint.

6. Cum aggredior accipitem causam & quidem, ad animos, &c. Ita quidem Pal. posteriores. sed. pr. & sec. item duo Gallicani, cum aggredior in accipiti causa & gravi ad animos, &c. neque displicebat Gulicini.

7. Flexanima atque omnium regina rerum oratio. In duobus Lambiniana, non est copulatio atque, neque exhat in Memn. aut Pith. & sic fuerit pars septenarij. recinent eam tamen Pal. posteriores. nam primus praesert: sine atque anima omnium. Sec. haec atque animi natura omnium.

8. Inclinantem erigere. Pall. pr. sec. item Memn. & Pith. excipere & fere est ut proponam vulgato. loquitur enim de iudice, tanquam de milite nobis adversario.

9. Spondalia illa dicentis. Pal. prim. & Pith. spondalia illa. Sec. & Memn. vulgata tamen remansit in Pall. ceteris. Auratus mutabat in spondalia illa. Turnebus lib. XX. Advers. cap. 17. inferebat litteram, ut fieret spondalia & qui videatur. ut etiam Caelius Rhodiginus lib. VI. Antiqu. lect. cap. 9. spondalia illa &c. legendam spondalia. Nam σπονδάλια, tibicines, qui hujusmodi tibias iustabant: σπονδάλια enim tibia haec dicebatur: inde σπονδάλια μέλη, salmas.

I. Huns

Quare nolite existimare me ipsum, qui non heroum veteres casus, fictosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor essem *aliena persona*, sed auctor meae, cum mihi M. Aquilius in civitate retinendus esset, quae in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore, fecisse. Quem enim ego Cos, fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminisse, 5 hunc cum afflicto, debilitato, moerente, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi quidem tum magnopere moveri iudices, cum excitavi moerentem, ac sordidatum senem, & cum illa feci, quae tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed *motu magno animi*, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius moerentem orationis meae praesens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret: cumque ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem; non fuit hinc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quae à me tum sunt habita, si dolor abfuisse meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolore, ut flere possitis, quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando, 2 sodali, & quaestore meo, tantum *incendium* non oratione solum, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitatas; ut ego ad id restringendum vix conater accederem? Habueras enim tum omnia in causa superiora: viam, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiarum, in Capionis gravi, miserabilique casu: in iudicium vocabas; deinde principem & senatus, & civitatis, M. Aemilium, lapide percussum esse constabat; vi pulsam ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum *intercedere* vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hinc tu adolefens pro rep. queri summa cum dignitate existimaret: ego homo centurio vix satis honeste viderer seditionum civem, & in homini consularis calamitate crudeliter, posse defendere. Erant optimi cives iudices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quadam venia daretur excusationis, quod tamen eum defendere, 3 qui mihi quaestor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reip. nostrae temporum varietate repetivi, conclusisque ita, ut dicerem, etsi omnes molestae semper *seditiones* fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias. Tum illa, quae modo Crassus commemorabat, egi; neque tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque *provocationem*, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Rom. dari sine nobilium dissensione potuisse; ac, si illae seditiones salutari huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano, 4 in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam populo Rom. concessum esset, ut iure *concessum*

videretur, id quod docebam saepe esse concessum, nullam illa causam iustiorum fuisse. Tum omnem orationem tra-duxi, & converti in increpandam Capionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione restitabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Capionis odium; à quo erant ipsi propter iudicia alienati, 5 renovabam, atque revocabam. Quod ubi sensi me 6 in possessione iudicii, ac defensionis meae constituisse, quod & populi benivolentiam mihi conciliarem, cuius jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & iudicum animos totos val calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Capionem ad causam nostram converterem: tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum de quo antè disputavi, lenitatis & mansuetudinis ceppi; me pro meo sodali, qui mihi in *liberum* loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama prope, fortunisque decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis à me, sed meis tamen civibus, salutari existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus ut illud erati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; praeterim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sin in illa omni defensione aique causa, quod esse in arte postum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset *minuere maiestatem*, explicarem, perquam breviter perstrinxit, atque attingi, 7 His duabus partibus orationis, quarum altera commendationem, quae minime praecipit artium sunt perpolitae, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Capionis invidia declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis iudicum, quam doctis; tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa. (ggg) Hic Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras; nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non iudicium, sed *incendium* tradidisset, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? quanta haesitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad existimandum homines dabant, tenuisti; te 8 pro homine perneccessario, quae foretuo, dicere; quam tibi primum munisti ad te audendum viam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarerunt, serpere occultè coepisti, nihil dum aliis suspicantibus, me verò iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. deinde qui locus abs te praetermissus est in Capionem? ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? Neque haec solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonio non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecipitae defenderam. 9 istam enim ipsam demonstrationem defensionum

1. Hanc cum adhibeam, debilitatam.) Memmii membr. & duo Pall. prioris, cum debeat. fore probem.

2. Sodali & quaestore meo.) Vtrique Memm. nec non Pich. & tres Pall. sodali meo, exclusis intercedentibus, nec desiderem.

3. Qui mihi quaestor fuisset.) Duo Pall. & eodem Gallicani, legere exhibent, non quaestor: quod tamen constanter in ceteris Palatinis, adeo ut patet non unius saeculi horum illorumque librorum discordiam concordiam.

4. In nefario crimine.) Totum istud abest Pal. sec. at primus eius loco habet, in periculo, quomodo & Memm. membr.

5. Renovabam, atque revocabam.) Illud, atque revocabam, non visitur in Palat. prim. sec. tert. aut Memm. membr. neque desideratur.

6. In possessione, etc.] Pal. sec. item Pich. possessionem.

7. Hic debeat praecipitae orationis.) Quadriga illa, Germano Gallica, hic duabus orationibus, quod excouit quibus orium aliquod.

8. Pro homine perneccessario, quae foretuo dicitur.) Dicitur dicitur non est in Pall. pr. sec. aut Memm. membr. & belle meis quidem anibus sub-intelligitur.

9. Ista enim ipsam demonstrationem, etc. commemoratam debeat esse, etc.) Pro his omnibus est solum in Pal. pr. & Pich. Memmianoque membr. ipsam eam debet demonstrare, etc. neque aliter fec. nisi quod is, non, loco tamen; restat tamen vulgata in reliquis Pall. alioque non auster sum abdicere.

tionem tuarum ab se ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. (III) Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos legui in dicendo, quæque maxime spectare solemus. docuit enim jam nos longa vita, usufque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa, nam neque parvis in rebus adhibenda sunt hæc dicenda facies, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentis oratione flectendas proficere possimus, ne aut irratione, aut odio digni putemur, si aut tragedias agamus in nugis, aut convellere adoria mur ea, quæ non possint commoveri. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in iudicium animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem concitari, si id videre, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni, atque utiles sint, laborare, namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensor caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futura, quam præserti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea ro, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eumque, cui concites hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse cautia sua. INVIDERE enim commodis hominum ipsorum; si diis autem eorum ceteris commodandi tacetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligere volumus, eorum laudem, atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iidem his ex locis & odium in alios frutere discemus, & a nobis, ac nostris, demovere; eademque hæc genera tractanda sunt in *ira-cundia* vel excitanda, vel sedanda, nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas: odium creatur, tum, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minime debent, aut in tempus, tum excitatur si non tam verbum odium, tamen aut invidia, aut odium non distinctis offensio. Item *timor* incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. Interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est *spes*, lætitiæ, molestiæ, sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ, nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. *Invidiam* autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolvisse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & ago magis, si intolerantius se jactant, & æquabilitatem communis juris, præstantia dignitatis, aut fortuna suæ transcant: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parata; deinde etiam vitia, atque peccatis, tum si erunt honestiora, atque graviora, tamen non esse tantæ ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parata, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseque, siquam gloriam peperisse videatur, tamen ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abicere, atque deponere, omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, & pervagatum: *invidetur* au-

tem præstanti, florentique fortunæ, ut hæc opinio minus-tur, & illa excellens opinio fortuna cum laboribus, & miseris permixta esse videatur. Jam *miseriam* movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deploretur, ut suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si drentur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est; & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis. (ut sæpe jam dixi,) atque summissa: sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad mutantos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehementer esse debet. Sed est quadam in his duobus generibus, quorum alterum lenem, alterum vehementem esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, 3 & ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est ulla temperatio oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis, quadam gravitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quaritur & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & *principia* tarda sunt, & *extrema* tamen ipsi si & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant, nec cum in eam rationem ingressus sis, celesiter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhaeret. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicii, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commovere non possunt, in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex illdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumantur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velim, 4 non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut aequè grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut, promotionis vehementer sæpe utilis *joies*, & *facetia*: quæ etiam si alia omnia tradite arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longe, aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam restis esse potes, aut nullam esse artem falsi, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. (III) Ego verò, inquit Cæsar, omni de re 5 facilius puto posse ab homine non inurbano, quam de iis faciliis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos in scriptis libros esse vidissem de *ridiculis*, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere, inveni autem ridicula, & falsa multa Græcorum, nam & Siculi in eo gene-

re, &

1. *Itaque merces periculi*,] Pall. aliquot & Memm. membr. equo, quod placeat Gulielmo. Pall. quoque idem fere omnes, item Pith. & Memmii membranaceus repræsentant. *tanquam*, ubi hodie est *tanquam*, eidem complacitum.

2. *Commune vitium & pervagatum*,] Malus istud præ publicare, & *pervagatum*, cum Palatin. prim. secund. ac duobus Francis. membran.

3. *Facilius puto esse*,] Arridet æque, quod in quatuor illis conjuratis Gallo-Palatinis. *facilius*, quod idem in Pal. quint. & sept.

& non eam vulgata inflammandam. Lambinus, *inflammandam*. Gulielmus conjectabat, *inflammandam* translatione ducta à tibis. si & mihi mutare licet, omnia isthæc habuerim pro putido emblemate librarii alicujus: si non relector, nihil deprecat veneri sententia.

4. *Non effici ex propositis*,] Sic Pall. sed Memmianus membr. ex *positis*; quod satisfacere Gulielmo; ut & antea Lambino.

5. *Facilius puto esse*,] Arridet æque, quod in quatuor illis conjuratis Gallo-Palatinis. *facilius*, quod idem in Pal. quint. & sept.

re, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellent: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulti exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsiitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facietiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fufum, alterum peracutum & breve: illa à veteribus superior, cavillatio; hæc altera, dicacitas nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis Antoni) multum in causis per sepe lepore, & facietis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur, (natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facietos, & vultu adjuvante & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum antè illud facietum dictum, emissum hæzere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum à Philippo interrogans, quid latraret, Furem se videre respondit? quid in omni oratione Crassus vel apud centumviro contra Scævola, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim ferè quicquam reperietur, præter hunc, in utroque genere lepore excellens, & illo, qui in perpetuitate sermonis, & hoc, qui in celeritate, atque dicto est. nam hæc perpetua contra Scævola Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam, & joco: dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipso *servabat suam*, quod est hominibus facietis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulle interpretantur. 2 Dicere enim ajunt Ennium: *flamma à sapiente facilius ore inardente opprimi, quam bona dicta teneat*: hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint, nam ea dicta appellantur proprio jam nomine. Sed ut in Scævola continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo aculei contumeliarum inerant, causam illam, disputationemque luse: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit; atque illa brevia, cum ille diceret, *se sine causa sudere*: *Minime mirum*, inquit, *modò enim crevit de balneo*. Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus illa jucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de lege Servilia, & cum contraria inter sese de repub. capita contulisset, noster hic facetissime treis patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMY, Brute, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Sapientis videlicet homo cum primis nostræ civitatis: norat hunc gurgitem: metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævola dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIEVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Hi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facietis non minus refutatam*

fit. *observatio* quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ casu in eadem causa & cum funere effectretur anus Julia? Prò dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexpectata? quàm repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminente, summa gravitate, & celeritate verborum, BRUTE, QUID SEDES? quid illam anum patris nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? Quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonia augendo? at id non est nobilitatis, sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt, an juri civili? est patrum, sed dicit, te, cum ædeis venderes, ne in rutis quidem, & casis salium tibi patrum recepisse, an rei militari? qui numquam castra videris, an eloquentiæ? quæ nulla est in te; & quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspice, re audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, innumerabilia ex una concione meministis. nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quàm hujus contra collegam in censura nuper, neque lepore & festivitate conditor. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facietis in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi; & illud quidem admittor, te nobis in eo genere tributis tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. (iii) Tum Antonius, ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paullum inviderem. nam esse quamvis facietum, atque fallum, non nimis est per seipsum invidendum; sed, cum omnium sis venustissimus, & urbanissimus, omnium gravissimus, & severissimus & esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. (iiii) Hic cum arrisisset ipse Crassus: Atamen, inquit Antonius, cum artem esse facietiarum, Juli, negares: aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid jocus de gravitate decerneret, quod quidem in primis à Crasso observari solet. Sed hoc præceptum præmitterendum est facietiarum, cum his nihil opus sit. nos autem quomodo itatur, cum opus sit, querimus: ut in adversarium & maxime si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, & facile homines audiri videbuntur. omnino probabiliora sunt, quæ *lactis* dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lactesini, ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facietis dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur. (v) Tum Sulpicius, quid igitur? inquit patiemur, Cæsarem, qui quamquam Crasso facietis concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, & unde ducatur; præsertim cum tantam vim, & utilitatem falsis, & urbanitatis esse fateamur? (vi) Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem falsis? (vii) Hic cum Sulpicius reticisset. Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius & tam diu loquitur, ars ulla

1. Creat & imitatores & narratores facietos, & vultus, & cetera. Eadem quadri
2. Dicere enim ajunt Ennium flammam à sapiente facilius, &c. Pro his
solum restat in Pal. pr. Dicere enim autupienti facilius, &c. in sec. &
Pich. aut cupienti facilius. Mommi. membr. ajuat cupienti facilius, &c.
bæret cæmen vulgatum in Pal. ceteris.
3. In *Calæcia* hanc cum filio. Malui istud quam receptum *hæretum*, quod

Pal. pr. & sec. recinerent locum, haberentque primum illud à manu se-
cunda, quintus ac sextus; à prima tertius.
4. Cum funere effectretur anus. Quætor viri illi ut ita dicam, Palatinus
Galli, non agnoscent eum funere, & meo animo satis subintelligi-
tur.
5. Tandem loquitur. Idem jam diu: quod retinet Guelletus, dictum
ut jam dudum, &c.

esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum in dicendo valent: quæ si eloquentis facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facile, vel certè aliquo modo posset ediscere? sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut parva intelligamus, cum, quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi videtur, dispuces de hoc toto jocandi genere, quid sentias, nequa fortè dicendi pars, quoniam ita voluisti, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur. (aaaa) Ego verò, inquit ille, quoniam in collectam à conviva, Crasse, exigit, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi, quamquam soleo sapemirari eorum *imprudentiæ*, qui agunt in scena gestum, 2. spectante Roscio. quis enim se commovere potest, cuius ille vitia non videat? Sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facietis, & docebo *su* (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, *sanum alius* ajebat esse oportere. (bbbb) Tum ille, jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. (cccc) Et Antonius, per pauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsar's sermone, quasi in aliquo peropportuno deversorio. (dadd) Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices. nam te in viam, simul ac perpallulum gustaris, extrudam, & ejiciam. Ac, ne diutius vos demoret, de omni isto genere, quid sentiam, breviter exponam. De *rifu* quinque sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sine oratoris, velle rîsum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse rîsus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes, tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupent, viderit Democritus. neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet. & si pertineret, nescire me tamen id non puerderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine, & de formitate quadam continetur, hæc enim ridetur vel sola, vel maximè, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est planè oratoris movere rîsum: vel quòd ipsa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quòd admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnumquam etiam laceissentis: vel quòd frangit adversarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipsum oratorem, *positum* esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximeque tristitiam, ac severitatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco, rîsuque dissolvit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. *facinorosos* majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros illi nolunt, nisi si se fortè jactant. Parcendum est autem maximè caritati hominum, ne temerè in eos dicas, qui didicuntur. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando moderatio, itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridicu-

lorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eaque bellè agitata ridetur. Est etiam *deformitatis*, & corporis vitiolorum satis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, neque insulse, sed etiam quid perridiculè possis, vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus. Duo enim sunt genera facietiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum Largii, cum esset cum eo Tarracina de *amicula* tixatus. falsa, attamen à teipso ficta tota oratio. addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM. Cum quæretes id, quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse. Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. Perpicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, sive habeas verè, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adpergendum, sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstret, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *per tuam nobilitatem per vestram familiam*, Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illavultus & vocis imitatio? *Pertusa statua* verò cum dixit, & extento brachio paullulum etiam gestu addidit, vehemens rîsum. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis,

Tibi ego, Antipho, has sero, inquit, *senium est, cum audio*. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissimè tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas, orator surripit oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscenitate vitanda. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facietiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur: aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In *dicto* autem ridiculum est, id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur, sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à ceteris familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior: Hoc, opinor, primum, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. *Licet, inquit, rogare, Philippus?* Tum quæstitor properans, *Modo breviter*. Hic ille, *Non accusabis, perpusillum rogabo*. Ridiculè. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipse testis. omnis est rîsus in judicem conversus. visum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc vitium scurrile delabitur, *Canabo*, inquit apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sexto. uni enim locum esse video. Est hoc scurrile, & quòd sine causa laceffit: & tamen id dixit, quod in omnis luscos conveniret. Ea, quia meditata

1. *Collectam à conviva exigit.* De cæro Turcebus lib. 111. Adversar. cap. 6.

2. *Spectante Roscio.* Duo Pall. & tæcidem Gallicani. *usque* hanc.

3. Video

meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Mannu lava*, inquit & cena, Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia & raritas dictionum, distinguet oratorem à scurrâ: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridendi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa, Quid enim est Vargula affectus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset? *Puer abigo miscat*. Risum quaesivit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentiâ, & gravitate moderabimur: quam utinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summam, quæ risum maxime moveant. Hæc igitur sit prima partitio, quod facere dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facietas: maxime autem homines delectari, si quando risus coniuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem iocis ferentiam graves sententias posse duci, tantum interest, quod gravitas honestis in reb. levere, iocus in turpibus & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frangi servum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in surace servo, *Solum esse*, cui domi nihil sit nec obstrigatum, nec occlusum: quod idem in bono servo dici solet: sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob tempus, Capito, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis*, mi Spuri? quoniamcunque gradum facies toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem: præclarum & grave est. Quod Calvino Glancia claudicanti, ubi est vetus illud: *Nam claudicat?* at hic clodiat: hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. Quid hoc Navio ignavius levere Spio, At in male olentem, i. *Vides me, at re circumveniri*, subridicula Philippus. At utrumque genus continet verbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate veriantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, si non convenit, caput enim magnum est, laudabile, & honestum. At ex eodem genere est, *Calvus latis est*, quod dicit parum. Ne multa, nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso, salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum, naturæ ridetur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis: Quartum, obscenitas, non solum non fore digna sed vix *convivio liberorum*, Detrahitur igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facete reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante divisi posita videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis saltem amittit, in verbis habet leporem omnem. Ambigua, sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re, sed non sæpe ma-

gnum risum movent, magis ut bellè, & literatè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiosè pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque eum in campum non venisse requirerent, excusavit Veipa Terentius, quod eam *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium. *Quid? Decius, & Nuculam an confixum vis facere?* inquit. Ut tuus amicus, Crasse, Granius, non esse sentant. Et, si quaeris, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime, ingeniosi enim videntur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram e quidem: sed icitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud *exspectamus*, aliud dicitur. hic nobismetipsis nosset error risum movet, quod si admixtum esse etiam ambiguum, sit fallax: ut apud Navium, videntur esse misericon ille, qui iudicium duci videt, percutatur ita,

Quanti additus? nullo viciniam.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addido ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, falsissimum. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione irripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut à Carulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui accessit, infigitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & accipere verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum esse ne arcesitum dictum putetur) per multa tamen acue dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum; Græci vocant *περογομορφισμῶν*, ut *Nobilisorem*, *nobilisorem* Cato; aut, ut idem cum euid. m. dixisset, *Earnu deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit de? Immo vero*, inquit, *Quid opus fuit re?* aut ejusdem responsio illa, *Si in & adversus, & aversus impudicus es*. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divotorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic ilum in campo Martio nomen invenisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam veritus facete interponitur, vel ut est, vel paululum immutatus, aut à aliqua parte verius, ut Statius Scavo stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate, natam, Crasse, dicant:

Et, tacete, quid hoc clamorem? quibus nec mater, nec pater,

Tanta confidentia estis? auferite istam enim superbiam.

Nam in Cælio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis & haberet filium delicatorem: abeunte jam illo,

Sensen? senem esse tacitum triginta m. ni?

In hoc genus conjiciuntur proverbialia: ut illud Scipionis, cum Atellus oniceis provincias stipendia merentem se peragrassè gloriaretur, *Agua, Asellum, & cetera*. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed ab eo à mimis, tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, non tibi molestus

1. *Vides me à re circumveniri.* Expressit quod erat in Pall. Septem. & editione prima. nam pr. & sec. hec desiciebant, uti etiam Gallicani, quos consilere solent Galileus; postea vulgari addidit de suo, *non circumveniri, sed circumveniri*; quod tamen neutiquam admittit Victorius.

2. *Nuculam, an confixum vis facere?* Explicat Janus Parrhasius in Quæstis per epistolam, numero quinquagesimo.

3. *Nam tibi molestus, &c.* Turnebus caetera ita rescribendum, scripti enim alioquin *nam*, quod minus convenit.

molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: Tu vero, inquit, molestus non eris: *Jubebis igitur te*, inquit, *suscepisti?* & tu, *Certe negaras te molestum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret: Acidinum C. o. s. procoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Primum bonum*, inquit, *egregiumque, civem esse arbitror.* Ridicule etiam illud L. Porcius Natica censori Catoni, cum ille, *Ex tui animi* sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, & ex mei animi sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum, natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione, ut olim Rufica cum legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, *Dixi mihi*, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixerò, mihi ita dicitur es, ut ceteris fecisti? *Ut famentem faceris, ita metes*, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *sternalem* dixit displicere. Invertuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpernam judicem, pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratiadiano & L. Helvius Lamia, deformis, ut noctis, qui cum interpellaret odiose: *Audiamus*, inquit, *pulecellum puerum*, Crassus. Cum esset arxillum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, formam ipse fingere: ingenium potui. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*, multo etiam arxillum est vehementius. Sunt etiam illa venusta; ut in gravibus sententiis, sic in facietis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam feveritatis: gravium autem, & jocorum unam esse rationem. Ornant igitur imprimis orationem verba relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam factum, ut Ser. ille Galba, cum judices L. Scribonio, tribuno plebis ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando tandem*, Galba, de triclinio tuo exibis? *Cum tu*, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glauca Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in palatio.* Ac verborum quidem genera quæ essent facta, dixisse me puro: rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio: res sanè difficilis, exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sunt, quod ridiculi proprium est, subversiva: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sanè illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cum Sext. Titius se Caspandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare.* Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scare*, ego enim Magium non conservasse dico, sed tamquam nudus nuce legeret, in ventrem abstulisse. Ut illud M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostri homines* simileis esse Syrorum venalium: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ sepe in deformitatem, aut

in aliquod vitium corporis ducuntur eum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam: *Jam ostendam*, cujusmodi sis: cum ille, *Ostende*, quæso: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano seuro Cimbrico & sub Novis distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: Ritus est commotus, nihil tam Manciam simile visum est. ut cum Testio Penario mentum in dicendo inorquenti, *tum ut diceret*, siquid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem effertur, velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum *magnum videri* Memmium, ut in forum descendens caput ad fornacem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum* pareret mater ejus, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parva re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno, & gravi: *Nihil est*, quod mihi gratias agas, inquit, si malui compari, quam venire. Ut Asello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli*, inquit, mirari. is enim, qui te ex ærariis emit, lustrum condidit, & taurum immolavit. Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummium, quod Asellum ignominia levavit. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamie Crassus, sed cum toto genere orationis severè ludas, cum aliter sentias, ac loquere: ut noster Scævola Septimuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *insane?* tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Amilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat, *ægora*: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longè lepore, & humanitate omnibus præstitisse, genus est perelegans, & cum gravitate salum, cumque oratoris dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc quæ à me de facietis dispartantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium* cuius temporis hominem esse. Sic profectò res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulatio, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: Ut cum Africanus CENS, tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, & cum ille se custodiz causa diceret in castris remansisse, quæreturque cur ab eo notaretur: *Non amo*, inquit, *nihilum diligenteris.* Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multa ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, roga retique eum Salinator, ut meminisset,

I

opera

1. Ad te bene ante lucem venisset. Gulielmus putabat restituendum, ad te bene ante venisset; cuius gloria fuerit, ante lucem.

2. Ex mei animi sententia. Haud secus Pall. septem & Memm. liber charactens; & primitus eum malè posteriores, ex animi tui sententia. Videatur loci hujus explicatio apud Lipsium nostrum lib. i. Variar. lect. cap. princepe.

3. L. Helvius Lamia, etc. Pighius lib. XIII. Anal. Romanorum mallet. AEBUS; neque enim in Helvium sed in Aelia gente reperiri familiam Lanitarum.

4. Sub Novis distortum, etc. Sic legendum rectè censuit amicus noster Stephanus Pighius, lib. IV. Fallorum, qui consulatur; publicata sub Novis, ineptè altera enim lectio innuit locum in foro ubi posita Galli pictura. Turnebus tamen non alienus videtur à vulgata, qui videatur libello peculiariter in hos Tullii jocos.

5. Cum ille se custodia causa. Quatuor è Palatinis non admiserant illud causa, quod forsitan additum à descriptoribus, de quo videatur & Lipsius meus lib. 8. Epist. quæst. 17.

opera sua se Tarentum recepisse. Quidni, inquit meminerim? numquam enim recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subaburda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus, Postquam rem habere cepis, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? Vxor. Similia molius filius. Et, Quidam ad aquas fuit, Numquam est mortuus.

Genus hoc levius, & ut dixi, mimicum: sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Manicia, cum audisset te CENS. à M. Duronio de ambitu postulatam, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridetur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subaburde, salteque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Ut ego, qui in delectu, Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset: Tu igitur nihil vides? Ego verò, inquam, à porta Esquilinæ video villam tuam. Ut illud Nasica, qui cum ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse: Nasica sensit, illam domini iussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Nasica venisset Ennius, & cum à janua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens, ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festivo homini Eglio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, 1. Quid tu Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu, & lana? Non pot, inquit, audeo, nam me ad famulos vestius mater accedere. Salla sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui, cum familia ris quidam quæreretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arborè quosferam furculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: Ac magnam quidem, inquit, neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Navium, Quid ploras pater?

Mirum in causam, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac leniti: ut, cum Cato percussus esset à beo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Cave: rogavit, numquid aliud ferret præter arcam? Etiam stultitiæ falsa reprehensio, ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quas, inquit, prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longè aliter, atque sunt; sed acutè, atque concinnè: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Cos, esset factus, ille repulsam tulisset, & in ejus tabulis ostenderet litteras, A. F. P. R. idque diceret:

esse, Actum sile P. Rutilis: Rutilius autem, ante factum, post velatum: C. Cannius, eques Romanus, cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis litteris declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Amilius fecit, plebiscito Rutilius. Ridetur etiam discrepantia, Quid huic abest, nisi res, & virtus? Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis: ut, cum obiurgavit Albius Granius, quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scævola gauderet; neque intelligeret, contra suas tabulas esse judicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, tuadebat Granius, ut multum frigidum biberet, simulac domum redisset: Perdax, inquit, vocem, si id fecero: Melius est, inquit, quam reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut, ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeji, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederetque advocatus reo Bestia, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter expectationem, cuius innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis & de lege Toria, 2. & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore ejus depasci agros publicos dicebant, Non est, inquit, Lucilii pecus illud: erratis: (defendere Lucium videbatur) ego liberum puto esse, quæ lubet, pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset, Ejero, inquit: iniquus est, cum esset admurmuratum, Ab, inquit, P. C. non ego mihi illum inquam ejero, 3. verum omnibus. Ab hoc verò Crasso nihil facietius, cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset: Potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixit, annuit Silus, potest etiam, ut tu non rectè intellexeris, id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret, potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris, hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus 4. Nævius, & jocus est familiaris,

Sapientis algebis, vemes, & alia permulta.

Sæpe etiam faceret concedas adventario idipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lalius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiôsè ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quod die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiiisset, & satis contumeliôsè, Quid fors Cinciole? quæsisset: Ut omnis, inquit, Cai, si uti velis. Sæpe etiam falsæ quæ fieri non possunt, optantur: ut Marcus Lepidus, cum ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare, Salsum est etiam quæ rentibus, & quasi percunctantibus, lente respondere quod nollent: ut censor Lepidus, cum M. Antistius Tygenis equum admississet, amicique cum vociferarentur & quæerent, quid ille patu suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret cum optimis coionis, patricissimus, modestissimus, frugalissimus esset: Me istarum, inquit nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, effecrationes, admirationes, imitationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera deicripisse, nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, cetera ferè, ac definita

1. Quid tu Egilia, etc.] Reini lectio membraurum, alii qui omnia redigere volent in versos, nimium fuerunt licentiosi in transponendis addendisque vocibus suis.

2. Et prætorum lucius abstin.] Pighil scriptus, & prætorum Ennillius; quod probat, ut fuerit pater L. Lucilli, qui Mithridatem vicit, videatur ipse in Fastis ad annum D C XXXIIA.

3. Verum omnibus.] Gulæ nota vicambiguitas in verum id est, justum, Anaxior.

4. Nævius, etc.] Nævius est familiaris.] Pall. omnes præter octavam Nævius, idem, est ille, qui familiaris, nisi quod nonus, est jener. Turribus indicat in veteribus suis legi Nævius: hui jeneri est familia: Sapientis si algebis vemes, integer scilicet Senario.

definita sunt: quæ plerumque, ut antè dixi, laudari magis, quàm rideri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, ritus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi naturâ quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad eujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est, & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, 1. *salviora videri solent*. Sed jam tu, Antoni, qui hoc deversorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tamquam in Pontinum deveteris neque amœnum, neque *salubrem locum*, censeo ut satis diu te putes requiescere, & iter reliquum conficere pergas. *esse* Ego verò, atque hilare quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere levior rem jam puet, quoniam quidem tu Fabricius mihi auctores & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit. nam cetera, faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam tuam aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, pericurus: cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, & illos, quibus permoveretur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habere quæque causa *boni*, quid *mali*. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controverfiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, id exornem, exaggerem: ibi commorer, ibi habitem, ibi heream: à malo autem, vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo 2. *dissimulatum* obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maximè tucor, sive plura sunt, sive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est: ad eam me potissimum partem, quæ maximè commovere animos hominum potest, confero. Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela. sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt: abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficioliora sunt, non possum, mihi pro meo jure sumo: Unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino *nihil respondeam*: quod forsitan aliquis jure irriserit. quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne rejecto quidem seuto fugere videar: sed adhibere quamdam in dicendo speciem, atque pompam & *pugne similem fugam*: consistere verò in meo presidio, sic ut non fagiendi hostis, sed capiendi loci causa cessasse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cavendum, & providendum puto, quodque me sollicitare summè solet: non tam ut profim causis, elaborare soleo, quàm ut *nequid olism*: non quin enitendum sit in utroque: sed tamen *MILTO* est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm non profuisse. Sed

quid hoc loco vos inter vos. *Catule?* an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? (*fff*) Minime, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. (*ggg*) Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit sive refellendis causis, sive quaerendis. (*hhhh*) Tunc Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, temper is fui, qui de oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri *relissimum*: propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil à te umquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceret: idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum quod opus esset, diceret, sed etiam quod non opus esset, non diceret. Tum illum mihi respondere memini: cetera in te summè esse laudanda, illud verò *improbi* esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret, quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur. (*iii*) Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam, sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum, excellentis cujusdam est ingenii, ac singularis: cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet. Facit enim de se conjecturam: cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, puet, quod contra se ipsum sit, dicere, sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de vulgari, & communi prudentia disputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii, atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique *artem memoriam*, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se *oblivisci* quæ vellent quàm si meminisse, docuisset. Videat, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset intus, umquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilis oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, vidisset, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspectienda, nequid *offendat*, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi læcesatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut male dicamus, denique interrogamus, non moveor, non obtempero, non satisfacio, 3. neque tamen ullam assequor laudem. HOMINES enim imperiti facilius quod stulte dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo

1 2

non

1. *Salviora videri solent.*) Palæ. prim. secund. item Pith. *salviora*. Memmianus utroque *seriora*; à *seris*, pro quo tamen ad oram Pal. prim. *seriosiora*.

2. *Dissimulatum obruatur.*) Adscriptus oræ Gualterij fortè legendum *dissimulatum*.

3. *Neque tamen ullam adsequor laudem.*) Tres Pall. tres Gallicani, nullam hæc utrum præleram. Supra etiam Pith. & Pal. pr. sec. pro *Themistocle responsum*, servant, *Themistocli*. anique, quod fortè revocandum erat.

non multi, & saepe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Oculis illo*, adversariūne? immo verò ajunt, se, & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego autem saepissimè video in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me *cedere*, & ut planius dicam, fugere ea, quae valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua praesidia dimittunt, mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quae sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quae sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo, invidiosiora faciunt: quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, iudicibusque iucundos sine ulla *praenuntiatione* orationis acerbius, & contumeliosius tavehite, nonne abs te iudices ab alienis? Quid, si, quae vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in iudices invehi, mediocre peccatum est? Quid, si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut lasus efferare iracundia, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam, quod *ministratorem* peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus esse videatur. In iis autem argumentis siquid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, dicam enim saepius, si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo. Cautela, in quo tu me paullo ante laudabas, ad ordinem, collocaionemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum; altera quae oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante te dicamus, deinde, ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris praesidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus *natura* ipsa praescribit. Ut verò istamamus, ea, quae probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiae. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quae in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levi sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam siquid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quae autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen, (ut saepe fit) valde multa sunt: ea, quae ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia fecerint arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam, (quod saepe jam dixi) tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex tribus his rebus res praeparata nobis est ferenda: ut nihil aliud, nisi *docere velle* videamur: reliqua duae, sicuti sanguis in corporibus, sic illae in perpetuis orationibus, fuisse esse debebant. Nam & principia, & cetera partes orationis de quibus paullo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentis, apud quos agerent, movendas, permanere possint. Sed his partibus ora-

tionis, quae etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: *degre*di tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, saepe utile est. Itaque vel narratione exposita saepe datur ad commovendos animos degrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, rectè id fieri potest: ex quo causae sunt ad agendum, & ad ornandum gravissimae, atque plenissimae, quae plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum *impetus* eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui quae minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque *errare* arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum *exspectationi*, qui audiunt, quam celeriter occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim ferere habet, quae non statim, ut dici coepit est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque sit, sic & in oratione, firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quae excellent, serventur etiam ad perorandum: si quae erunt mediocria (nam vitiosis aequam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in praegem conjiciantur. Hisce omnia rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut negatorium, aut vulgare, atque commune. **PRINCIPIA** autem dicendi semper cum accitata & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio, & commodatio orationis in principio, quae continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum *brahenum* *caelestis* fecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jacitare leniter, ut & venustati vel maxime serviant, & reliquis vicibus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi, vehemens, & pugnax non saepe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vita certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa sunt, quae non ad vulnus, sed ad *speciem* valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum, in qua non vis potius, sed delectatio postulat? *Nihil* est denique in natura rerum omnium, quod se universum, profundat, & quod totum repente evolet, nisi omnia, quae sunt, quaeque aguntur a ceteris, lenioribus principis natura ipsa praetereunt. Haec autem in dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis visceribus causae fundenda sunt. Idcirco tota causa praeparata, atque peripsecta, locis omnibus inventis, atque instructis, confiderant, dum est, quo principio sit utendum. sic & faciliè reperitur. Sumuntur enim ex iis rebus, quae erunt uberrimae vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi saepe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt praeparatae ex intima defensione deprimatae, & apparebit eas non modo non esse communes, nec in alias causas posse transferri, sed

1. *Itaque vel* narratio est *exposita*, & illa nostra duplex, *Itaque vel* narratio est *exposita*, quomodo Lambini.

2. *Non* sic perit, sed delectatio postulat. Idem quatuor libri: *quam*

delectatio, forsan rectius.

3. *Profundat*, & quod *totum repente evolet*. Pal. prim. & Memm. *evolat*. in quod inquirendam, nam & *secundum*, *versitas*, & *Pich. evolat*.

nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suasor, sed quid inter: dum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subit ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilis: aut etiam cum id convenit, cætur, utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda patris, et opum, potentia, pecunia, vectigalium præsidii, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalæ memoriam augebit, utilitatem ex laudandæ defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maximè est quaerendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de republica dandum, caput est, *noster tempus*: ad dicendum verò probabiliter, nosse *mores civitatis*: qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. & quamquam una ferè in eis est eloquentia, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reip. maximi motus multitudinis: genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse abhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam ad cohortationem, aut commemoracionem aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à de meritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatiorem dicendi genus excitetur. Habet enim multitudinem vim quandam talem, ut quemadmodum *sibicen* sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares, multi, varique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si fordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur, aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atque fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu (sive cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicina opponuntur, tum objurgatio, si est *adversitas*: tum admonitio, quasi lenior objurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facit profunt, & celeritas, & breve aliud dictum nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, à tristitia, & sæpe ab acerbitate, commode ac breviter, & acutè, & hilarè dicto deducitur. Expositi ferè, ut potui, vobis in utroque genere causarum quæ sequi solemus, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in cautis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego inchoo quasi à præceptis nostris secterem, sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiar, de quibus nemo ferè præcipiet, & quod nos laudationibus non ita multum

uti solemus, totum hunc segregabam locum. ipsi enim Græci magis legendi, à delectationis, aut hominis cuius ornandi, quam utilitatis huius forensis causa, laudationis scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agellus, Epaminondas, Philippus, Alexander aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii breviter habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nos, meti ipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit à nobis quoque tractatus is locus. Peripicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se *veram laudem*: quæ debet virtuti una putari: sed tamen quod ipsa virtus in earum rerum usu, ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt natura & fortuna bona: in quibus est summa laus, non *extulisse* se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes, & copia non superbia videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. *Virtus* autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quædam comitate ac beneficentia politæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus. *Omnes* enim hæc virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. sapientia & magnitudo animi, & quæ omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur, quos & laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum, feriunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudati. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æqualitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur. *Gratissima* autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac premio: quæ verò etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatisse possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique *virtus* esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet, tulisse casus *sapienter* adversos, non fractum esse fortunam retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non orant, habiti honores, decreta virtutis premia, res gestæ, iudiciis hominum

1. Opum, potentia, pecunia.] Vox *potentia* non est in ullo d' nostris quatuor.

2. *Adhærentibus* etc.] Revocavi quod erat in Pall. & Gallie omnibus; item editione prima. Inquentes, qui delectationes etc.

3. *Quæ omnes res humanæ geruntur.*] Dicitur *geruntur*, non videtur in Pich. & membra Memmii: & vero punctis subducta est in Palæx. habent tamen reliqui præter pr. & sec. in quibus præmittitur, sine qua

omnes res humanæ geruntur, etc. quod factum videtur, quod non adsequerentur auctoris sententiam; quæ probè tamen procedit sine ullo *geruntur*. unde etiam neglexit id Lambinus.

4. *Laudationes*, quam *vis* apud quos laudamus, ornare.] In quatuor nostris illis non reperies, quam *vis* apud quos laudamus: & sanè satis subintelliguntur ob præcedentia.

num comprobate: in quibus etiam *felicitatem* ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumenda autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipsò singulares, neque enim parvæ, neque vilitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum ceteris præstantibus viris *comparatio*, in laudatione, præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter ulum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè, & copiose laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine virtutum cognitione, satis in signis, atque asperè posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis, de inveniendis rebus, disponendis que quid sentiam, adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea quibus hæc exornentur. *(XXX)* Perge verò, inquit Crassus, libenter enim te cognitum iam artificem, aliquidque evolutum ilis integumentis dissimulationis tua, nudatumque perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquas, percommode facis, est que mihi gratum. *(XXXI)* Jam istuc quantum tibi ego reliquesim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo. sin dissimulare, tu quem admodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo et Simonidi illi Cejo, quem primum serunt *artem memoriæ* proluisse. Dicunt enim, cum cenaret Cranonem in Thesalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecidissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa orandi causa poetarum more in Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, *se dimidium* ejus rei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum: reliquam suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magno perie evocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina inplum oppressum cum suis interiisse, quos cum humare vellent *suos*, neque possent obtritos interoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tua res admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxumè, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoriæ tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo conservaret: res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteretur. Qui sit autem oratori *memoria fructus*, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere que didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaret? omneis fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatus? ita audire vel eum, unde dicas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aureis tuas orationem, sed in animo videantur inscribere.

re: Itaque SOLI, qui memoriæ vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sunt, quid responderint, quid super sit: idemque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem, hujus boni, naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus antè locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, sive *artis imago* quædam est, & similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingenii nostris pars nulla sit, pariat & procreet, verum ut ea, quæ sunt orta jam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoriæ ferè quisquam est, ut non dispositis, notisque rebus, ordinem verborum, aut sententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum *videndi*: quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur: ut res cæcæ, & ab adspæctus iudicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub adspæctum veniunt, sedes opus est, etenim *corpus* intelligi sine loco non potest: quare ne in re nota & pervulgata, multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicitis, modicis intervallis. Imaginibus autem agentibus, acerbis, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percurrere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similitum verborum & conversâ & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione & modo formarum varietate locos distinguentis. Sed *verborum* memoriæ, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur. Multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nullâ possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoriæ, propria est oratoris, tam singulis personis bene positae notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, *opprimi* memoriæ imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina propè memoriæ, Athenis Carneadem: in Asia, quem vivere hodie ajunt, Sceptium Metrodorum, quorum uterque tamquam litteris in cera, sic se ajebat imaginibus in his locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoriæ est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem, certè non nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim, nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit, sed mihi ignoscetis profectò, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. *(mmmm)* Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, & facilitatem agnoscerimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me affectum puto, quod magno sum levatus

1. Simonidi illi Cejo.] Ita rectè emendatur ab Hadr. Junio Centuria M. Adagio 71. antea erat Cise.

2. Cetera ex immutata casibus.] Est à quatuor nostris, neque aliter Lambinus, vulgata, *conversata* etc.

tus errore, & illa admiratione liberatus. quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas, nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognovisse, & undique collegisse, usque ad partem partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo, iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, *NE MINEM* sapientia laudem, & eloquentia, sine summo studio, & labore, & doctrinâ, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognovissemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? *(mm)* Tum ille, Adinere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego Paullo sciebam, vel pudentiùs, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine facti diosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego serò, quæ auris arripui, 2 quæ subcisivis operis, (ut ajunt) iste à puero, summo studio summis doctoribus, Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse consideret. Quamobrem, ni frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus *(ooo)* Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimè homines, quod sentio, sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immò nonnunquam: sæpe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam

diutius, quam quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Septimium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret, neque verò mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligeret ab Antonio prætermisum: non essem tam inurbanus, ac præe inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem. *(ppp)* Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem, atque ornatum relinqueret? *(qqqq)* Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut & partem faceret, &, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjunctè est visus de utraque te dicere. *(rrr)* Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex quâ eloquentia nomen ipsum invenit. *(fff)* Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit *(rr)* Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit: est nobis, inquit, causa, cur te audire cupimus: sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses, *(uuu)* Et Catulus: Quid, quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum? nihilne ad fidem tuam putas pertinere? *(xxxx)* Tum Cotta ridens, Posses tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est, id autem committere, vide quàm sit homini turpe censorio. *(yyy)* Agite verò, ille inquit, ut vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differere mavultis. *(zzz)* Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE,

LIBER TERTIUS.

CRASSVS, CATVLVS, ANTONIVS, COTTA,

Cæsar, sulpitius.

Synopsis libri tertii de Oratore.

abcd ef g Crassus post meridiem tempore receptus dicendi partibus, quemadmodum ea, quæ ab oratore dicenda sint, ornari oporteat, ag graditur: & quidem in primis Res simul & Verbis omnem constare rationem: Vnam esse eloquentiam, quascumque in oras dispositionis, regionisve delata est: verborum ornatum sine sententiâ, sententiâ sine verborum luce illustrari esse non posse. Oratorem & oratorem, est in istam sententiâ versatur, summas habere dissimilitudines, subtilitatis, nominis, sonatus, viâ, gravitatis, lenitatis, asperitatis, presuentis, & canori: ut quod oratores sint totidem penè reperiantur genera dicendi. Difficile imò esse, ut figura dicendi, ac varia istem præceptis, unaque institutione tradi possint. Ex eodem enim Iudo Isocrati summos in suo quoque genere eo ipse discipulus, Ephorum, & Theodompum. Dicendi modum in eo consistere, ut Latine plane, (hoc est purè, & dilucido sermone) ornate, aptè, congruenterque dicamus. Loquendi elegantiam exoptis sententiâ literarum, augeri legendis oratoribus & prætiis. Finirendum ut Latine loquamur, id est, verba asseramus, quæ nemo reprehendat, quæ conserventur castis, temporibus, genere, numero, ut nihil in illis sit perturbatum, discrepans, præpositum, ut in-

1. Quæ subteritæ operi. ta Pall. septem, nisi quod sex. subteritæ. videtur Gulielmo tale fuisse, ut super eo amplius querendum censeret.

ut lingua, spiritus, & vocis sonus seruetur: sic ut littera non exprimitur putidius, aut obsecrentur negligentius, ut ne verba existerent, inflata, anhelata, molliter, rustice preferantur, sed suaviter atque Attice *ghikl* Hec autem omnia ad discere possumus ex doctrina puerili vel subtiliore analogia, consuetudine, libris veterum oratorum, & poetarum. Planè autem & ut intelligamur dicemus, si verba sint usitata, nec antiqua, ut ne oratio disjunctione nimis continuata, productiva, sententia non discepta, nihil prapsterum tempore, confusum personis aut ordine. *mn* Ornate vero & aperte dicit, qui distinde, explicitè, abundanter, illuminatè, quasi quodam munere versique conficte, hoc est ornate, ubi rerum & personarum dignitas fore; qui vsi dicendi summata probitatem & prudentiam adponit, qui diciturque est sapiens, non ea sapientia qua qui olim secuti Pythagorici, Socratici, Epicurei, Stoici, Academici. Nec enim eloquentia est de letum generibus, principis, & narrationibus tantum tradere, sed de virtutibus, officiis, omni natura, moribus hominum, animis, vita, legibus, iure & republica. *o* ad *l* Eloquentia esse debet ornata & apta, instructa non vulgi, aut fore, aut dicendi magistrorum opinione: sed exquisitè verba eligi, collocari, concludi, ratione aut exercitatione possunt. Rerum sylva depromenda, ornanda, & formanda est oratorum genere priorum & quasi colore quodam & succo solo suo: denique oratio toto suo corpore (genus avata in eo est ut sit gravis, suavis, erudita, liberalis, admirabilis, polita, &c.) illuminanda verbis & varianda sententiis (nec enim verborum & sententiarum floribus, equaliter per omnes articulos conspersa esse debet) amplificationibus utendum: quod maxime fit in laudatione & vituperio: idque loci communibus, quorum alii accusationem, alii deprecationem, aut miserationem, alii accipites habent questiones. Versatur enim eloquentia in controversia definita vel infinita: eaque aut ad cognoscendi aut ad agendi vim referuntur. Cognoscendi tres modi, Conjectura, (quæ quarimus quid sit res, que eius origo, qua causa & ratio, qua imitatio.) Descriptio (quomodo queritur quid in communi mente positum, quid cuiusque proprium, nec res distribuitur in partes, cum quaeritur qua cuiusque rei forma & natura.) Consecutio, ut cum quarimus vel sine aliquid expectandum aut fugiendum, puta pauperitas, honor, equum, inquit, honestum, turpe: sine aliquo alio magis expectandum, Alienis vero disceptationes sunt aut in officii disceptatione, aut animorum permutatione exigenda, sedanda, tollenda. Adhuc orator maximarum & plurimarum rerum suavitate, copia, varietate, pectus auditoris complere debet. *t u* & quem instructum tot tantisque rebus oporteat & quidem præstantissimè, *x ad ee* Ornare autem orationem suam debet orator: & quidem ipsa verba singula conjunctaque; singula, si propriis, ac penè in re ipsa natis (quo in genere vitans abjecta, oblecta, inusitata) si lectis atque illustribus (in quibus plerumque quiddam & suave esse videtur, quod aurium iudicis & consuetudine ponderandum) si transitivis, si novatis (ea novamus & facimus ipsi) imitata sunt præca, poetica, & similia. Novantur, si aut unum ex duobus vel pluribus fiat, aut sine conjunctione innovetur. Transferuntur autem vel necessitate, vel delibandi causa; Idque per similitudinem, qua utitur ut rem faciamus clariorem, ut magis res tota significetur, ut brevitè utamur. Quo in genere vitabitur dissimilitudo, longè aut à re turpis ductum, majus aut angustius quam res posulet, durum (proinde hoc casu molliendum aut simile præpositum aliquo verbo) affectatum: obscurum (talia sunt anigmata) Metaphorè etiam utemur, aut ex parte totum, aut ex toto partem: aut ex uno plures aut ex pluribus unum, aut non uti dictum, sed uti sensum est intelligentes. Abuti nonnunquam etiam licet vocabulo. Et his quidem modis in singulis verbis, velut in illis ornatur & illuminatur oratio. Continuatis vero dupliciter: Collatione (ut si ita struantur verba, ut non sit asper, biulus, vastus, de ductis eorum contextus, sed coagmentatus & lenis, junctus, coherens, & equaliter fluens modo & forma, hoc est versus & numeris, pedibus. Ab his sententiarum ornatus requiritur. *dd ee* & quid maxime deceat in oratione conservandum; hoc est quid causa, auditori, personis, temporibus congruat; qua omnia perinde sunt ut aguntur. *allo* enim in dicendo una dominatur, qua animi permutationes declaramus aut imitamus, iracundiam, ingratitude, metum, vim, voluptatem, molestiam. Motum subsequitur gestus manuum, digitorum, brachiorum, visus, oculorum, vultus, vox. *ff gg hh ii* Gradatim enim vocem ascendere oportet, non à principio clamare. In contentione est etiam quiddam extremum, ut & in remissione. *kk ll* His ita præmissis finis huic dialogo imponitur.

NSIT IVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subitè est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc, & superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferrebat habitata esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, videndum sibi aliud esse consilium: illo senatu se remp. gerere non posse: manè idibus Semprembris, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invehctus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fetè contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros à Crasso semper omneis, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deploravit enim casum, atque orbitatem senatus: cuius ordinis à consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò esse mirandum, si, cum suis consiliis remp. profugisset, consilium senatus à repub. repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & di-

ferto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum facies admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, pignoriisque ablati Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. *AN TV, QVVM OMNEM AVCTORITATEM VNIVERSI ORDINIS I PRO PIGNORE PVTARIS, EAMQVE IN CONSPECTV POPVLORVM CONCIDERIS, MEIS PIGNORIBVS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SVNT CAEDENDA, SI CRASSVM VIS COERCERE. 2 HÆC TIBI EST EXCIDENDA LINGVA QVA VEL EVVLSA, SPIRITV IPSO LIBIDINEM TVAM LIBERTAS MEA REVTABIT.* Permulta tum vehementissimè contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatis & gravissimis verbis, Ut POPVLO R. satisficeret, numquam senatus neque consilium reip. neque fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis existat) scribendo adfuisse. Illa tanquam cygnus fuit divini hominis vox, & oratio, quam quasi expectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum insisteret, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisset: sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorrisset, cum febris domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumtus est. *O FALLACEM* hominum spem, fragilemque fortunam, & mancis nostras contentiones: quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corrunt, & ante

I 5

& ante

1. Preponitur putaris, &c.) Securus sum Pall. duos & Gallicanos cotidem; quamvis sic quoque editum à Manutio & Lambino, priores enim; oratione variata, &c.

2. Hac tibi est excidenda.) Pal. prim. sec. incidenda, neque aliter Memmii membranaceus; neque improban.

& ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspiciere poterunt! Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfuntione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed etiam tamen temp. casus secuti sunt, ut mihi non crepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italianam, non ardentem invidia senatum, non scelere nefarii principes civitatis reos, non luctum filia, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus eadem omnium crudelissimam; non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florētissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attingi cogitatione vim, varietatemque fortune, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis desinetur viris, qui hoc sermone, quem referre cœperunt, continentur. Quis enim non jure beatum L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe deserta, dixerit, et cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam deprecatur, esse coactum, ut vita se ipse privaret. Jam Marci Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoris manibus ornata, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hoc non vidit, & vixisse cum repub. pariter, & cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, Publium Crassum, sibi interfecit manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui moerori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisse. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolecentes Crasso se dicantur horribilibus, miserisque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est à civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisse, quibuscumque privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florenti, et ferro crepta vita est, & pena re-meriti non sine magno reipublicæ malo constituta. Ego verò te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admittam civium eadem, honorum visoria moerori fuisse. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem, & singularem periculum ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua, vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque precipiteis casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis possunt esse, & summi labores nostri, magna compen-

sati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt: sermoneque L. Crassi reliquum, ac penè postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus non à se quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus surgent, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimeretur, suspicentur. Nos enim qui ipsi sermone non interfuisset, & quibus Cælius Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conari. Quòd si quis erit, qui ductas opinionem vulgi, aut Antonium juveniorem, aut Crassum fuisse pleniorum putet; quam quomodo à nobis uterque inductus est: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit. Nam fuit uterque (ut ex potui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina, præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio desset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animadvertit esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, seque, qui vultum ejus cum ei dicendum esset, obturumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisset, in qua Crassus lectulo posito recubisset, quumque eum in cogitatione defixum esse sensit, statim recessisset, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumtas. Deinde quam omnes, inclinato jam in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum, (b) Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne festum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. (c) Tum Crassus, an me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? Est enim is maximè & opacus, & frigidus (d) Sane, inquit Crassus, etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermone. (e) Cum placuisset idem ceteris, in silvam venit, & ibi magna cum audiendi expectatione confidit. (f) Tum Crassus, cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamque in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret: ea divisit, quæ se juncta esse non possunt. Nam cum omnis extræ, atque verbis consistat oratio: neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, & una vi, atque una consensione naturæ constructa esse dixerunt. NULLEVM EST enim genus rerum, quod aut avulsim à ceteris per se ipsum consistat, aut quo cetera, si careant, vim suam, atque æternitatem conservare possit. Sed hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendendi, est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam

1. Cum horum ipsorum, qui tam.] Ferræ possunt, abesse eam, item sit: lausan certe tempore videtur.

2. Ferræ septuaginta.] Pith. & Memm. excocta, cui scripturæ alludit Pal. sec. in quo scripta.

harum ingenuarum, & humanarum artium, uno quodam *seu* vinculo contineri, ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, minus quidam quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Una est enim, quod & ego hesternæ die dixi; & aliquot locis antemeridie non sermone significavit Antonius, eloquentia, quæcunque in oras disputationis, regionesve delata est. Nam si ve de cæli natura loquitur, si ve de terræ, si ve de divina vi, si ve de humana, si ve ex inferiore loco, si ve ex æquo, si ve ex superiore, si ve ut impellat homines, si ve ut doceat, si ve ut deterreat, si ve ut conciet, si ve ut reflectat, si ve ut incendat, si ve ut leniat, si ve ad paucos, si ve ad multos, si ve inter alienos, si ve cum suis, si ve secum, *ritu* est diducta oratio, non *sonibus*: & quocunque ingreditur, eodem est instructa, ornataque comitata. Sed quoniam oppressi sum sumus opinionibus non modo vulgi, verumetiam hominum leviter eruditiorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsæ, & quasi discepta contractant: & qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum significabo brevi. **NEQUE VERBORUM** ornatum inveniri posse non partitis, expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universi genere dicendi. **NATURA** nulla est (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consensu laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximam audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur præne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus voluptates oblectent dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suavitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycleto, Lyppus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt: sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars, ratioque picturæ, dissimilisque tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi *multis* artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilis in oratione, atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis, verbisque versetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos confiteri esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima *cognatio* cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles: quam apud Græcos, Æschylus, Sophocles, Euripides, & quamquam omnibus, par præne laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adpice nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis eorum nisi sui similis? Gravitate Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profuens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque vi-

vis? Quid jucundius auribus nostris umquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui præne solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid nos hic Caesar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit præne singulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas præne comicæ, tristis remissæ, severas hilare, forensis scenicæ præne venustate tractavit: atque ita, ut neque locus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas faceret minus minueretur? Ecce præsentibus duo præne æquales Sulpicius & Cotta, quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter, & subtilis, rem explicans propriis, aptisque verbis: hæret in causa semper: & quid iudici probandum sit, cum acutissime vidit, omisit ceteris argumentis, in eam mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissime quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse videatur. Adposmetipsum jam revertor: (quoniam sic sumus semper comparati ad hominum sermonibus quasi in aliquod contentions iudicium voceremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quamquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ scriptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum *aurium* satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod **MINIME** sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motu mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus vestigiis primum insiti, in iis ferè soleo perorare: & quod aliquanto me major in verbis, & in sententiis eligendis, quam eum, labor, & cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse videatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè melius a deteriore, facultate magis, quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem præne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si præne innumerabiles sint quasi formæ, figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles: non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quò sua quemque natura maxime ferè videatur. Et enim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum *exisse* discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est vel maxime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se *calcaribus* in Ephoro, contra autem in Theopompo *strenis* uti solebatur. alterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit,

1. Quamquam omnibus per, &c.] Lambinus, quamquam, sed bene, quod ipse factus factum à se libris omnibus reclamantibus.

affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærerent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post video) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agatur, aptè, congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri, dilucidique sermonis, neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperate, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturam; neque vero, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linguamus igitur hæc, quæ cogitationem habent facilem, usum necessarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaque puerili: alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed OMNIS LOQUENDI ELEGANTIA, quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parè, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur is, qui in veteribus erit scriptis studiose, & multum volutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari negligentius; nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi *anhelata* gravius. nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, molles vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda, est autem vitium, quod nonnulli de industria confectantur, rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quod magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur, ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud quod loquitur, præseam visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. 1 Me autem tuus sonus, & suavitas ista delectat: omitto verborum, quamquam est caput: verum id affert *ratio*, docent litteræ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic in Latino sermone, huius est urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium *interit*, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capiti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quavis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. Nostri minus student litteris, quam Latini, tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est, quin litteratissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate

vocis, atque ipso oris pressu, & sono facile vincat. Quate cum sit quadam certa vox *Romani generis*, urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solum rusticanam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio sorum meam Laliam (FACILIS enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videat audire. Sono ipso vocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis asserere videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non asperè, ut ille, quem dixi, non vastè, non rustice, non huius, sed pressè, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lita, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut JOTA litteram tollas, & a, plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messoris videris imitari. (g) Hic cum arisisset ipse Sulpicius, sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitis audiat. (h) Utinam quidem, inquit ille, id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. (i) At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. (k) Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, QUÆ in quoque maxima essent imitarem: ex quo veretur, ne nihil sim tui, nisi 2 suppositionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquid, si forte, motum. (l) Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam. sunt autem mea multo & plura, & majora, quàm dicis, quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de his te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo. Prætereant igitur præcepta Latine loquendi, quæ puellis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & *lectio* veterum oratorum, & poetarum. Neque verò in illo alio diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur: Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari volumus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinibus causa ex aliis rebus transferuntur, non discretis sententiis, non præposteris temporibus non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sepe videatur, cum DIFFICILIS intelligatur, quid patrònus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patrònum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem 3 simulac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere ceperit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo, ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuretatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem certè majoribus, molesta & putida videri ad reliqua aliquantò odiosiora pergamus. (m) Atqui vides, inquit Antonius, 4 cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) 5 relicti ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus:

1. Me autem tuus sonus, & suavitas ista delectat. Hodie quidem ita publicatur, quæ pro hac scriptura Lambinus: sed tamen antiquis vulgari servant *subtilitas*; neque aliter Palatinus septem, qui Memmii chartaceus, quem consuluit Guilielmus.

2. Suppositum pedis. De ea Turneb. lib. XXVII. Advers. cap. I.

3. Simulac Fufius. Palat. quart. text. est nonus, Fufius exhibent.

4. Cum alias res agamus, quàm te inviti audiamus. Illud audiamus 2 in nullis est mss. nostrorum; quibus omnibus addit, quàm te in vitiis quis &c. præter Octavianum; in quo, quàm te in vitiis qui. editio præfert, quàm abeque te 2 non inviti quidem adducit.

5. Relicti ut rebus omnibus. Lambinus tollit omnibus, tanquam superfluum. ac ego statim abesse vobis, relinquit vero omnibus.

diamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua. (n) Faciles enim, inquit, Antoni, partes ex fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius panè præteriti. Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumque consueverunt: id est, quod dico, ornare. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, si sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & his hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, thesorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur. neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim ORATORI, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam, de summis virtutibus: quamquam sunt omnes virtutes æquales & pares, sed tamen est species alia magis alia, formosa & illustris, sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia, sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quoque incu buerit, possit impellere: quæ quo major est vis, hoc est magis probitate iungenda, summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed *suavitatis quædam arma deliderimus*. Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandi, que rationem, vimque dicendi, veteres Græci SAPIENTIAM nominabant. hinc illi Lyciugi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque *otium* secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transferunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus iucundius, pluris, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingenii homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otionunio, & ingenii uberrimis affluentibus, curanda sibi esse, ac querenda, & investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur & rectè facta, & bene docendi magistra: neque disjuncti doctores, sed iudem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui se à *Pileo* patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis cau-

sa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad testeras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem exco-gitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium, ludumque perpererunt, atque in his artibus, quæ re-perita sunt, ut puerorum mentis ad humanitatem fingeren-tur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates suas con-sumserunt. Sed quod erant quidam, itaque multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in rep. versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inventi sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenii abundarent, à re autem civili, & a negotiis, *antiqui quodam pudico*, abhorrent, hanc dicendi exercitationem exagitant, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, is, qui hæc, quæ nos nunc quarimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in his exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re coherentis, disputationibus suis separavit: cujus ingenium, variosque sermones immortaliter scriptis suis Plato, tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud existit quasi linguæ atque cordis absurdum sane & inutile, & reprehendendum; ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti ferè à Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, profeminatae sunt quasi *familia dissidentes* inter se, & multum dis-junctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Soc-raticos, & dici vellent, & esse arbitrentur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, & durtiam in Soc-ratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem ille magis volupta-riæ disputationes delectant, Cyrenaica philosophia man-navit quam ille, & eius posteris simpliciter defendentur: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum veterundis id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernan-tur, nec voluptatem timentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, fere qui se omnes Socraticos esse dicebant: Eretriorum, Heriliorum, Megariorum, Pythoneorum: sed ea horum vi, & disputa-tionibus sunt jamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrociniura voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quarimus, & quem auctorem publici consilii, & regendæ civitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus: nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria à nobis, non enim repellitur inde, quod aggredi cupiet: sed in horulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliet, & delicate: nos avocet à rostris, à judiciis, à curia, for-tasse sapienter, & hæc præstent rep. Verum ego non quæro

1. *Ubi dicitur oratorum.* Nihil discrepat Palatinus. Lambinus edidit
Tunc Goleimnes faciebat *heremus*; ac quid si *virum* *otium* dicamus positum
pro *Lyciugi*.

2. *Mac præteriti res.* Hic à Lambino, alix edd. ac præteriti à rep.
quod & in Pall. nostris.

nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittimus. sunt enim boni viri, & quoniam sibi ita videntur, beati, tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen tamquam mysterium, teneant, quod negant *versari in rep. esse sapientis*. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod solum ex omnibus eloquentiam, virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed utrumque est in his, quod ab hoc quem instruimus, oratore valde abhorreat: vel quod omneis, qui sapientes non sunt, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt: neque tamen quemquam esse sapientem, VALDE autem est absurdum, et concionem, aut senatum, aut ulium cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui ad sunt, sanus, nemo civis, nemo liber: esse videntur. Accedit quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum: sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, sejunctum, at tamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ceteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominia: præmit, supplicii: verè, an secus: nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici, quamquam Academicorum nomen est unum, sententia duæ, nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unam audierat Platonem, & magnopere dissentit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socratis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem serunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi, sensusque judicium, primumque instituisse, (quamquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere: sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua existit divina quadam celeritate ingenii, dicendique copia Carneades: cujus ego etiam multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævola, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellus L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum in se adolescente Athenis, jam affectum senectutis, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino, fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Jonium defluerent, Græcum quoddam, & portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum, & Barbarum, seopulosum, atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset. Quare si hæc eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut si id non possit, tum ostendere, quod is fecerit, qui infimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessitate, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit: & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere quæ multo tamen ornatiùs, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius: sed, si his conten-

ti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me: ex ingenii quosdam oratorem, immensoque campum in exiguum sanè gyrum compellit. Sin veterem illum Periclem, aut hinc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, & si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulcherrimam adamastis: aut vobis hæc Carneades, aut illa Aristoteles vis comprehendenda est, Namque (ut antè dixi) veteres illi 2. utque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione jungebant: postea & dissociati (ut exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socraticis, item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutauerunt: ex quo promiscue haurirent si manere in pristina communiione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, insitunt: sic Socratici à le caularum actores & à communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirram societatem esse voluissent. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere puteris. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in *tuera a doctus* essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videat, detullem, non possum dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturissime ad publicas causas accesserim, 4. annosque natus unum, & viginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum, in iudicium vocarim: cui disciplina, fuerit forum: magister, usus, & leges, & in civitate populi Romani, mosque majorum. Paululum, siliens istarum artium, de quibus loquer, gustavi, quæstor in Asia cum essem, æqualem ferè meum ex academia rhetorem nachus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referret, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam, vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo:) atque hos omnino, qui artes rhetoricas exponunt, periculosos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ, tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat: eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat, omnia, quæ ad quæcumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus, neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum vite lux collocant, multum sanè in disputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Vellejus afferre potest, quam obrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possum vel tutari, si velim, vel retellere ex illis locis quos exposuit Antonius, hæc dicendi exercitatione, in qua Vellejus est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut Sext. Pompejus, aut

1. Magnopere dissentit, Gullielmus dissentit, malebat propius à vulgato quam Lambinianum dissentire.
2. *Ulysses ad Socratem* Manut. & Lambin. *Socratem*, sed alterum hæret in pluribus mss. atque editionibus; habetque quo se tuetur.

3. *Diserti à Socrate, diserti à doctis etc.* Plerique mss. *diserti*, non displicet Lambinianum *diserti à Socrate, diserti à doctis*.
4. *Annosque natus unum & viginti.* S. Factum sequimur, ut fecit Lambinus, esse, beatum admodum reclamantibus libris omnibus.

rati nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar faciendum est ad annum: ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis, & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenebant, ob eamque causam juvenus nostra didiceret præne discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego CENS, edicto meo sustuleram; non quod (ut nescio quos dicere aiebant) *Jacui ingenta* adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, 1 qui cujuscumque essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & 2 humanitatem dignam scientia. hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut *auderent*: quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset: putavi esse *causis*, ne longius id serperet, providere, quamquam non hæc ita statuo, atque decemo, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri, patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam, excellentemque prudentiam Græcorum, ad nostrum ulum, moremque transferri, sed hominibus opus est eruditus, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt, sin quando exstiterint; etiam Græcis erunt anteposendi. Ornatur igitur oratio genere primùm, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut gravis, ut suavitas, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut potèr conspersa sit quasi verborum, sententiarumque *floribus*, id non debet esse fuscum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam *sine satietate* delectet. Non enim à me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra & ætates. Difficile enim dictum est, quam causa sit, cur *TA*, QUAE maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienentur. Quanto colorum pulchritudine, & varietate floridiora sunt in picturis novis pieraque, quam in veteribus: quæ tamen etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cum iidem nos in *antiquis tabulis* illo ipso harrido, obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & *salva vocula*, quam certæ, & severæ? quibus tamen non modo austeri, sed si sapius sunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hæc videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis: & magis 3 laudari quod ceram, quam quod crocum olere videatur, in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & lavitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique 4 dulcitudine præter ce-

teros sensus commovetur, quam citò id, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillimè fugiant latetatem. Sic omnibus in rebus, VOLUPTATIVIS maxime fastidium finitimum est, quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel oratoribus possumus judicare, cinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poetis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cinnam, ac fucò offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata vitia noscuntur. Quare, *bonè & præclare*, quamvis nobis sæpe dicatur: *belle & festivè*, nimum sæpe nolo, quamquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, existat, atque emineret videatur. Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtutis honorem, præmium, haud prædam petit: sed abicit profusus, & ut in proximos,

Equid videat? ferro septus possidet sedes sacras, incidat, aspiciat, admiretur, stupefeat. Quid ille alter:

Quid petam præfidu?

quam leniter? quam remisse? quam non actuole? inflat enim,

O pater, o patria, o Priami domus.

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset coarsuta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, quæ denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctam, nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primùm *visita* rerum, ac sententiarum comparanda est, quæ de parte dixit Antonius, hæc formanda sicut ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius, dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quamquam proprii causarum, & inhærentes in earum nervis esse debent, tamen quia de universa re tractari

1. Qui in oratione essent. Gulielmius conjiciebat, cuiusque modi essent. Lambinus edidit, cuiusmodi essent; quomodo & P. Manucius.

2. Humanitatem dignam scientia. Adjectus à mss. Lambinus edidit humanitatem dignam scientiam. sed ita nulli Palatini.

3. Laudari quod ceram quam quod crocum olere. Hæc est scriptura Pall. septem & Mommiani; propugnataque lib. iv. cap. 5. Miscellaneorum Brodxi. Lambinus reperit è Plinii libro xvii. cap. 5. *ceram quam crocum sapere.*

4. Dulcitudine. Habent istud non Nonius modo, sed & Palat. tert. quart. sexta sextimus; non dulcedine, quod inveniri tamen in plerisque membranis putat Lambinus.

5. Sine reprehensione. Lambinus intrusit *respiratione*, libris calame exaratis non adlententibus.

6. Ut in proximis, Equid videat? Pall. omnes, & quid videat? ut videatur omnino legendum; et in proximis Sed quid videat?

tractari solent, *communis* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione inculpationem, aut quarelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeccatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti, confirmatis criminibus, oportet. aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii verò ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur: a pud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus: ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis, ac loci, nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter exitiam rerum maximarum scientiam, à Græcis *politici philosophi* appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita controversia certis temporibus ac reis, hoc modo. PLACATNE à Karthaginensibus captivos nostros; redditis suis, recuperrari: aut infinitè de universo genere querentis, QUID OMNINO de captivo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus, causam, aut controversiam appellant, eamque tribus, lire, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera questio infinita, & quasi propòsita, consultatio nominatur, atque hætenus loquuntur. Etiam hæc insinuando divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut iudicio, 1 ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, 2 *siaculo defringendo*, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodò in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partem, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit satius, 3 quam attentatum deserri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua queri & disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur, ut VIRTUS suam propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, SITNE sapienti capeßenda resp. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, & ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura queritur, ut illud, SITNE in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, si queratur, quid sit sapientia. Con-

secutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur: ut illud, SITNE aliquando mentiri boni viri. Redeunt rursus ad conjecturam: eamque in quatuor genera dispartitur. nam aut quid sit, queritur, hoc modo: NATVRANE sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cuiusque rei: ut quod sit initium legum, aut rerum publicarum: aut causa, & ratio: ut, si queratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: ut, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converteri. Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cum queritur, quid in communi mente quasi impressum sit: ut, si disseratur, idne sit jus, quod maximè parti sit utile: aut, cum quid cuiusque sit proprium, exquiritur; ut ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut, cum res distribuitur in partem, ut, si queratur, quot sint genera rerum expectandarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut, cum, quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, ut, si queratur avari species, seditiosi, gloriosi. 4 Consecutionis autem duo prima questionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, expetendane sit gloria: aut ex comparatione, laus, an divitiarum magis expetenda sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendisve rebus, ut, expetendine honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum: de honesto, aut turpi, ut hoc, sine honestum, gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi, unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, queritur: ut metuere, & vereri: ut rex, & tyrannus: ut assentator, & amicus: alter, cum, quid præstet aliud alii, queritur: ut illud, OPTIMINE cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque ex quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus describuntur. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendumque sit, queritur: cui loco omnis virtutum, & vitiorum est silva subiecta: aut in animorum aliqua permutatione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo, 5 partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera questionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatisissima sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à privata, ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt, & convitant, ut hi, 6 qui audiant, natura, & genere, & universa se cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuerent possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos adolescentis, est cohortatus Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatemque

K

vos

1. Ut denique recuperare amissam (c.) Lambinus *disceptationem* suam heic jactat, emendando, aut vi dicitur, sed eam sanè nullus admiserim.

2. *siaculo defringendo*. Videatur Turnebus lib. Adversar. xxi. cap. 14. nec poterit.

3. *Quam attentatum deserri*. Memmii membr. item Pal. nonus, inter alios, chartaceus ad rarisimam, quod & in Palat. test. quart. sept. nam pr. sec. attulim. oct. versatissimum quod & ad oram quart. Pith. attulim. edit. prima, quoniam talis ac rarisimam deserri.

4. Consecutionis autem duo prima questionum genera, (c.) Memmii membr. duo versatissimum, de quo amplius querendum. nam Pal. pr. habet ferè duo crimina. loc. criminis.

5. Partita ac distributa. Pall. priores & Gallicani duo, tribus solum rei nent.

6. Qui audiant, natura & genere, (c.) Guelimius attentandum putabat binis Gallicanis, nam a genere. & id eorè etiam in Pal. pr. ac sec. sed nihil mutarim.

1. scripse-

vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridiana, aut nostræ pomeridiana sessio. Non enim solum acuenda nobis, neque procedenda lingua est, sed onerandum, complendumque *pellus* maximarum rerum, & plurimarum suavitate, copia, varietate. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, inquam homines, quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque *rhētoricos* inscribant, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de iustitia, de officio, de civitatibus instituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodò illa ad hanc civilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnem terram in his discendis rebus attem, sed cum *fontem* viderimus, quos nisi qui celeriter cognovit, nunquam cognosceret omnino. tum, quociescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenis, ut restantis quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò aspenderit. In hoc igitur tanto tamque immenso campo, cum liceat oratori vagari liberè, atque, ubicumque consistit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi. *REPERIM* enim copia verborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. sit modò is, qui dicit, aut scribet, institutus liberaliter educatione, doctrinaque puerili, & flagret studio, & à natura adjuvetur, & in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus: ornatissimos scriptores, oratoresque ad cognoscendum, imitandumque cognovit: nã ille haud sanè quemadmodum verba struat, & illuminet, à magistris istis requirit. ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modò est *exercitata*, labetur. (u) Hic Catulus. Dii immortales, inquit, quantum rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in majorum suorum *regno* collocare! Namque illos veteres doctores, aut *Coeres*que dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus. semperque esse in omni orationis ratione versatos, ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatu est, cuncta pænè audiente Græcia. *Nihil esse* ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenæ continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, & quæ de rebus publicis dicerentur: sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, & soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est

conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne *fordiosiores* quidem repudiarint. Quid de Prodicò Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum uniusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo *Parro* (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus umquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est: aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates, & ut tu appellas, copiosior, & melior orator. sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcumque in disceptationem, questionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profiteretur: isque princeps ex omnibus ausus est in conventu *posere*, quæ de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia, solum ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed *aurea* statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi doctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu. Crasse, dicitis: oratoris nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuum: cum tu in alia lingua, & ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pænè omnibus, vel *orbis terra* procuracione, ac summi imperii gubernacione districtus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio, & oratione in civitate valeat, scientia, atque exercitacione sociaris: illi nati in litteris, ardentelque his studiis, otio verò diffuissent, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum *conservaverint*. (x) Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminuta. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cocus, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, & alios, qui oculis mederentur? num geometri in Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane, aut Callimacho tractante, tam disceptas fuisse, ut nemo genus universon compieceretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sepe hoc audivi de patre, & de focero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Ailium, M. vero Maniliam nos etiam vidimus *transversis* ambulantes *foro*: quod erat inigne eum, qui id faceret, facere civibus omnibus cor siliis sui copiam: ad quos olim & ita ambulanteis, & in solio sedenteis doni sic adibat, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc Ti. Cornucanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentissimæ hominis, sapientis, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis, atque humanis rebus referretur: idemque in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi & militis consilium suum, si deo quæ præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc possitissimam doctrinam *transmarinam*, atque adventitiam, detur? & num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negli-

1. *Scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognovit.* Pal. Pith. Memm. membr. *scriptores oratoresque cognoscendi imitandumque delegit*; & sic quoque sero secundus. videturque potius vulgato.
2. *Quæ de rebus publicis dicerentur.* Lambinus *differuntur*. Pall. nihil variant, nisi quod octavus, *dicerentur*; quod non omnino in super habuerim.
3. *Soccos quibus indutus esset.* Pall. duo & Memmii chartaceus, *inductus*. & digoum est *examitio*.

4. *De moribus atque.* Pith. *natu*, unde potat Gohelms forte legentem *natu*, i. e. *potem*.
5. *Alto qui vultu mederentur.* Riddicæ Læ. bini editio *inferit*, *qui auribus*; & quali vero tam periculose curarentur aures, ut opus medico oculari?
6. *Non quia jus civile didicerat.* Pall. septem, Gallicani tres, *novis* dicitur. quod miratur Gohelms in *caudidicrat*. Ego habeo quo de *fundam* lectionem mediam. prima editio tamen, *et vili dicebat*.
1. Non

negligeat? At utroque in genere & laboravit, & præstitit, num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri, disci, potuit, quod ille non cum investigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra **FRONTIUS** ad honores adipiscendos, & ad temp. gerendam nudi veniunt, atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem: quæ sanè nunc quidem obsoleverunt: aut juris scientiam, ne ejus quidem universi: nam pontificiam, quod est conjunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in *eloquio*; & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem, cognitionemque non norunt. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes, præter Milesium Thalem, civitatibus suis præferunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisi-strati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, quàm Pisi-strati præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Athenien-sium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra popularis homines diceret, *populare* omnibus, & jucundum videretur: cujus in libris veteres comici, etiam cum illi malè dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) *sepòrem habitasse* dixerunt: tantamque in eovim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi *aculeos* quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certè docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi, ac *virtutis magister*, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instruit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cænonis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Ly-sis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnium Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ *Græciam*, quæ quondam *magna* vocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugante *natura*, dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputaciones à causis forensibus, & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam propè discipulæ suæ, verumque quandam de Philoetæ paullo secus

dixit. Ille enim *surpe sibi ait esse tacere cum Barbaris*: hic autem, *cum Isocratem pateretur dicere*, itaque ornavit, & illustravit doctrinam illam omnem: rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque veid hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. Nunc si ve qui volet, cum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet: si ve hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodò hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neque inscientiam illius, cui res non sapperat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, *MALIM* equidem indiseratam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quartimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. quem si patiuntur eundem esse philosophum: sublata controversia est. sin eos disjungent: hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitio non continet inest eloquentia, quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. (y) Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. (z) Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quòd mihi videare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse. plus enim aliquanto atulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certè & hæc partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor parteis omnem orationis laudem descriperas; cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam aptè diceremus: quòd cum ingressus esses, repente te quasi quidam *æstus ingenii* tui procul à terra abrupuit, atque in altum à conspectu penè omnium abstraxit: omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis:) sed, apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam torum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profectò numquam conquirem, neque defatigabor antè, quàm illorum anticipatis vias, rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percipero. (aa) Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime Crasse, commovit, quòd eum negasti, qui non *cito* quid didicisset, umquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut ita im percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti: aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus. (bb) Hic Sulpicius, Ego verò, inquit, Crasse, neq; Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero. vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio, satis magna est ad eam, quam spectro, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quero. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addicerem. (cc) Tum Crassus, Per vulgatas res requiris, inquit, & tibi non in-

K 2

cognitas,

1. Non clamator aliquis. Ita septem Pall. & Memmius chartaceus, ut inque uti recentiorum declamatorum, minus rectè: priorè voce ulas

& supra cap. 27. ante finem.

cognitas, Sulpici, quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed etiam morem, & ea duntaxat, quae mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores, & inventores sunt harum sanè minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjunctio: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est: alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quae propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pæne una nata cum rebus ipsis: aut iis, quae transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis, quae novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut *absoluta*, atque obsoleta fugiat: lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere priorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi, valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonus is verbis*, aut alius, quis non bonis utitur, non arte aliqua penditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quamquam id est magnum) & verum hoc quasi solam quoddam, atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum. Sed quid ipse aedificet orator, & in quo adjungat artem, id esse à nobis quaerendum, atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quae orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. *Inusitata* sunt, prisca ferè, ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jam diu intermissa, quae sunt postarum licentia liberiora, quam nostra: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem: neque enim illud figerim dicere, ut *Caelius*, *Quia tempestate Pœnius in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effat, aut nuncupari:* aut, ut tu soles, *Catule, non robar, aut opinor:* & alia multa, quibus loco positus, grandior, atque antiquior oratio saepe videri solet. *Novantur* autem verba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut haec,

Item pavor sapientiam mihi, & omnem exanimato expectoras.

3. *Nam non vis hujus me versus loquas malitios.*

Videtur enim & *versus loquas*, & *expectoras*, ex conjunctione facta esse verba, non nota. 4. Vel saepe sine conjunctione verba novantur, 5. ut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut, -- *baecarium libertate incur vesere.*

Tertius ille modus *transferendi* verbi late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustiis; post autem delectatio, jucunditasque celebravit. nam ut *Vrsus* frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepit ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio, inusitata est inopia causa, frequentiora delectationis. Nam *gemmare vitæ*, *luxuriam esse in herbis*, *latae segesti*, etiam rustici dicunt, quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitu-

do. Ergo haec translationes, quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde lamas. Illae paullo audaciores, quae non inopia indicant, sed orationi splendoris aliquid accessunt. quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad verbum unum contracta brevis, atque verbum in alieno loco, tamquam in suo, positum, si agnoscat, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,

Tenebrae conatuplicantur, nocteque & miradum occaecat mitor,

Flamma inter nubes coruscas, caelum tonitru contremi,

Grando mista umbri largifluis subita praecipitans cadit:

Vidique oranes venti erumpunt, saxi exsistunt turbines:

Fervit astu palagus.

Omnia ferè quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat.

6. *Quandoguidem iste circumvesiti dictu, sapit sedulo,*

Nonnunquam etiam brevis translatio conficitur, ut illud, *Si velum manu fugit*. Imprudentia teli emissi brevis propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere per se mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur verbis, quam propriis, & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *navis*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde fumere: sed in suorum verborum maxima copia; tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii speciem est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita fumere: vel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat: quae maxima est delectatio: vel quod singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quod omnis translatio, quae quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & 7. dulcedo orationis, sunt ducta à ceteris sensibus. Illa vero oculorum multo acriora, quae ponunt panem in conspectu animi, quae cernere & videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possumus uti vocabulo & nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) in idem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, *lumen* affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo.

— *Calis argentes fornices.*

Quamvis sphaeram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphaera fornices similitudo non potest inesse.

— *Vive Vlysses, dum licet:*

8. *Oculi postremum lumen radiatum rape.*

non dixit, *cape*, non, *pete*: haberet enim moram spectantis diutius esse sele victurum: sed *rape*. hoc verbum est ad id aptatum

1. *Utrum hoc quod solum, &c.* Pal. prim. sec. interferunt *monon*, item Pith. qui adhuc adjicit *hujus*, sed enim ceteri Pall. habent: *utrumquam in hoc quod, &c.*

2. *Quomodo exanimato expectoras.* Revocavi veterem lectionem *missi*, omnium, item olim editorum. male post impressi; ex *animi expectat*, idem restitui infra cap. LVIII. volentibus rursus omnibus *missi*.

3. *Nam non vis hujus me versus.* Mirifice variant Pall. nostri. nonus solum accedit conjectura Guelicmianæ; Nam *metus hujus versus*, habet enim, *Nam vero me vis hujus versus.*

4. *Vel saepe sine conjunctione.* Pal. pr. sec. Pith. Memm. *sed saepe vel sine conjunctione*, quod minime displicet.

5. *Ut, ille senius, ut Dii genitales, &c.* Representavi quod erat in Pal. pr. ac sec. item Pith. & Memm. libroque Boeromati, ex quo fingebat Guelicmianus, *ut ille senius*. & ut Terentii Eunuchio: *Vidit senium.*

nisi tamen hoc significat, *Ut dicitur illum senium perdat, qui me hodie remissus est*. Turnebus corrigi libro IX. cap. 26. ut ille Ennius, *Dii genitales*. Lambinus maluit, *ut illud diceret senius Dii genitales*, vulgata praeferebat, *ut ille senius diceret indigentibus*, à quo non longe abest Palatini ceteri, nisi quod in ferè, *ut ille senius diceret vidi genitales*: nonus habet, *ut ille Ennius vidi gen. text. ut ille Ennius diceret indigentibus*.

6. *Quandoguidem iste circumvesiti, &c.* Forcè: *is is circumvesiti*, duobus vocibus.

7. *Dulcedo orationis.* Pith. item Palat. quart. quint. sext. sept. *dulcedo*, qua voce usus supra cap. 25. m.

8. *Oculi postremum lumen radiatum rape.* Pal. pr. ac sec. non habent haec *rape*, neque adest membr. Memmii. & ferri posset. Muretus lib. XI. Var. lect. cap. 9. emendat. *adiantia*. adeatur.

aptatum. quod antè dixerat, — *dum licet*. Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum. *Syrinx patrimonii, scopulum libentius dixerim: Charybdis honorum, voraginem potius.* facilius enim ad ea, quæ vîla, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est, 1. verbi transferendi, 2. ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani *castratam* esse remp. nolo *stercus curiæ* dici Glauciam. quamvis sit simile, tamen est in utroq; deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus, quàm res postulet, *Tempestas commissationis*: aut minus: *commissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm illud proprium, ac suum,

— *Quidnam est, obsecro? 3. quid te adiri abinuit?*
Melius esset, *vetas, prohibes, absterres*: quoniam ille dixerat, — *Illico istis, ne contagio mea bonis, umbra ve obisti.*

Atque etiam si vercare, ne paullo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut, si olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius: *fin, ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse: atque ut precario, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singularibus verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profuit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

— *Neque me patiæ iterum*
Ad unum scopulum, & telum classem Achivum offendere.
Atque illud,

Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi
Reprimat valida legum habena, atque imperii insistent iugo.
Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili nemis horrida terra tumultu.
Pro Africa est sumta Africa: Neque factum verbum est, ut, — *Mare saxifragis undis:*
neque translatum, ut, *Mollitur mare*: sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
Define Roma suas hostes, —

Et, — *Testes sunt campi magni,* —
Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem bella esse communem; Ceream pro frugibus; Libetum appellare pro vino; Neptunum pro mari; curiam pro senatu, campum pro comitiis; rogam pro pace; arma ac tela pro bello.* Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, *Luxuries* quam in domum irrupit, & *Quod Avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cum inflexo, commutatoque verbo res

eadem enuntiat, ornatus: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietibus*, aut *testa* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *æquatatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures, *At Romanus homo, tamen, est res bene gesta est, Corde suo trepidat.*

aut cum ex pluribus intelligitur unum, *Nos sumus Romani, & qui sumus ante Rudini.*
aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum illa videlicet esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singularum verborum virtus, atque laus, tribus existat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auribus, & consuetudine parcendum: aut translatum: quod maxime tanquam stellis quibusdam 6 notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocactionem primum, deinde modum quandam, formamque desiderat. Collocactionis est componere, & struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulus sit, sed quodammodo coagmentatus, & levis. In quo lepidè loci mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

Quam lepidè textis composita & ut reserula omnes
Arte pavimento, atque 7 emblemate vermiculato.
Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetorico tero tu sis.
Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquando, quàm Albucius, verum in me quidem lusit ille, ut solet. sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ coherentem, quæ levem, quæ æquabiliter fluentem, id assequimini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne aspere concurrant, neve vastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum, quod jam vercore ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. interspiracionis enim, non defatigationis nostræ, neque *libracionum* notis, sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse ferret, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque *aurium causa* (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo, musici, qui erant quondam iidem poëta, machinati ad voluptatem sunt, versum, atque cantum, ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium fatietatem. Hæc igitur duo, vocis

1. Verbi transferendi.) Pal. pr. sec. Pir. Memm. in *verbo transferendis*, quod & fecerit Lambinus, neque aliter Palat. tert. nisi quod omittat præpositionem.

2. Ut sensum feriat.) Lambiniani, *sensum*, perperam, & contra omnes libros scriptos editosque.

3. Quid te adiri abinuit? Pith. *abiniteat*, putatque Guilielmus fuisse, *abiniteat*; idemque mox *abster* mutat in *abster*, non ausim sequi.

4. Qui sumus ante Rudini.) Lectio ista hæc de prompta & Palat. sec. tert. & Pith. nec abit pr. quàm quod is Rhodius. ceteri Palatini habent ante *Rudini*, quod ferè etiam in editione prima, nam sequentes exem-

runt ante, ut ex heroico fieret pentameter. videtur Lipsius ille non ferè d. cap. i. lib. v. lectionum. conjectura enim adsecutus est scripturam veterem.

5. Consuetudine parcendum.) Lambinus, *parandum*, sed libris in vitis.

6. Notat & illuminat orationem.) Pall. pr. sec. oct. nonus, *illustrat* & nobilitat orationem. Pith. & Memm. *illustrat* & notat orationem, quanta licentia.

7. Emblemate vermiculato.) Josephus Scaliger legit *vermiculata*, ut referatur ad *textis*, alteram restat in mss. omnibus.

dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, à poetica ad eloquentiam eruducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod *versus* in oratione si efficitur conjunctione verborum, virium est: & tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque est ex multis res una quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat quàm quod ille rudis inconditè fundit quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adstricto, & soluto. 1. Nam cum vixit modis, forma & relaxat & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quoniam igitur modo tantum munus inesse debet, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse: Non est res tam difficilis, quàm necessaria. nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quàm oratio. Ex hac hanc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio, non enim sunt alia sermonis, 2. alia contentionis verba, neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamque sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus è medio, sicut molliissimam *ceram* ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. itaque tum graves sumus, tum subiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: 3. idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se contineant, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. *Involuntatis*, ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse huius totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cælum, terraque ut media sit, eaque sua vi, nutuque teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu, cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata coherere non possint: tantam *pulchritudinem*, ut nulla species ne excogitari quidem possit oratio. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam; & figuram, nullam partem corporis 4. sine aliqua necessitate assistam: totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi *venusta*. Linquamus naturam, arborisque videamus, quid tam in navigio necessarium quàm latera, quàm carinæ, quàm prors, quàm puppis, quàm anemina, quàm vela, 5. quàm mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videantur. Columnæ, & templâ, & porticus sustinent, tamen habent non plus utilita-

tis, quàm dignitatis. Capitoli fastigium illud, & ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque recti parte aqua delaberetur: utilitatem templi, fastigii dignitas consecuta est: ut, 6. etiam si in cælo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine *fastigio* dignitatem habiturum fuisse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope necessitatem suavitatis quædam, & lepos conlequatur. Clausulas enim, atque interposita verborum, animæ interclusio, atque angustæ spiritus attulerunt. Id inventum ita suave, ut, si cui sit infinitus spiritus patrus, tamen eum perpetuare verba nosimus. id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse posset. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic nature modus est, artis alius, nam cum sint numeri plures, jambum, & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles. Catule, vester, qui natura tamen incurrit ipsi in orationem, sermonemque nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem invitavit: in quo impune progredi licet 7. duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum incidamus. 8. Alia sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia 9. continuandorum verborum factis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime præn: qui est duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breves conlequuntur, ut hæc verba, *desiit, incipite, compræmite*: aut à brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa: sicut illa sunt, *domuerant, sompedes*. Atque illi philosopho ordini placet à superiore præn, posteriore finire, est autem præn hic posterior non syllabarum numero, sed *aurium mensura*, quod est acrius iudicium, & certius patet Cretico, qui est ex longa & brevi, & longa: ut,

Quid petam profidis, aut exsequar? quove nunc,

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minus illis*. Hunc ille clausula, aptiore putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari. Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum: quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo brevius, aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè, ut dicitur, 9. sic & est verò soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit 10. polita, atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, & ex illis modis, quibus hic usus versus efficitur, post anapæstus, prociorem quid numerus, efforsit: inde ille licentior, & divitior fluxit dithyrambus: cuius membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupletiori oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus tonis, atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metri possumus intervalis aequalibus: rectè genus hoc numerorum, dammodo

1. Non cum *vinis* modis, forma & relaxat, &c. Pal. pr. sec. oct. forma & modis, relaxat, &c. neque secus Pith. ac Memm. alii habent, modis & forma, relaxat, &c. at sept. modis, formas & relaxat.

2. Alia contentionis verba. Palatin. prim. confilium. forsan *epitoni*.

3. Idque ad omnem rationem & aurium voluptatem. Pal. prim. sec. item Memm. & Pith. tantum exhibent, omnem aurium voluptatem, exclusis voculis duabus intermediis Pall. sequentes retinent vulgatum, sed habent itaque pro *idque*.

4. Sine aliqua necessitate assistam. Firmat hanc scripturam Gifanus noster in Lucretiano Indice, ad vocem *Estus*.

5. Quam mali? qua. Sic Pall. septem. nam sext. atque nonus, solum ferunt retro vulgatum: quam reliqua è quod tamen exulat ab editione principis, quæ uno Gallicanitate, Pith. & Memmii membr.

ac char. adhuc excludere, quam mali? Reposui quoque *carina*, *ævi* 79 *carina*. Gallicanis istidem volentibus, item Pall. in quibus tamen *ferè* *olertis*.

6. Etiam si in cælo statueretur. Delevi vocem *Capitulum*, secutus antistoritatem Pal. pr. ac sec.

7. Duo duntaxat pedes. Pall. sec. duo duntaxat pedes, antiquo.

8. Alia sunt geminæ. Pal. pr. sec. Memm. *Altera*, sed natum id ex prava scriptura, *Alia*, quæ exstat in Pithæano.

9. Continuandorum verborum. Dicitio verborum non videtur in Pal. pr. sec. aut Memm. & Pith.

10. Sic est ut verè soluta. Pal. pr. sec. & totidem Gallicana abscindunt, *et* forte referendums *ferè* *epi* *soluta*. misis cæteris.

11. Polita atque facta. Pal. prim. *aut* *fracta*. sec. Pith. Memm. *atque* *fracta*.

ne continuum fit in orationis laude ponetur. *¶* Nam si rudis, & impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud caufa, cur repudietur, nisi quod 2 hominum aures vocem natura modulatur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus, in anni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta, multo est aptior atque jucundior, si est articulis, membrisque distincta quam si continuata, ac producta. 3 membra illa modificata esse debent: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus, sic enim hæc orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema prius; aut, quod etiam est melius, & jucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt: quod eos sæpius testificor, ut auctoribus laudandis iniquitatem crimen effugiam. (dd) Quam tandem, inquit Catulus, aut quid disputatione ista asseri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? (ee) At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. (ff) Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana, & pervagata expectare ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. (gg) Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negatam in eo, quem scripsi, libello, me invenisse eloquentem, sed eò te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminuere. (hh) Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum *shlo*, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum, acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistant interius, ne excurrat longius: ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos præon, aut herous ille conturbet, ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati, consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiæ verbis finiatur, eorumque verborum junctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maxime herous, & præone priore, aut cretico, sed variè, distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquisendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hæc ratione servati, medii possunt laere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures expectent: aut longior, quam vires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, quod in his maxime perfectio, atque absolutio judicatur. nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum, in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique, quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudicis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi servandi, & notandi pedes, si modo non breviora, & præ-

cisa erunt superiora, quæ aut chorios, aut heroes aut aliter nos esse oportebit, aut in præone illo posteriore quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque si latentur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quod si Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis, atque numeris fundere *ex tempore*, tantumque hominis ingeniosi, ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente, ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quoniam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quadam est vis, incredibilisque natura. *OMNES* enim tacito quodam sentiu, sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac prava dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque iudicio, quod ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positus moventur omnes, verum etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulum modo offensus est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, *theatra* tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut à multitudine, & populo, non modo ceteræ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo interfit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicando. *ARS* enim cum à natura perfecta sit, nisi natura moveat ac delectat, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam ægnotatum mentibus nostris, quam numeri, atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & *cantibus*, non neglecta, ut mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epulatum solennium fides, ac tibiæ, Saliorumque versus indicant: maxime autem à Græcia vetere celebrata: quibus utinam, similibusque de rebus disputari quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëta non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cepimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & a quibus interpretationibus uterentur. Exposui fere, ut potui quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum orationis etiam, & quasi *colorem* aliquem requiritis, est & plena quadam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis, ac viribus: & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidem venustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum deniq; nobis hic orator ita conformandus est & verbis.

K 4

1. *Non si rudis & impolita*.] Haud aliter quadriga *msl.* supra laudatorum, vulgata hæc *verus, rudis & indolita.*

2. *Homines autem veterem naturam modulatur ipsa*.] Ita editio Victorii & Mantuici nam vulgata *ipsa.* Pith. & Meibom. *homines autem veterem naturam modulatur ipsa.*

vera modulatur ipsa. Pall. habent *aures* aut *aurea* plerique tamen è posterioribus *natura.*

3. *Membra illa modificata*.] Lambinus istud habet, *excitantur in Pith. & Memm. item Pal. pr. ac sec. vulgata prius, verba illa.*

bis, & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palaestra, non solum sibi vitandi, aut ferendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum *vanus* moneantur: 1 sic verbis quidem ad aptam compositionem, & concordantiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur, a ut ii, qui in armorum tractatione versantur, Formantur autem & verba, & sententia prae innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum, & sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutatis: sententiarum permanet, quibus cumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis tamen ad monendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interque factis, raro autem etiam per vetulis; in perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi *luminibus* distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum, atque verborum. Nam & commemoratio una in re permulsum movere, & illustris explanatio rerumque, quasi 4 gerantur, sub aspectum penes subjecto: quae & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum: ut iis, qui audient, illud, quod augetur, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria 3 saepe praesidio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa brevitatis, & extenuatio, & huic adjuncta illusio, a praecipis Caesaris non abhorrens, & ab re non longa degressio: in qua cum fuerit *delectatio*, tum 6 reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet: propositioque quid sit dicturus, & ab eo, quod est dictum, junctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa veritatis superlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quasi praecedens, expositioque sententiae suae: tum illa, quae maximè quasi itrepat in hominum mentis, alia dicentis, ac significantis *disimulatio*, quae est perijucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio velantè, vel postquam dixeris, vel cum aliquid a te ipso rejicias: praenuntio est etiam ad id, quod aggrediare, & rejectio in alium: communicatio, quae est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac vitae imitatio vel in personis, vel line illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè, saepe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio: ante occupatio: tum duo illa, quae maximè *movent*, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio contentio, reincidentia, commendatio, vox quaedam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa degressio, purgatio, conciliatio, laesio, optatio, atque exsecratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiarum. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa

tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliam, & paulum immutatum verbum, atque deflexum: & ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio, & ejusdem verbi crebrius positi quaedam distinctio, & revocatio verbi, & illa, quae similiter desinunt, aut quae cadunt similiter, aut quae paribus paria referuntur, aut quae sunt inter se similia. Est etiam gradatio quaedam, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subjectae ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & *imago*, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & degressio, & circumscriptio. Haec enim sunt ferè, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quae sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminant. (ii) Quae quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quae supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parvi. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam praecipitans, me quoque haec praecipitem prae evolere coegit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris: usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio, difficilissimus. Quamobrem, quoniam de oratu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci: nunc, quid *aptum* sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus, quamquam id quidem perspicuum est. Non omni cause, nec audienti, neque personae, neque temporis congruere orationis unum genus. nam & causa capitis alium quandam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum, atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, quae sint aetate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil sane est, quod praecipere videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocri, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus, ornamentis iidem: ut ferè licebit, alias contentius, alias summissius: omnique in re posse quod deceat, facere, artis & naturae est: scire, quid, quandoque deceat, prudentiae. Sed haec ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur, *Actio*, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator, esse in numero nullo potest: mediocri, hac instructus, summus saepe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, *Quid* in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias, Quo mihi melius

1. Sic verbi quidem ad aptam compositionem & concordantiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur. Horum nihil agnoscit editio prima: sed nec invenit in Pith. aut duobus Memmianis; non magis quam ego in Palatinis sex. nonus tamen omnia habebat praeter syllabam primam de voce post illa concordantiam: sextus vero ac septimus postea habebat ante dictionem Formantur. ut ii quis etc.

2. Ut ii quis etc. Septem illae voces erant in nostris scriptis omnibus. supervacuas tamen esse, res ipsa clamant.

3. Quod verborum collatio, sic verba. Pal. sept. oct. non addunt, collatio vanus est, s. cre allubescit.

4. Gerantur sub aspectum etc. Pal. posteriores, item Memmii chart.

aspicio. sed alterum restat in Palat. prim. ac sec. nec non in Pith. & Memm. membra.

5. Saepè praecipio est. Pall. ferè praecipio, item Pith. nam Memmii uterque praecipio. ferè praecipio. sed malum tamen vulgatum; cui alludit Pal. oct. in quo praecipio.

6. Redire ad rem aptam & concinnam. Sic Palat. sext. & nonus. nam pr. & oct. concinnus. sec. concinnus. tert. concinnus, quod & in Memmiano chart. item inter lineas quartis, qui concinnus, quod coniecerat Guilielmus. quint. concinnus. sept. concinnus satis facit mihi vulgata. nam & sic capite sequenti exilat, concinna transgressio.

lilas etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petum est ab eo postidie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra Demosthenem pro Ctesiphonte, edita: quam cum suavissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, QUANTO, inquit, magis admiraremini, si audisset ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui in orationem eandem, aliam esse putaret, actore mutato. Quid fuit in Græcho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? QVO ME MISER conferam? quò verum? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat, an domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent. Hæc eò dico, pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt: imitatores autem veritatis histriones occupaverunt. Ac sine dubio IN OMNI te vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus. verum quia animi permotio, quæ maxime ait declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pæne obruatur: discutienda sunt ea, quæ obscurant: & ea, quæ sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi, suum quandam à natura habet vultum, & sonum, & gestum, totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, & ut à motu animi quodque sunt pulse. Nam voces, ut chorda sunt: intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva: quæ tamen inter omnes est suo quæque in genere medicis. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, læve, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermissio: fractum, scissum: flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similitum generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores. Aliud enim vocis genus, iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebrò incidens.

*Impius horretur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos.*

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,
Segregare abs te anstee:

Et,

Equis hoc animadvertis? vincite. ———

Et Atreus ferè totus.

Aliud miseratio, ac maror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce,

*Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Dormio paternamne? ane ad Pelæ filiam?*

Et illa,

O pater, o patria, o Priami domus!

Et quæ sequuntur,

*Hæc omnia vidi inflammari,
Priami vi vitam exitari.*

Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abjectum,

Multi modum sum circumventus, morbo, exsilio, atque, inopia:

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectat:

Alter terribilem mutatam vita cruciatum, & necem:

Quæ nemo est tam firmo ingento, & tanta confidentia,

Quam refugiat timido sanguine, atque exalbescat metu.

Aliud vis? contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis,

5 Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,

Iterum jam ag greditur me, & quæsum exsuffrat.

Major mihi moles, majus misendum si malum.

Quæ illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas: effusum, lenè, tenerum, hilaratum, ac remissum,

6 Sed mihi 7 cum tetulis coronam ob collocandas nuptias.

Tibi ferebat, 8 cum simulabat sese alteri dare:

9 Tum ad te ludibunda doctè, & delicatè derulit.

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, & uno pressu, ac sono obductum,

Qua tempestate Paris Helænam inuuptis junxit nuptiis,

Ego tum gravida, expleti jam ferè ad parandum mensibus,

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omneis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens, scenicus, sed universam rem, & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans. Interum inflexione hac forti, ac virili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palastra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam telum orationis: suppositio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quò melius nostri illi senes, qui personatum, ne Rofcium quidem, magnoperè laudabant. ANIMI est enim omnis actio, & imago animi, vultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, 10 tot significationes, & commutationes possit efficere. neque verò est quisquam, 11 qui eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit avertentem solitum esse dicere, qui 12 in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis, quò magis menti congruens esse debet. Oculus autem

K 5

natura

1. Oratorem aliam esse putare.] Pal. sec. forte putavit. prim. tert. Pich. Memm. forte putavit.

2. Tantiopere ferretur.] Lambinus effertur, sed præter libros impresos & calamo exaratos; neque erat necesse.

3. Ut à motu animi quæque sunt pulse.] Non displicet tmeis Palat. pr. sec. Pith. ut motu animi quæque sunt pulse.

4. Iracundia sibi sumat.] Pal. plures summat. tert. verò ac quartus vocem eam non habet; sed ejus loco, aliud, quod & in Pith. & Memmii papyraceo.

5. Iterum Thyestes Atreum attractum advenit.] Ita Pall. nisi quod sextæ, ac sept. Atreum alter atriæ cum advenit, quod accedit ad conjecturam Lambini. Iterum Thyestes iterum attractum venit, sed accedit tantum.

6. Sed mihi cum tetulis, &c.] Pal. pr. ac sec. sed sibi. Pith. sibi cum tetulis; sine sed.

7. Cum tetulis coronam ob collocandas nuptias, &c.] Explicat Cujacenus lib. xi. observ. cap. 15.

8. Cum simulabat sese alteri dare.] Mirifice variant miss. nostri. Pal. prim. sec. Pith. se sibi Atreæ dare. tert. nonus, Memmiani duo, sese Atreæ dare. ceteras lectiones tædet exhibere. sufficit annotasse ad Tullii mei marginem. ex istis enim facile constat locum hunc hæere in medio.

9. Tum ad te ludibunda doctè.] Lambinus, Tunc ad te ludibunda doctè, sed præter vert. libros. nam Pall. tres priores, cum à te ludibunda, quod ludibunda præterea in ceteris extat, in quibus, Cum ad te.

10. In significatone & commutatione possit efficere.] Pal. prim. sec. Pith. Memm. abjecerunt & commutatione: neque requiritur.

11. Qui eadem contuens efficiat.] Nullus manuscriptorum hanc habet lectionem præter Pall. octav. alius est vel contuens, vel contuens, vel contuens, quod esset. contuens & fere placet: conjecturæque id Guelmii.

12. In agendo contuens aliquid.] Fortè contuens aliud, certe hoc vult Taurisci mens.

natura nobis, 1 ut equo, & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commoventur. *verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est: sententiæque sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnem movet. iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi indicant.* (kk) Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, quæ primum est optanda nobis: deinde, quæcumque erit, ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviat: equidem magnopere censo servandum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abstrahere quod, ut dixi paulo ante, PLVRIMIS in rebus quod maximè est utile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. 2 nam ad vocem obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio: nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio. Quid ad aures nostras, & actionis suavitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? (ll) Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, litterato homine, quem ferrum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occultè post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione revocaret. (mm) Audivi mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. (nn) Ego verò, inquit Crassus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quamquam 3 ea tela textitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, 4 ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam *similes habere*

cupiamus. (oo) Mitte, obsecro, inquis, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer: cujus ego nondum planè rationem intelligo. (pp) In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci. hinc gradatim ascendere vocem utile & suave est. Nam à principio clamare, agrese quiddam est, & illud idem ad firmandum est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, 5 quod tamen interius est, quàm acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hac varietas, & hic per omnes sonos vocis curius, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. sed fistulatore domi relinquas, sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustia coegerunt. Scitum est enim, *causam* conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. (qq) Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non à Gracis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortentius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego verò esse jam judico, & tum judicavi, cum, me consule, in senatu causam defendit Africa, nuper que etiam magis, cum pro Bithynia rege dixi. Quamobrem rescè vides, Catule, nihil enim isti adolescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac laborandum, non enim ille mediocri orator vestra quasi succrebit ætati: sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari, cui quamquam faveo, tamen illum ætati lux præstare cupio: vobis verò illum tanto minorem præserere vix honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hæc contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

M. TVL-

1. *Ut equo & leoni setas.* Pall. duo & Pith. sex. Lambinus illud *setas* mutavit in *subas*, sed nolentibus libris.

2. *Non ad vocem obtinendam.* Hodie vulgata: *vocem in dicendo obtinendam*, sed insertum illud *ferè* in nullo inveni nisi. Imò neque in editione prima, abertatque Gallicanis tribus Gulielmo excussis.

3. *Et tela textitur, & ea incitatur in civitate, &c.* P. Victorius lib. v. Var. lect. cap. 7. opinabatur vacare illud *incitatur*; natum à scriba qui id scripserat, loco *in civitate*, neque tamò deinde deleerat, quam ejus

sententiam impugnat Villomarus lib. v. controv. cap. 24. sed quàm feliciter, videatur ex Villomari animadversionibus in eum locum, sanè vox ea non conficitur in Pal. pr. sec. aut Pith. habent, inquam, *æxius in civitate, &c.*

4. *Ac posteritati ostenditur.* Pall. nostri & Gall. *posteritati*, quod nescio an non præponendum alteri.

5. *Quod tamen interius est quon, &c.* Sic Pall. pr. sec. tert. oft. non item Pith. & duo Memmiani. vult enim esse intra clamorem, hæc tunc publicati *inferius*.